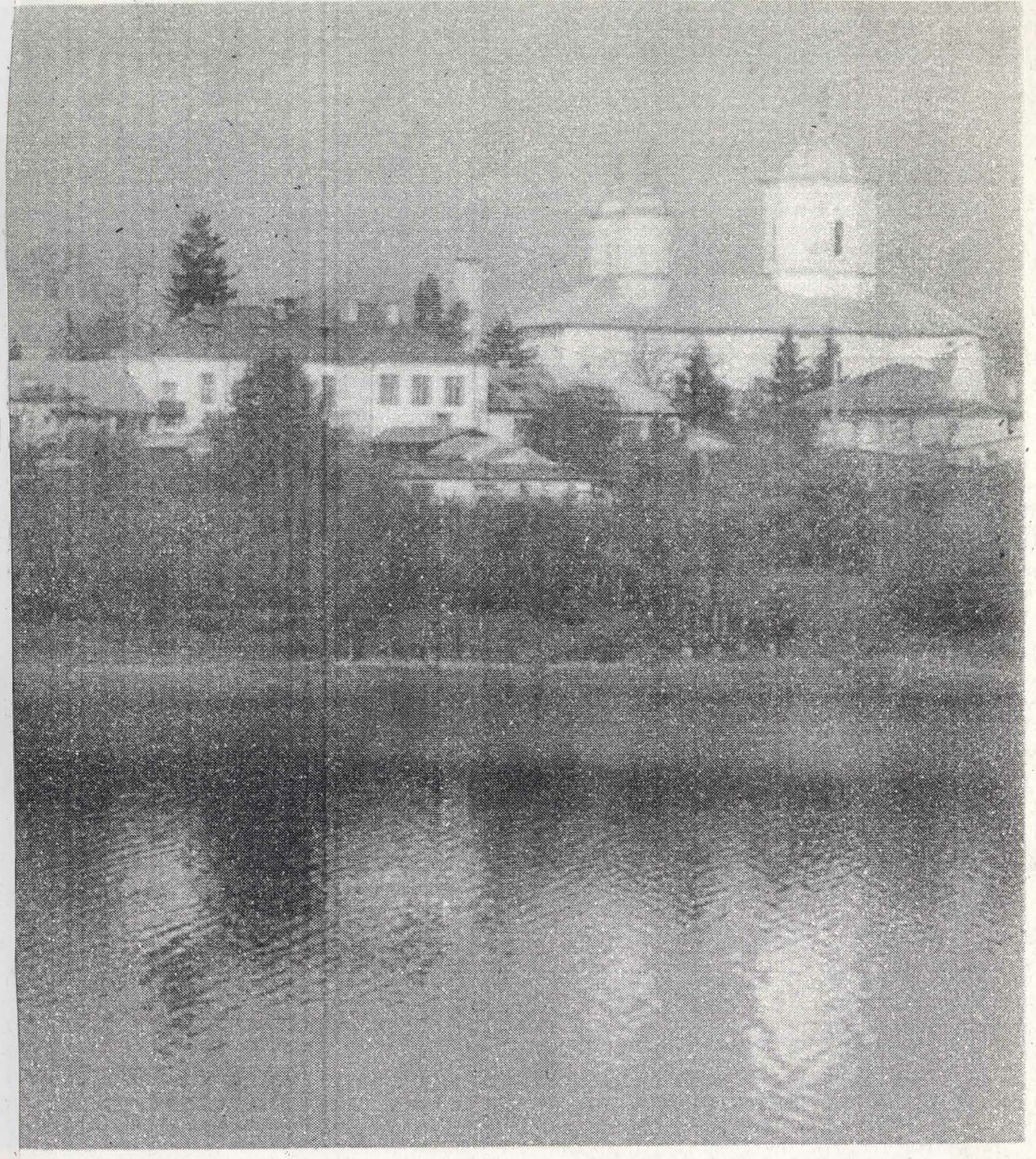

ETUDES ROUMAINES ET AROUMAINES
STUDII ROMÂNEȘTI ȘI AROMÂNEȘTI
IV

sociétés européennes
14

ETUDES ROUMAINES ET AROUMAINES
STUDII ROMÂNEȘTI ȘI AROMÂNEȘTI

IV

sous la rédaction de
sub redacția lui

Paul H. Stahl

Paris - Bucarest, 1999

sociétés européennes
14

ETUDES ROUMAINES ET AROUMAINES
STUDII ROMÂNEȘTI ȘI AROMÂNEȘTI

IV

sous la rédaction de
sub redacția lui

Paul H. Stahl

Paris - Bucarest, 1999

SOMMAIRE
CUPRINSUL

BASARABIA

Prima copertă: mănăstirea de maici de la Pasărea (foto P. H. Stahl)
A doua copertă: târgul românesc de la Negotin - Iugoslavia (foto Nikola F. Pavkoviç)

CASELE VECHI DIN BASARABIA (SEC. XIX-XX)
Corespondențele cu arhitectura populară românească

Cezara Gheorghiță

Satele din Basarabia se împart în două tipuri esențiale, răsfirate și adunate, cu unele variații zonale - sat de vale, de drum, sat geometric. Tipologia așezărilor sătesti basarabene se încadrează în tipologia așezărilor din România [1]; pe lângă tipurile menționate mai există și satele împrăștiate, caracteristice regiunilor muntoase.

Pentru a pune în discuție tipologia gospodăriei așa cum era ea mai ales la sfârșitul scolului trecut și la începutul acestui secol, observând organizarea ei planimetrică și spațială, trebuie să menționăm corelația dintre așezarea sătească și gospodării, cel mai adesea tipul gospodăriei fiind influențat de tipul de așezare din care face parte. Trebuie amintit un moment semnificativ, caracteristic și pentru arhitectura din Basarabia, anume că "în arhitectura românească instalațiile gospodărești nu sunt niciodtă integrate sub același acoperiș, într'o structură comună cu casa, așa cum se întâmplă cu gospodăria de tip germanic din centrul și nordul Europei " [2], precum și cu cele din zonele sau localitățile populate de coloniști germani. Putem adăuga că în Transilvania, în zonele apropiate de satele săsești, cele românești iau uneori aspectul celor vecine săsești, casa și acareturile fiind plasate sub același acoperiș.

In satele răsfirate țăranul are la îndemână o suprafață limitată de pământ, dar totuși considerabilă, ceeace îi permite să-și organieze casa, acareturile, grădina și "harmanul" (grădina de legume) după preferințele proprii. Ca și în alte regiuni românești, în Basarabia există două tendințe de organizare a gospodăriei. La prima, anexele sunt situate lângă stradă și casa stă retrasă în fundul curții; ea caracterizează perioadele anterioare, când activitatea țăranului se concentra în cadrul propriei gospodării, acareturile având prioritate față de locuință. La a doua, casa este lângă stradă și anexele sunt retrase. Această organizare, deși nu putem nega existența ei în trecut, este rezultatul mai multor schimbări de ordin socio-economic mai recente, în urma cărora gospodăria țărănească a auvut de suferit prin scăderea rolului ei economic.

Aspectul gospodăriei în satele de tip geometric suportă constrângerea terenului, toată gospodăria înșirându-se de-a lungul unei laturi a terenului, casa fiind amplasată cu axa longitudinală perpendiculară pe linia străzii. Acest model de organizare este caracteristic pentru zona de sud, unde conglomeratul etnic (români, bulgari, găgăuți, ruși, germani ș.a.) a impus, forțat sau nu, principii și forme străine asimilate treptat de populația locală. Astfel, "influența nemților se resimte și asupra gospodăriilor. Sunt case moldovenești care nu se deosebesc prin nimic aproape de cele nemțești. Străzile sunt drepte, cu casele cu fața la stradă, acoperite cu olane și cu curtea în dosul casei". [3] De menționat este și faptul că în satele tradiționale moldovenești, amplasarea casei, indiferent de poziția ei în ogradă, este cu fațada principală spre răsărit sau miază-zi, poziție caracteristică întregei arhitecturi populare românești. [4]

Până la mijlocul secolului trecut gospodăria țărănească nu avea aspectul bine închegat al unui ansamblu arhitectural, eonomic și artistic, aspect pe care l-a căpătat în urma sporirii posibilităților materiale, progresului tehnic și intensificării agriculturii.

Un crâmpei din peisasjul satului basarabean de pe la 1831 îl desprindem din descrierea Bsarabiei semnatà de Zucker, de la care aflàm cà ocupațiile de bazà ale populației bàştinaşe sunt agricultura şi creşterea animalelor. "Cerealele se pàstrează în gropi adânci în formà de pâlnie, pe care le sapà lângà casà în pàmânt. Mai înainte aceste gropi sunt bine uscate cu foc câteva zile de-a rândul... Porumbul turcesc este pàstrat fàrà sà fie bàtut de pe ciocàlàu, în coşare mari fàcute din nuiele împletite şi distanțate de pàmânt. Numàrul vitelor este considerabil, foarte puțini țàrani sunt fàrà vite, iar un țàran bogat are 20-30 capete de vite cornute şi cai; sunt şi unii bogați care au cu sutele. Puțini însà adàpostesc iarna vitele sub un acoperiş bun, alții ierneazà vitele într'un ocol, unde abia sunt ferite de vânt. Oile, pe care le ține des țàranul basarabean, de asemenea n'au grajduri. Poți intra la un țàran bogat, care posedà o mare gospodàrie, fàrà sà observi vreo urmà despre ea. Nu se zàreşte nimic decât o casà, care are o camerà şi o tindà, de obicei fàrà curte, în fața casei coşarul cu porumb turcesc, alàturi càruța fàrà acoperiş bun. Mulți dintre ei n'au pentru vinul pe care-l produc pivnițe îndeajuns şi sunt nevoiți sà-l vândà". [5]

Imaginea satului românesc din unele regiuni şi din aceiaşi perioadà este aproape identicà cu peisajul descris mai sus. "Asemànàtor întregii populații româneşti, locuitorii de pe valea Oltețului s'au ocupat încà din cele mai vechi timpuri cu creşterea animalelor şi agricultura. Ocupația privilegiatà a locuitorilor, creşterea animalelor, se desfàşura pretutindeni dupà o tehnicà primitivà. La fel de arhaicà era deprinderea adàpostirii animalelor. Aproape nici nu se putea vorbi de construcții propriu zise care sà ofere condiții bune şi protecție contra gerului, a precipitațiilor, ci mai mult de improvizații de adàposturi. In consecintà, se poate presupune cà gospodària țàràneascà era sàracà în ce priveşte numàrul şi volumul construcțiilor anexe". [6]

In a doua jumàtate a secolului al XIX-lea, gospodària țàràneascà prosperà şi ajunge în pragul secolului nostru ca un complex arhitectural stabil, în ce priveşte forma, planul, structura şi destinația. [7] Evoluția gospodàriei a cuprins toate elementele compoziționale, desfàşurându-le şi perfecționându-le astfel încât întreg ansamblul a devenit un spațiu vital cu capacitàți majore de utilitate şi confort pe care putea sà şi le creieze țàranul la începutul secolului al XX-lea, rezultând din posibilitàțile materiale, situația socio-politicà şi concepțiile estetice influențate de tradițiile şi obiceiurile populare.

Gospodària unui țàran basarabean, în afarà de casa de locuit, cuprindea şi un grajd de vite (numit şi "sarai"), cotețe pentru pàsàri şi porci, hambar sau şurà entru cereale, coşar pentru pàstrarea porumbului şi mai rar un beci construit separat de casà, sau sub una din camere. Mai nou, țàranii înstàriți îşi construiesc o bucàtàrie de varà separatà care, împreunà cu prispa, constituie adàpostul familiei în perioada caldà a anului.

In zonele agricole şi viticole ale României, principalele elemente constitutive ale gospodàriei țàràneşti tradiționale sunt casa, în care locuieşte gospodarul cu familia lui, bucàtària de varà, o varà sau sobà cu vatrà, grajdul pentru cornute, şura cu funcționalitàți diferite - pentru treierat sau depozitare de fân şi mijloace de transport, hambare pentru depozitarea porumbului, şoproane unde se ține inventarul agricol, cotețe pentru porci şi pàsàri. [8] Comparativ, structura gospodàriei basarabene este mai sàracà în anexe decât gospodària tradiționalà româneascà, dar şi una şi alta depind de posibilitàțile materiale ale gospodarului şi variazà ca numàr şi dimensiuni de la o casà la alta.

In perioada la care ne referim, țàranii din Basarabia folosesc locuința de suprafață cu douà încàperi (tindà şi odaie) şi cu trei (tindà la mijloc şi douà odài laterale). Informațiile ce le putem extrage din chestionarul "Casa" şi din alte surse [9] privind tipologia casei, ne permit sà afirmàm cà aceste tipuri de loicuințà sunt caracteristice pentru satele basarabene şi coexistà o perioadà îndelungatà de timp, înscriindu-se în aria unui fenomen de civilizație

comun, care s'a ràspândit pe un teritoriu întins al continentului european. Aceste douà tipuri de locuință sunt menționate de cercetàtori ca cele mai ràspândite în România . [10] A doua încàpere, care s'a adàugat la planul cu o singurà încàpere locuità, capàtà în numeroase zone o funcție aparte, aceia de odaie curatà unde se pàstreazà piese de mobilier, textile, îmbràcàminte și unde se primesc oaspeții sau au loc diferite evenimente importante ce țin de viața familiei. Denumirea ei indicà semnificația și funcția ei, și are diverse variante zonale: casa curatà, casa frumoasà, etc. [11] In Basarabia aceastà încàpere se numește "casa mare", și are aceleași funcții ca pe întreg teritoriul românesc. Ca și în majoritatea regiunilor din țarà, casa mare din Basarabia este lipsità de încàlzire.

Camera de locuit sau "càsuța", "càmara", este spațiul unde se desfàșoarà activitàțile zilnice ale familiei. Casa mare și odaia de locuit sunt separate prin tindà, care prezintà doar un spațiu de trecere și adàpostire a intràrii, în unele cazuri cu càmarà în fund, cu sau fàrà tavan, însemnând și intrarea în pod, în care caz dupà ușà se aflà pitità o scarà mobilà. In Basarabia nu întâlnim în tindà practic nici o sursà sau sistem de încàlzire, în comparație cu alte zone românești unde tinda poate servi și ca bucàtàrie, deoarece aci se aflà vatra. "In Transilvania 'tinda caldà' are dimensiuni mici; în Dobrogea, Muntenia, Oltenia, Banat și Bihor tinda are diensiunile unei încàperi de locuit, circa 3x4 m.; în pàrțile sudice ale primelor trei provincii tinda adàpostește uneori douà focuri". [12]

Odaia de locuit a casei țàrànești tradiționale basarabene are o organizare compozițională a interiorului aproape identicà cu încàperea casei tradiționale din Moldova, în special a podișului central moldovenesc, a ținutului Jijiei, și a mai multor regiuni situate în apropierea Carpaților. Elementul comun care genereazà aceastà asemànare este sistemul de încàlzire, apreciat de ceretàtori ca un element distinctiv al interiorului locuinței din Moldova; Paul Petrescu menționeazà urmàtoarele: "Un element original al casei moldovenești este sistemul de încàlzire alcàtuit din cuptor, horn și sobà. Originalitatea soluției constà în plasarea sobei ca un zid intermediar între douà încàperi, încàlzindu-le pe ambele. De multe ori soba nu este înaltà pânà la tavan, iar alàturi de ea se lasà o intrare micà fàrà ușà" [13] Florea Stàculescu numește cuptorul mare pe care se poate dormi "sistem basarabean" [14], și nu fàrà temei, càci în Basarabia cuptorul era nelipsit în fiecare casà și avea dimensiuni considerabile, ocupând aproape jumàtate din spațiul încàperii și adàpostind în nopțile de iarnà toatà familia pe el.

Din punct de vedere al modului de organizare, interiorul camerei de locuit din Basarabia se încadreazà în tiparul comun al casei tradiționale românești prin prezența celor patru puncte de greutate, repartizate simetric unul fațà de celàlalt: 1) colțul cu sistemul de încàlzit sau preparat hranà; 2) colțul cu patul; 3) lavițele așezate sub unchi și masa în fațà; 4) colțul cu dulapul de vase. [15] Elementele stabile care constituie structura de bazà a interiorului sunt sistemul de încàlzit care constà din cuptor și sobà cu plità; patul și lavițele (în unele cazuri patul lipsește, lavițele fiind instalate pe tot perimetrul încàperii). Georgeta Stoica include în structura interiorului casei tradiționale românești, ca element cu caracter fix, culmea montatà deasupra patului și uneori deasupra laviței. [16] In Basarabia, acest element se întâlnește mai rar, deobicei plasat în casa mare și se numește "dranițà". "Pe peretele din fund, cam deasupra laviței, de grinzi, se atârnà o dranițà lungà de trei metri și la o jumàtate de metru de pod... Dranița are o prostire (cearceaf) cu dantelà peste care se așazà straiele curate. Pe peretele dinspre tindà se gàsește un cuier lung unde se așazà tot haine peste care atârnà iaràși o prostire". [17] In Bucovina de nord interiorul unei odài de locuit cuprinde masa în mijloc, un blidar pentru farfurii, douà-trei làiți așezate în jurul pereților, douà-trei scaune, o culme (care se mai numea și "grindà") pentru cojoace și așternuturi". [18] Pereții, pânà la nivelul ferestrelor, sunt acoperiți cu pàretare, iar mai sus cu covoare sau scoarțe (care în zona de sud se numesc și "chilimuri" [19]) și ștergare albe de

bumbac (care în Basarabia se numesc "prosoape"), cu dantelà sau broderie la capete, ce încadrează icoane sau alte obiecte mici atârnate (o oglindà, fotografii, portrete, olàrie).

Un element nelipsit din interiorul basarabean este colțul cu icoane situat în partea de ràsàrit, amenajat în ambele odài, și care în casa mare are aspecte spectaculoase. In satul Hagi-Curda din județul Ismail acest colț se numește "iconostas" și este compus din "cinci-șapte icoane, cele mai multe aurite sau argintate, împodoboite cu beteală și flori, tablouri religioase, candele". [20] In multe case în odaia curată este plasată lada cu zestre pentru fete, iar când aceasta lipsește zestrea sau rezervele gospodàriei se aranjează la capàtul unei laițe sau pe patul de scânduri. Pe laiță și paturi se aștern covoare, làicere (sau "làițare"), țoluri de lânà. Casa este parfumată cu buchețele de busuioc ce se gàsesc lângà icoane sau pe grindà.

Descrierea succintà a interiorului tradițional moldovenesc fàcută de Georgeta Stoica sugerează ideia unei asemànàri apropiate cu interiorul casei basarabene: "Interiorul locuinței din Moldova se distinge prin prezența cuptoarelor mari pentru dormit, mobilierul frumos decorat cu aspect masiv și prin tonurile potolite ale pàretarelor și làicerelor. Principalul element decorativ îl constituie țesàturile din lânà care acoperà pereții camerei de jur împreur sau formează teancul cu zestrea, ștergarele albe din bumbac cu motive discrete și culmea cu hainele de sàrbàtoare, montată deaspra patului. De-a lungul grinzilor, în camera curatà, sânt așezate din loc în loc buchete de busuioc, caracteristicà a majorității interioarelor moldovenești". [21] Este de menționat pentru casa basarabeanà sàràcia mobilierului (dulapuri pentru vase, làzi de zestre) condiționatà de lipsa lemnului; în rest, ca structurà și concepție estetică, interiorul casei din Basarabia și Bucovina este pentru perioada menționatà aproape identic cu interiorul moldovenesc, încadrându-se în unitatea tabloului general al interiorului tradițional românesc.

Exteriorul casei basarabene are un caracter mai sobru în comparație cu arhitectura tradiționalà unde lemnul avea prioritate fațà de alte materiale; iar dacà între arhitectura lemnului și cea a lutului, în privința planimetriei și tipologiei, a proporțiilor sau a dimensiunilor, pot fi reunoscute anumite apropieri privind structura, plastica, decorul auxiliar, deosebirile sunt totuși evidente.

Dintre elementele caacteristice ale arhitecturii populare, prispa a avut o largà ràspândire în Basarabia. Uneori rudimenarà, alteori ridicatà mult de la suprafața solului, pezentà pe trei laturi sau numai la fațadà, ajungând pânà la înàlțimea de 1 m., prispa oferà țàanului un spațiu suplimentar considerabil pentru lucru și odihnà. In a doua jumàtate a secolului trecut, casa basarabeanà cunoaște prispa simplà sau, în special în zona de centru, prispa cu stâlpi utilitarà pentru susținerea streașinei, stâlpi lipsiți de orice decorație.

La începutul secolului al XX-lea decorul fațadei ia amploare datorità introducerii traforului. [22] Dacà primele elemente traforate apar în arhitectura popularà româneascà spre sfârșitul secolului al XIX-lea, marea ràspândire a acestui decor are loc dupà primul ràzboi mondial, ajungând astàzi în unele regiuni sistemul ornamental dominant. [23] In Basarabia, decorul traforat, ràspândit mai ales în zona codrilor, are același registru de desfàșurare ca și în restul regiunilor românești, fiind plasat în cadrul fațadei principale în structura prispei, foișorului, streașinei și acoperișului. Balustrada fixatà pe linia stâlpilor, în cele mai simple variante, constà dintr'o singurà scândurà orizontalà plasatà în partea de jos a stâlpilor sau bare îmbinate în formà de "X", iar în variante mai evoluate spațiul dintre stâlpi este càptușit cu scândurele verticale traforate sau simple, pe care se bat elemente decupate. Galeria formatà de stâlpi și balustradà se numește "cerdac", "coridor" sau "balcon", denumiri întâlnite ș în alte zone ale Moldovei. [24] Registrul de mijloc al pridvorului, care cuprinde fusul stâlpilor, este lipsit de decor; în unele cazuri capàtà valori plastice prin teșirea muchiilor sau fragmentarea fusului în câteva pàrți separate prin bràțàri de cercuri orizontale

sau cu alte profile. In registrul de sus, în punctele de joncțiune a stâlpilor cu linia orizontală a streșinei, apare o rezolvare plastică care capătă forma unui capitel constituit din două scânduri traforate, dispuse simetric lateral față de linia coloanei; capitelul poate avea forma unui trunchi de piramidă cu baza în sus, tăiat dintr'o singură bucată. In alte caazuri el este format din plăci suprapuse, așezte în ordine crescândă de jos în sus. Pridvorul casei basarabene n'a cunoscut varietatea decorului sculptat sau crestat caracterizând alte regiuni românești.

Foișorul apare la casele mai noi, în fața pridvorului sau a intrării, marcat de aceleași elemente decorative ca și restul fațadei; în cazul când are un acoperiș în două ape, frontonul cuprinde un decor bogat ce se manifestă prin pazii traforate și compoziții pe timpan cu motive solare sau cu "pomul vieții". Linia streașinii este marcată cu pazii traforate pe toate laturile acoperișului.

Registrul de sus al casei cuprinde un element cu valoare artistică - "creasta", scândură traforată și fixată pe muchia acoperișului, având la capete "bolduri", "săgeți" și cruci la mijloc. Această repartizare a decorului traforat este identică cu cea obișnuită în satele moldovenești din regiunile învecinate, unde ornamentația are aceleași registre de desfășurare, fără să ajungă însă la bogăția și abundența decorației traforate a caselor din unele zone, cum ar fi Târgu-Neamț. [25]

Culoarea este un element pasager al arhitecturii din perioada menționată; la casele vechi este caracteristică văruirea pereților în alb și trasarea unor brâie colorate, cu un scop evident practic. In Basarabia casele se văruie de două-trei ori pe an, în partea de jos a pereților fiind vopsit un brâu de culoare neagră sau albastră. Deseori, această fâșie se regăsește în partea de sus a peretelui, având o lățime de 30-40 cm. [26] Se întâlnesc și cazuri când pereții se vopsesc în întregime cu albastru de diferite intensități. "Pereții pe dinăuntru ca și pe dinafară se dau cu var în care se pune mult albastru". [27] Folosirea acestei culori la vopsirea pereților în exterior amintește decorul unora din casele transilvănene.[28]

In perioada interbelică culoarea invadează arhitectura țărănească, în special în zona de nord, rivalizând cu decorul traforat sau conlucrând la crearea noilor modalități și concepții artistice. Prima treaptă în evoluția policromiei este trecerea de la procedeul "culoare - chenar" (brâiele de jos și de sus ale peretelui, chenarele ușilor și ferestrelor) la procedeul "culoare - fond", unde toată suprafața peretelui este vopsită în albastru, verde, ocru, cu excepția chenarelor albe ale ușilor și ferestrelor, precum și a pilaștrilor casei. [29]

O altă paralelă a decorului arhitectural poate fi urmărită dacă observăm zona de sud a Basarabiei și arhitectura dobrogeană, în special cea a caselor lipovenești. Elementul comun, care generează asemănări în distribuirea și repertoriul decorului, este frontonul acoperișului situat lângă stradă. In Dobrogea, paziile traforate dispuse pe marginile frontonului se termină sus cu tăieturi ce reprezintă de cele mai multe ori capete de cal. In unele cazuri peste pazii se așază alte compoziții decorate cu motivul pomului vieții sau cu stilizări avimorfe. Timpanul frontonului este frecvent astupat cu un perete de scânduri dispuse vertical sau sub diverse unghiuri, formând astfel o structură cu efect decorativ și cuprinde compoziții traforate cu diverse motive și combinări - pomul vieții cu păsări pe ramuri, pești, evantaie și alte stilizări geometrice. [30] Deseori timpanul conține o mică deschidere pentru luminatul podului care devine ea însăși motiv decorativ prin prezența ancadramentelor și traforului dispus în spațiul liber sub diverse forme; frecvent apare calul de mare. [31] Motivele acvatice sunt o mărturie evidentă a prezenței unui anume mediu geografic (malul Dunării, delta, marea) și a ocupației de bază a populației - pescăritul.

In sudul Basarabiei decorul cunoaște aceiași amplasare a ornametelor, deosebirea constând în repertoriul motivelor; aci, ca și în Dobrogea, se întâlnesc motive zoomorfe, în special capete de cal, păsări, pomul vieții. [32] Motivul solar în decorul arhitecturii dobrogene

se întâlneşte rar, sub forma unor rozete sau fascicole de raze, evantaie, dispuse pe timpanul frontonului. In decorul frontonului basarabean motivul solar are o răspândire considerabilă, chiar prioritară faţă de celelalte motive; el este plasat pe timpan şi pe vârful frontonului şi se prezintă sub diverse forme - cruci, cercuri, rozete, fascicole de raze şi mai frecvent "S"-uri dispuse în compoziţia ciocârlanului care încununează ansamblul.

NOTES

[1]) Vintilă Mihăilescu - "Contribuţiuni la studiul populaţiei şi aşezărilor omeneşti din câmpia română, între 1853-1899"; în Buletinul societăţii regale române de geografie, Bucureşti, 1922; acelaşi, - "O hartă a aşezărilor rurale din România"; în BSRRG, nr. LIII, Bucureşti, 1934.-Romul Vuia - Le village roumain de Transylvanie et du Banat; Bucureşti, 1937. -

[2]) Corina Nicolescu - Case, conace şi palate vechi româneşti; Bucureşti, 1979, p. 25.

[3]) Petre Ştefănucă - "Pentru un muzeu etnografic al Basarabiei"; Arhivele Basarabiei, anul V, nr. 3, 1933, p. 301.

[4]) Paul H. Stahl - "Aşezarea caselor şi acareturilor pe Valea Bistriţei moldoveneşti". Rvista de etnografie şi folclor, nr. 10, Bucureşti, 1965.

[5]) Dr. Zucker - Basarabia; traducere de M. Pelivan în Revista societăţii istorico-arheologice bisericeşti din Chişinău; Chişinău, nr. 22, 1932, pp. 195-196.

[6]) Gheorghe Iordache - Unitate şi diversitate socio-etnografică. Craiova, 1977, pp. 65-66.

[7]) Paul Petrescu şi Paul H. Stahl - "Decorul în arhitectura populară românească". Studii şi cercetări de istoria artei, nr. 1/1960, pp. 75-109.

[8]) Florea Stănculescu, Adrian Gheorghiu, Paul Petrescu, Paul H. Stahl - Arhitectura populară românească; 5 vol. Bucureşti, 1956-1959. - Ion Vlăduţiu - Etnografia românească; Bucureşti, 1973, p. 143.

[9]) Chestionarul "Casa"; Arhiva bibliotecii institutului de lingvistică (ABIL), Cluj-Napoca. -Ion Drăgoiescu - "Locuinţa şi gospodăria din Basarabia şi Bucovina de nord". Revista de etnografie şi folclor, tomul 38, nr. 1-2, 1993; pp. 97-115.

[10]) Paul H. Stahl - Planurile caselor româneşti ţărăneşti; Sibiu, 1958, p. 9. - Ion Vlăduţiu, op. cit., p. 19.

[11]) Florea B. Florescu, P. H. Stahl şi Paul Petrescu - Arta populară de pe Valea Bistriţei; Bucureşti, 1969; capitolele semnate de Paul Petrescu şi Paul H. Stahl. - Ion Vlăduţiu, op. cit., p. 165.

[12]) Georgeta Stoica - Arhitectura interiorului locuinţei ţărăneşti; Bucureşti, 1969, p. 98.

[13]) Capitolul "Arhitectura populară" din Arta populară românească; Bucureşti, 1969, p. 98.

[14]) Contribuţii la afirmarea arhitecturii româneşti; Bucureşti, 1987, p. 87.

[15]) Paul H. Stahl - "Interioare ţărăneşti din România; secolul al XIX-lea şi începutul secolului al XX-lea". Muzeul Brukenthal;1817-1967; Sibiu, 1967, pp. 85-104. - Georgeta Stoica, op. cit., p. 19.

[16]) Georgeta Stoica, op. cit., p. 19.

[17]Bejan Isachie - "Monografia satului Butuceni, judeţul Orhei"; Revista de etnografie şi folclor, tomul 38, nr. 1-2, 1993, p. 99.

[18]) Nepit Ilie - Monografia comunei Petriceni, judeţul Storojineţ, p. 107.

[19]) Tofan Gheorghe - Insemnări monografice asupra comunei Hagi-Curda, judeţul Ismail; p. 103.

[20]) Ibidem.

[21]) Op. cit. P. 79.

[22]) Paul Petrescu şi Paul H. Stahl, op. Cit; aceiaşi, "Elemente de înfrumuseţare a locuinţelor de pe Valea Bistriţei"; Studii şi Cercetări de Istoria Artei, nr. 1-2, 1955, pp. 27-43.

[23]) Arta populară românească, p. 172.

[24]) Ibidem, pp. 98 et 103.

[25]) Ibidem, pp. 92-102.

[26]) Bejan Isachie, op. cit., p. 100.

[27]) Alexandru Grebănaşul - "Monografia şcoalei din comuna Rădenii Vechi, judeţul Bălţi"; Revista de etnografie şi folclor, tomul 38, nr. 1-2, 1993, p. 108.

[28]) Arta populară românească, p. 176.
[29]) Adriana Ioanovici - "Policromia arhitectonică; tradiție și inovație"; Moldova, nr. 7, 1978, p. 25.
[30]) Florea Stănculescu, Adrian Gheorghiu, Paul Petrescu și Paul H. Stahl - Arhitectura populară românească. Reginea Dobrogea; București, 1957, p. 85.
[31]) Ibidem, p. 85.
[32]) Folclorul și arta populară românească; București, 1968.

Casă veche din satul Hârtopi (Criuleni)

CELE TREI ZILE DINAINTE DE SF. PETRU ŞI PAVEL
Iunie 1940, în sudul Basarabiei

Paul Petrescu

Mà nàscusem cu 19 ani înainte, cam în ajunul onomasticii mele şi a tatàlui meu, în oraşul Cetatea Albà. Venisem de la Iaşi unde tocmai dàdusem examenul de bacalaureat la vestitul "Liceu internat Costache Negruzzi", la care urmasem cursurile ca intern timp de opt ani de zile. Locuiam într'o comunà mare nemţeascà, Sàrata, aşezatà în mijlocul Bugeacului, singura comunà nemţeascà cu nume românesc, dupà râul cu acelaşi nume ce curgea leneş pe o vale largà, formând bàlţi cu pàpuriş care dàinuiau şi peste varà în vremea arşiţelor, când firul apei aproape dispàrea din întinsul stepelor cuprinse între drumurile de ape ale Prutului, Dunàrii, Màrii Negre şi Nistrului.

Era 26 Iunie 1940. Sosisem în aceastà zi trecând prin Chişinàu şi Basarabeasca cu trenul ce mergea pe linia Iaşi - Cetatea Albà. Le 27 iunie era ziua mea de naştere şi începea vacanţa mare. Toamna trebuia sà plec spre Bucureşti sà mà înscriu la Drept, şi la Litere şi Filosofie. Viitorul... Visul meu şi al tatàlui meu care şi el învàţase înainte de ràzboiu tot la Iaşi (pe atunci nu exista decât WW, nici 1, nici 2). Vacanţa însemna atunci plecarea pe douà luni la una din staţiunile Bugaz, Budachi, Burnas, pe imensa plajà ce se întindea pe 50 km, de la Limanul Nistrului lângà Cetatea Albà pânà la marile lagune marine - Sasik, Ialpug, Catalpug - coborându-se spre gurile Dunàrii pânà la Vâlcov (Veneţia româneascà) pe braţul Chiliei; mai însemna şi meciurile de fotbal intercomunale în care jucam, ispràvi sportive despre care trimiteam corespondenţe la « Universul » şi « Dimineaţa », prima mea activitate publicisticà începutà pe la 15 ani.

Viaţa în acest colţ îndepàrtat al României se aşezase şi pornise pe fàgaşul liniştii şi prosperitàţii întemeiate pe agriculturà şi pe o industrie alimentarà incipientà, ce prelucra roadele bogate ale pàmântului, unul din cele mai fertile ale ţàrii noastre de atunci; cereale, vii, fructe, dar şi produse ale creşterii animalelor - vite, oi, cai - şi ale piscicultorii. Liniştea şi bunàstarea erau cu atât mai impresionante cu cât erau împàrţite fràţeşte pe temeiul hàrniciei unor oameni vorbind limbi diferite şi având moşteniri culturale deosebite: Români moldoveni şi transilvàveni tràiau în sate mari de-a lungul « ramei » de râuri formând un uriaş trapez, dar şi în interiorul stepei, în sate izolate crescute pe locul câşlelor din vremi agitate ale mocanilor transhumanţi, în drumul lor spre stepele nord-pontice pânà în Caucaz. In ultima sutà de ani, secolul al 19-lea mai ales, li se alàturaserà Bulgari, Gàgàuţi, Ucrainieni, Ruşi, dar şi Nemţi şi Francezi, Greci, Armeni, Evrei, Ţigani. Se mai întâlneau şi Polonezi, Lituanieni, Italieni. Intr'un fel, Cetatea Albà era în ràsàritul României un oval aproape perfect, încà neştirbit, ceeace judeţul Timiş-Torontal era în apusul ei.

Amândouà erau printre cele patru mai mari judeţe (71 la numàr cu toate) ale ţàrii, cu o componenţà etnicà complexà, marcatà în principal de prezenţa civilizatorie a Germanilor, atrasà de fertilitatea cu totul deosebità a solului şi modelatà de o istorie fràmântatà care explicà densitatea redusà a populaţiei. O istorie avându-şi origina în marea ciocnire a Imperiului otoman la apogeul puterii sale în secolul al 17-lea, urmatà de declinul din cel de al 18-lea şi retragerea în faţa Habsburgilor în Apus şi în a Romanovilor în ràsàrit în cel al 19-lea. Nu s'a remarcat poate

îndeajuns cà Turcii, cu toatà vecinàtatea lor directà pe linia Dunàrii şi cu toate încercàrile lor iniţiale din secolele 14-16, n'au pàtruns frontal blocul romànesc nord-dunàrean, ci i-au dat ocol pe marginile sale, la Vest până dincolo mult de Buda şi Debreţin (cu Buda paşalâc pentru douà secole) şi pânà în Podolia polonezà, tot la nord, în Est. Includerea Valahiei şi Moldovei (Kara Bogdania) în imperiul otoman a fost fàcutà în condiţiile unei suzeranitàţi speciale, determinatà de puternica rezistenţà militarà a voivozilor valahi şi moldoveni, care n'a permis nici stabilirea de comunitàti turceşti notabile - cu excepţia celor douà-trei raiale de pe Dunàre - şi nici acapararea pàmânturilor şi reşedinţelor boierimii rurale cum s'a întâmplat în Bulgaria, Serbia şi în alte pàrţi ale peninsulei balcanice. Retragerea Tàtarilor din stepa Bugeacului, a càrui inimà se afla în judeţul Cetatea Albà (faimos prin ràscoala bolşevicà înfiltratà în 1924 la Tatar-Bunar - Fântâna Tàtàreascà), petrecutà în secolul al 19-lea în principal, a làsat un gol de populaţie, singurii ràmaşi fiind Românii. Au fost atunci colonizàri sistematice de Nemţi, Francezi, Elveţieni şi adiacent Bulgari, Gàgàuţi (unii din aceştia veniţi probabil şi mai devreme din Dobrogea şi Bulgaria ràsàriteanà), Ucrainieni şi Ruşi (aceştia din urmà mai ales în oraşe), precum şi Evrei fugiţi de pogromurile din Galiţia, Podolia, Lituania. Procesul s'a accentuat în perioada ce a urmat ràzboaielor napoleoniene şi mai ales dupà anexarea samavolnicà şi frauduloasà a Basarabiei la 1812 de càtre Romanovi; la tratativele de atunci cu Ruşii, Turcii au înţeles prin Basarabia tocmai şi numai sudul Basarabiei (adicà Bugeacul), aşa numindu-se ţinutul de stepà încà din secolele 12-13 ca domeniu al voivozilor Basarabi de Argeş). Procesul de colonizare începuse masiv încà din secolul al 18-lea în sudul Rusiei - recte Ucrainei - prin edictele acordate de ţari şi ţarine (de originà germanà) nemţilor, mai ales veniţi din Bavaria şi Suabia

In meciurile de fotbal amintite mai sus ca şi în viaţa de toate zilele, vorbeam între noi tinerii şi copiii douà-trei limbi, oglindind rodnica şi paşnica convieţuire a tuturor acestor grupe etnice din satele Bugeacului, în contrast cu centrul şi nordul Basarabiei, marea zonà a Codrului moldovenesc, unde moldovenii formau majoritatea absolutà de 90 % şi care evident vorbeau numai româneşte. Dupà cum şi oraşul Cetatea Albà, ridicat în jurul cetàţii cu acelaşi nume, pe un promontoriu stâncos al ţàrmului Nistrului, avea o alcàtuire etnicà tot atât dacà nu şi mai complexà, dar şi mult mai veche. Ca şi în « Europolisul » (Sulina) ofiţerului de marinà Jean Bart, sau în romanul lui Radu Tudoran (harnic şi voios funcţionar al poştei de la Cetatea Albà) « Un port la Ràsàrit », era o lume aparte în care amestecul de neamuri, de limbi şi de culturi îi confereau un cosmopolitism de nuanţà preponderent levantinà prin prezenţa Grecilor, Armenilor, Evreilor dar şi Italienilor şi Francezilor, un mixtum compositum ce respira civilitate şi amenitate, în care Româniii se simţeau evident la ei acasà. Destul sà ne amintim de numirile succesive ale oraşului în cele mai mult de douà milenii si jumàtate de continuà vieţuire ca sà înţelegem vechimea europeanà a Cetàţii Albe româneşti.

Port la gurile Nistrului, care odinioarà se vàrsa direct în Marea Neagrà formând un golf adânc, Cetatea Albà pàstrase o populaţie amestecatà pânà în anii de dupà primul ràzboi mondial. In anii copilàriei mele ràmàsese izolat ca port servind mai mult ca refugiu pentru bàrcile mari ce pescuiau în Marea Neagrà, aducând bogatà pradà de sturioni şi caviar în cherhanalele ţinute de greci. Limanul era aproape inchis de o barà înaltà de nisip formând ici şi colo insule, cum era cea numità Carolina, peste care trecea calea feratà legând Cetatea Albà de Odesa; la sfârşitul primului ràzboi mondial, dupà revoluţia bolşevicà, fusese aruncatà în aer. Bara de nipis se transformase într'o splendidà lungà plajà pe care era construità staţiunea balnearà Budachi, precum şi sanatoriul Bugaz. In ultimele luni ale conflagraţiei mondiale, pe aici, pe calea feratà ce trecea peste insula Carolina, se scurseserà trupele ruseşti albe, precum şi cele ale francezilor şi englezilor continuând trista lor pribegie spre Constantinopol şi apoi mai departe spre Franţa. Imi amintesc încà

uniformele ofițerilor fracezi și englezi pe care maica mea mi-i aràta în drumul lor spre gara orașului.

In iunie 1940 Cetatea Albà tràia dramatica întoarcerea soartei, iar eu în Sàrata reluam firul pribegiei cam douà decenii dupà cei pe care îi vàzusem retràgându-se.

României i se dàduserà trei zile ca sà-și retragà armata și autoritàțile. În 27 Iunie tata îmi spune cà voi pleca a doua zi, « dacà nu chiar azi 26 iunie », cu o coloanà de camioane a armatei în care se îmbarcau în mare grabà familii, femei, copii, tineri - cu ce apucau sà-și strângà de prin casele pe care le pàràseau. Incà înainte de prânzul zilei m'am urcat și eu alàturi de oameni necunoscuți. Aveam cu mine un geamantan de piele și o servietà cu ceva acte și decorațiile lui tata. Mi-am îmbràțișat la repezealà pàrinții care urmau sà plece a doua zi. Am avut timp sà urc în fugà coasta linà a dealului din spatele casei unde erau viile nemților și sà cuprind cu ochii Sàrata mea dragà și dincolo de așezare stepa nesfârșità cu holde verzi-gàlbui întrinzându-se spre ràsàrit. Pânà pe la Arciz si Tarutino drumul îmi era cunoscut, apoi, mai departe spre vest, intram în satele mai puțin știute ale Românilor și apoi ale Bulgarlor și Gàgàuților ce se întindeau spre Prut si în sud spre Dunàre.

De douà sau trei ori coloana se oprise și se « ascunsese » în marginea lanurilor de grâu și secarà: erau semnalate când și când avioane rusești ce survolau deja teritoriul dinspre apusul Basarabiei. Trecuserà trei sau patru ore de drum, soarele ardea, praful se ridica în nori uriași ce însoțeau pe lungi distanțe camioanele.

La un moment dat s'a ràspândit vestea cà s'ar fi lansat parșsutiști ruși. Camioanele s'au oprit, s'au ràspândit cât se putea; oamenii fugeau pe câmpul descoperit. Mi-am luat numai servieta, fugind la câteva sute de metri de camioane și de drum si m'am afundat în grânele înalte, singur; trântindu-mà pe spate cu ochii la cerul albastru, așa cum deseori fàceam când umblam prin stepà. Cu mine era numai geanta tatei; era tot ce-mi amintea de casà, de pàrinti și de lumea mea pe care, mà gândeam, deși nu prea limpede, cà începeam s'o pàràsesc. Un ceas și mai bine nu s'a mai auzit nici un zgomot. Mà întrebam ce se întâmplà. Mà gândeam la ai mei care știam cà a doua zi trebuiau sà plece cu mașina noastrà. Mà gândeam la prietenii mei, Fritz, Oscar, Mișa, Walde, Iașa, Smilic, Grișa, Svoboda, cu care copilàrisem, mersesem la școala primarà, jucasem fotbal și câte alte întâmplàri ale copilàriei și primei tinereți. Era un prag și un pas spre apus, spre lumea necunoscutà a Vechiului Regat în care nu cunoșteam pe nimeni, departe foarte și de Iașii liceului meu. Doar în munții Buzàului tràiau niște rude ale tatii. Intr'un târziu lanurile au început sà se miște, oamenii se întorceau la camioane. Ne-am reîmbarcat. Se înserase bine, ne continuam drumul. Coloana se apropia de podul peste Prut de la Oancea. Pe înoptate, înainte de a ajunge la pod, am fost opriți; pentru prima oarà am vàzut soldați ruși în uniformele lor ponosite și mohorâte. Erau parașutiști mongoli (turkmeni, uzbeci sau tadjici) care sosiserà acolo nici dupà o zi din cele trei zile, ca sà opreascà eventualii militari români. Cu un suspin de ușurare și cu gândul la pàrinții mei am trecut podul. Inspre dimineațà, dupà alte ceasuri de mers, m'am dat jos la Buzàu aproape de garà. Peste câteva ceasuri luram BZN-ul, unicul tren de munte care urca spre Cislàu, Nehoiași, sà-l caut pe nenea Radu Pàtârlàgeanu, vàrul prin aliantà al lui tata.

Pe pàrinții mei aveam sà-i revàd dupà aproape jumàtate de an când, la intervenția Crucii Roșii Internaționale li s'a dat voie sà intre pe la Ungheni, lângà Iași, în țarà. Povestea refugiului lor l-am aflat autnci. A doua zi dupà plecarea mea și-au încàrcat mașina cu hainele și lucrurile mai mici ce le putuserà lua. Tata s'a dus în beci și a numàrat sticlele de vin vechi smolite peste dopurile de plutà și a làsat un bilet pe masa din sufragerie pentru ofițerul rus ce ar fi fost încartiruit

acolo, spunându-i că în beci sunt circa 200 sticle cu vin foarte bun, vechi. Apoi şi-a pus în ordine biroul "american", a tras capacul care se închidea cu un rulou de şipci înguste de lemn, lipite pe un suport de pânză groasă, a încuiat cu cheia şi a pus cheia pe birou cu un bilet rugându-l pe "ofiţer" să nu-l spargă cu toporul. S'a dus la depozitul de benzină care tocmai fusese incendiat de armata care se pregătea să plece. A plecat cu maşina cu cât avea în rezervor dar peste vreo 30-40 kilometri a rămas în câmp. A trimis pe cineva să anunţe o familie de ţărani bulgari bogaţi din Deljiler că se află în câmp. I-au trimis o căruţă cu cai buni, a pus lucrurile în căruţă şi băiatul prietenului, Alexei, l-a dus peste 100 kilometri la Reni unde era podul de cale ferată sre Galaţi. Când a ajuns acolo, podul fusese aruncat în aer de armata noastră.

A urmat lungul răstimp în care s'a tot mutat de pe malul Dunării pe cel al Prutului pribegind luni de zile şi nopţi din judeţ în judeţ de-a lungul frontierei până a ajuns la Ungheni. In bagajele lor udate de ploi şi uscate de soare şi praf; am găsit câteva din cărţile pe care le luase tata cu el; Enciclopedia germană în cinci volume, "Der Neue Brockhaus"- 1936-Leipzig şi marele Handatlas Andreas care se mai află în biblioteca mea şi azi, precum şi Dicţionarul limbii române de Lazăr Şăineanu ca şi perechea de dicţionare român-francez si francez-român, tot de Lazăr Şăineanu şi ele aflate în "biblioteca" mea, a patra, din Stockbridge.

Peste patru luni, prietenii mei din copilărie plecau şi ei în pribegie spre vest; împreună cu locuitorii celor peste 100 de sate, cam 100.000 suflete de Şvabi nemţi veniţi în sudul Basarabiei la începutul secolului al XIX-lea. Plecarea lor a fost organizată evident "nemţeşte"; lungi convoaie de căruţe mari cu coviltir, trase de cai splendizi, se îndeptau prin drumurile prăfuite ale Bugeacului spre acelaşi Reni către care năzuiseră tatăl şi mama mea. Nemţii însă nu mai aşteptau trenul spre Regat, care nu a mai venit ani şi ani de zile, ci erau trecuţi pe şlepuri germane ce urcau pe Dunăre până la Viena, Passau sau Regensburg. Era probabil ultimul mare exod euro-american spre vest, dar nu spre cel "sălbatic" ci spre cel civilizat al Apusului Europei, repetând epopeile anterioare asemănătoare ale Burilor din Africa de Sud şi ale primelor sate americane din Estul Continentului.

De fapt începea în iunie 1940 (pentru Polonia începuse în 1939) cea din urmă împingere a frontierelor Europei către Apus, aşezând frontierele bolşevismului sovietic la Viena şi Konigsberg; acum, în 1998, Rusiei uriaşe şi "democratice" îi este frică de ţările baltice, tot în iunie 1940 ocupate, care vor să fie primite în Europa, din care au făcut parte 1000 ani.

La o zi după ce părinţii mei părăsiseră Sărata, Ruşii au intrat în comună. Numai în Sărata au găsit în casele locuitorilor, ţărani cu şcoală normală şi liceu, 30 de piane. In grajdurile curţilor vieţuiau câteva mii de cai, între care sute pur sânge ai căror proprietari, tot ţărani, îi creşteau pentru cursele de pe hipodromul din Bucureşti (azi Casa tot a Scânteii Adevărului) şi pentru ofiţerii regimentelor româneşti de roşiori.

Iar Cetatea mea albă a rămas să vegheze, împreună cu celelalte străji moldovenesti ale României (Tighina-Bender, Orhei -retrasă mai în codru, Soroca şi Hotin, pe malul drept înalt al Nistrului, privind peste malul stâng, jos şi deseori mlăştinos al stepelor din răsărit, formând una din cele mai clare frontiere ale Europei, aşa cum a definit-o şi a numit-o Simion Mehedinţi, savantul geograf al României.

Paul Petrescu
10 Mai 1998
Stockbridge-Massachussetts U.S.A.

POPA ZAMĂ, DIN CORNOVA

Henri H. Stahl

Studiile făcute de către Henri H. Stahl prin satele românești au fost înlesnite de perfecta cunoaștere a stenografiei creată de tatăl lui. Intr'o vreme când numai folcloriștii muzicali puteau înregistra pe fonograf cântecele culese prin sate, cei ce scriau încet vorbele informatorilor ajungeau - oricât de mare le-ar fi fost dorința de a nota exact cele auzite - la înregistràri care se depàrtează de realitate. De abia în a doua jumàtate a secolului al 20-lea, instrumentele moderne de înregistrare și de filmat au permis sà se generalizeze înregistràrile corecte.

Intr'un volum aparte, intitulat "Povestiri din satele de altàdatà" (apărute la Editura Nemira în 1999) am pus laolaltă o serie de stenograme ale tatàlui meu, în care povestirile redau întocmai cuvintele povestitorilor, fàrà a modifica sau làsa nimic deoparte. Câteva din aceste povestiri vàzuseră lumina tiparului în anii treizeci (mai ales în revista Sociologie Româneascà) dar cele mai multe erau inedite.

Textele care urmează și care se leagă de numele pàrintelui Zamà ar fi putut face parte din volumul de povestiri. Ele sunt totuși ușor diferite, prin faptul cà redau adesea în chip precis nu numai viața satului de odinioarà (așa cum o vedea preotul satului) dar si viața basarabenilor ce doreau sà devinà preoti și trebuiau sà urmeze școli din care româna moldovenească era absentà iar rusa omniprezentà, impusà de autoritàțile statului, inclusiv de cele bisericesti. Spusele pàrintelui Zamà redau întocmai această atmosferà a trecutului românesc, unde simțàmintele de durere se amestecà peste tot cu cele de duioșie și de speranțà.

Primul text a fost publicat de H. H. Stahl în 1981 într'un volum de amintiri; următoarele trei sunt stenograme pe care le-am gàsit în anii care au urmat plecàrii lui H. H. Stahl în lumea cealalta, punând ordine în hârtiile lui. Manuscrisele semnate de el și ràmase nepublicate sunt numeroase; am ales aci numai cele legate de amintirea preotului Zamà. Câteva aspecte se reiau de la un text la altul, ele nu sunt însà niciodatà identice și publicarea integralà îmi apare necesarà. Ele vin astfel sà îmbogățească portretele de preoți de țarà din volumul de povestiri, preoți care i-au fost în atâtea rânduri de ajutor în studiile pe care le întreprindea.

Paginile ce urmează continuà astfel pe cele cuprinse în volumul cu povestiri din satele de altàdatà.

Paul H. Stahl

1) Popa Zamà; 2) Fragmente de convorbiri; 3) Conferința ținutà în 1932 la Institutul Social Român; 4) Despre Inochentie și inochentism.

POPA ZAMÀ

".....Dar personajul cel mai scump amintirii mele e tot popa Ion Zamà, un frumos bàtrân cu ochii sclipind de inteligențà, cu fața luminatà de un statornic surâs, pe jumàtate ironic, pe jumàtate îngàduitor. Dupà plecarea echipei monografice din sat am ràmas multà vreme în continuare la Cornova, cu Golopenția, Mihai Pop, Hary Brauner, Lena și Zizi Constante, apoi singur. Mà învoisem cu pàrintele ca sà iau masa acasà la dânsul. Dimineața, la prânz și seara, stàteam deci la masa, întotdeauna îmbelșugatà, a pàrintelui Zamà. Cu glasul lui domol povestea tot soiul de lucruri, de multe ori cerute de mine, deseori amintiri și gânduri, așa cum îi veneau în minte. Atât de bogat era vocabularul sàu, atât de limpede expunerea, atât de mare darul sàu artistic, încât mereu îl asemuiam, în gând, cu singurul de care îmi aduceam aminte, cu Ion Creangà!

In 1932, l-am și adus la București sà țінà o conferință în cadrul Institutului Social Român. Am stenografiat atunci splendida lui cuvântare, așa cum dealtfel și la masa lui din Cornova, am tot luat note dupà povestirile lui; una din ele, precum darea de seamà a anchetei pe care a fàcut-o la mànàstirea din Bàlți, ca sà se làmureascà asupra sectei inochentismului, am și publicat-o în Arhiva pentru Știinta și Reforma Socialà. Dar pe multe nu le-am putut nota decât în memorie, așa cà voi povesti si eu din ele câteva, reduse însà din pàcate doar la o simplà schemà, lipsite de duhul popii Zamà, care te știa purta așa cum vrea, de la râsul în hohote pânà la sentimentul unei adânci amàràciuni.

E ciudatà, dar și semnificativà, istoria acestui preot care, fiind fàrà îndoialà dacà nu ateu, în tot cazul deist, era totuși un admirabil duhovnic și pàrinte sufletesc al enoriașilor lui. Povestea cum, în seminarul din Kiev fiind, tânàr încà, începuserà a-i pica în mânà câte un Spencer ("Spențàraș", cum îi spunea), un Darwin, și altele, care îi zdruncinaserà credința. Astfel cà, la o "ascultare", și-a permis sà aibà îndoieli cu privire la Sfântul Ilie, care s'ar fi urcat la cer. Dat în judecata episcopului, acesta l-a certat și i-a aràtat cà, fiind copil de om sàrman, e pàcat ca mintea lui sà se pràpàdeascà în sàràcie, când mai cuminte era sà ràmânà la Seminar și sà se facà preot. L-a convins, "așa cà pentru mine, urcat a fost de atunci Sfântul Ilie la cer", tràgea dânsul o profanà concluzie, cu o fațà spàșit simulatà.

Cu oarecare batjocurà, dar cu cele mai bune intenții, popa Zamà folosea învàțàturile bisericii în cele mai neprevàzute forme. Cum filoxera distrusese viile regiunii, în locul lor popa Zamà a comandat sà-i vie din Algeria vițà americanà, altoità apoi cu soiul local (de excelentà calitate, dealtfel). Dar vița de soi nou trebuia stropità cu piatrà vânàtà, iar nu làsatà in neîngrijire, ca vița terasà, anterioarà. Cum sà convingà însà pe sàteni sà-și stopeascà viile? Le-a spus, dumineca în bisericà, de pe amvon (când avea obicei sà țінà cuvântàri de îndrumare gospodàreascà mult ascultate de sàteni, care veneau la slujbà mai ales ca sà-l audà vorbind), cà vița pe care a adus-o venea dintr'o țarà stràinà, pàgânà, turceascà, așa cà trebuia botezatà, ca sà fie și ea creștinà. A ieșit deci în câmp cu butoiul cu apà cu piatrà vânàtà, a umplut cu ea vermorelul, l-a luat în spate și cu diaconul lângà el a început sà stropeascà via, cântând "In Iordan botezându-te-ai tu Doamne...!" De asemenea, când a fost sà-i convingà pe sàteni sà ardà câteva grajduri în care se încuibase nu știu ce epidemie, i-a convins cà intrase dracu în ele și cà dracu nu poate fi scos decât cu focul.

Profesorul Gusti, care luase și el masa de prânz la dânsul, era mereu surprins și jignit de surâsul ironic și sceptic al popii Zamà. Cum era cam vreme de secetà, veneau țàranii sà-l roage sà facà o slujbà de ploaie. Popa Zamà se ridica încet de la masà, se ducea la barometru, bàtea în el și constata cà acele stau pe loc. Se întorcea atunci la poporul din curte și le spunea cà-s atât de pàcàtoși cà nu vrea sà le facà slujbà decât dacà... și dacà...

punându-le condiții de gospodàrie comunalà. "Sà mai veniți peste câteva zile". Atuci, dacà barometrul era de acord, fàcea sfeștania.

Mirându-se profesorul Gusti de ce bunà ciorbà de fasole știa sà facà popa Zamà: "Và place? Nu-i de mirare. Venea el de la Chișinàu și mitropolitul sà mànânce ciorbà de post la mine".

- Și cum o faceți?

- E foarte ușor. Iei o gàinà cât de grasà, o tai, o fierbi. Apoi scoți cu grije gàina, sà nu ràmânà nici os, nici carne, pui fasole, o fierbi si iese o foartà bunà ciorbà de post.

Mereu sâcâit sà spunà dacà nu ar fi putut ajunge la aceleași rezultate - càci prin acțiunea lui transformase satul dintr'unul sàrac într'unul bine gospodàrit și temeinic înstàrit - fàsà sà facà apel la religie, popa Zamà era de pàrere cà dacà ar fi fost mirean nu ar fi putut avea în fața lor nici "har" și nici "putere", atât de adânc erau ei pàtrunși de învàțàmintele religiei (interpretatà mai mult magic decât ortodox).

Și ca sà mà convingà, mi-a povestit cà de câtàva vreme urmàrise cum unuia din oamenii lui din sat, tânàr încà, îi mergea din ce în ce mai ràu, atât gospodàrește cât și ca fel de trai. A pus atunci la cale sà-l spovedeascà. Dar acesta la biserică nu mai venea. L-a rugat atunci, fiind iarnà, sà vinà cu sania sà-l ducà până în satul vecin, unde ar fi avut ceva trreabà. Au plecat spre searà și pe drum l-a iscodit și a aflat cà omul nu se mai înțelegea cu soția lui. Copii nu aveau, iar soția era o rea și o ulițarnicà, de o știa tot satul. Iar el se îndràgostise de o fatà cuminte, cu care s'ar fi putut înțelege. Popa Zamà a dat o soluție hotàrâtà: "las-o pe femeia aceea și ia-o pe ceastalaltà". Dar omul s'a codit, cutremurânduse la gândul cà ar fi sà facà un greu pàcat. "Pàcat?" i-a zis atunci popa Zamà; "întoarce caii și hai înapoi în sat". A tras la bisericà, a aprins luminile, s'a îmbràcat în odàjdii și a fàcut și slujbà menità sà ia asupra sa pàcatul. Și mà întreabà popa Zamà: "dacà nu aș fi fost preot, mai puteam eu scàpa pe bietul omul acela?"

Slujea la bisericà cu un deosebit fast, respectând tipicul în tot ce avea dramatic și teatral. Dar mai ales ținea câte o predicà, întotdeauna în chip de narațiune, dând frâu larg darului lui de povestitor.

Ca sà explice poporenilor "ce este creștinismul", de pildà spunea așa: cà într'o noapte, în Egipet, niste càràuși, trudiți de drum, se opriserà, fàcuserà foc, apoi se culcaserà pe sub càruțe. Unul din robii aceia l-a întrebat pe altul:

- Ai auzit?

- Ce sà aud?

- Cà a venit un om și a spus cà toți oamenii sunt deopotrivà în fața Domnului. Cà robii ca și stàpânii sunt toți fiii lui Dumnezeu, unul ca și altul și cà va veni dreptatea pe pàmânt, curând, cu o înfricoșatà judecatà de apoi...

Ascultau sàtenii cu sufletul la gurà, veniți la bisericà mai mult de dragul lui. Cei care nu putuserà veni, întrebau: "azi ce a vorbit pàrintele?" și dacà ràspunsul era, "azi n'a vorbit nimic", ridicau din umeri spunând: "apoi azi n'a fost frumos".

E greu sà judeci un om, càutând sà afli ce e în sufletul lui. Din unele vorbe, din surâsuri, din sclipirea ochilor lui, aveai impresia cà un zbucium làuntric îl fràmântà totuși. Povesteau enoriașii lui cà, atunci când a clàdit și s'a târnosit biserica cea nouà, monumentalà, a mai fàcut o ultimà slujbà la biserica din lemn, cea veche și cà plecând de acolo își ștergea lacrimile. Mai povesteau oamenii cà, pe la sfârșitul celui dintâi ràzboi mondial, când s'au întors acasà cornovenii din armatà, au adus știrea cà "acum e revoluție" și s'au dus la popa Zamà întrebându-l ce și cum sà facà mai bine. Popa Zamà a fost de pàrere cà dacà țarul a murit, într'adevàr cà nu mai sunt lucrurile cum au fost. Dar, ca sà se cheme cà în adevàr țarul nu mai este, se cuvine sà i se facà toate cele de cuviințà unui mort. Așa cà popa Zamà a început revoluția cu un Te-Deum de sufletul țarului! De altfel popa Zamà îmi spunea: "sà știi cà bolșevismul este și el tot o religie".

Ceeace te copleşea în toată purtarea lui era o nemărginită dragoste de oameni. Se simţea solidar cu ei: mai mult încă, răspunzător de soarta lor, de aci şi de apoi. Chiar dacă oamenii lui intrau în păcat, el nu putea fi decât tot alături de ei, orice ar fi făcut; fie şi "revoluţie"! Cu gândul că totuşi va putea aduce mai multă blândeţe şi mai multă înţelegere între oamenii cei mulţi, de care îl lega şi un sentiment de milă.

Dacă alta i-ar fi fost viaţa, mă întrebam ce ar fi putut să ajungă popa Zamă? Un om de ştiinţă? Un filozof deist? Sau un om politic, cu mentalitate de "despot luminat"? Daruri cu totul deosebite ar fi avut pentru oricare din aceste destine, care nu i-au fost însă date, în traiul lui din satul îndepărtat şi oropsit al Cornovei.

L-am mai întâlnit o ultimă oară, peste zece ani. Era bolnav şi cu tristeţe mi-a spus: "Ei! De amu nu ţi-oi mai putea povesti"; curând după aceea a şi murit.

Sunt în viaţa oamenlor întâmplări care nu se pot lămuri. La despărţirea mea de popa Zamă s'a întâmplat aşa: peste noapte, în casa lui, am visat că şi popa Niculae, cel din Vrancea, vine de-şi ia rămas bun de la mine. Când am plecat, am înfăşurat într'o gazetă alimentele de drum. Dar în foiţa deasupra, când am luat-o în mână, am citit că popa Niculae murise într'adevăr.

Desigur o simplă întâmplare. Dar cât de tulburătoare!.....

(Henri H. Stahl - Amintiri şi gânduri; Bucuresti, 1981; pp. 165-170).

FRAGMENTE DIN CONVORBIRI

Eu le explic la biserică că sunt două feluri de legi; legi dumnezeieşti şi legi sociale.

"Eu sunt Domnul Dumnezeul tău", aceasta este o lege dumnezeiască, dar este şi lumească. Şi le explic aceasta. De pildă zic: nouă ne este dat să muncim şi apoi trebuie să şi dormim şi apoi trebuie să ne şi hrănim. Dar trebuie de toate numai atât cât trebuie pentru viaţă. Dar dacă tu ai mânca mai mult, sau ai bea mai mult, sau ai agonisi averi mai mult decât trebuie pentru viaţă, aceea se chiamă că îţi cauţi alt Dumnezeu. Dacă tu cauţi arginîi mai multi, te închini lui Mamona. Dacă te ocupi să bei mai mult, ai Dumnezeu pe Bachus. Şi explic: acestea sunt legi dumnezeieşti. Dar sunt şi alte legi. Chiar aceasta le-am spus duminică, "să iubeşti pe Domnul Dmnezeul tău din tot cugetul tău", şi al doilea "iubeşte pe vecinul tău ca însuţi pe tine". Acestea zic, este lege dumnezeiască, dar este şi lege omenească, că dacă n'ai iubi pe vecinul tău ca însuţi pe tine n'ai putea trăi în societate. Dacă ai fura, dacă ai ucide, dacă faci ceva vecinului, apoi şi tu ai să paţi tot aşa şi pentru aceia n'ai putea trăi.

Altă lege: "să cinsteşti pe tata şi pe mama ta că vei trăi mai mulţi ani pe pământ". Este o lege omenească; să iubeşti pe tata şi pe mama ta! Şi le spun că dacă tu nu ai iubi pe tata şi pe mama ta, apoi ai să te îmbolnăveşti şi ai să mori pentru că nu ai să împlineşti legile care tebuiesc, legile dumnezeieşti. Ai să mori. Şi explic pentru ce poţi să mori. De pildă, te bolnăveşti de nişte boli lumeşti, de fel de fel de boli, care se dau şi la fii. Şi de bolile astea, părinţii răspund pentru fii si fiii pentru părinţi. Le explic şi aiasta, aşa ca să poată măcar cevai cevai înţelege.

Acuma, care poate înţelege, înţelege. Care nu.....

Dar sunt mulţi pe care îi interesează. Şi vin apoi la mine şi mă întreabă, de multe ori. Şi apoi le spun.

....

La seminar se dàdea tezà despre ce ai sà vorbești, și acum, în douà minute, sà te pregàtești. A fost teza mea așa: "Despre cauzele ràspândirii creștinàtàții în veacurile cele dintâi". Ce pricini au fost de s'a ràspândit?

Eu, cum mi-a dat teza, m'am și sculat de pe bancà și am ieșit în mijlocul clasei. Dar cum sà pot càpàta atenția elevilor? Cà elevii și așa sunt sàtui de cuvântàri și încà sà mà mai asculte și pe mine! Dar eu ies în mijlocul clasei. Aici este profesorul, aici elevii care te ascultà. Este greu de spus acolo cuvântàri. Țin minte cà așa le-am spus:

Inchipuiți-và dumneavoastrà domnilor, cà în târgul Alexandria, la Egipet, nu departe de Alexandria, într'un câmp unde se cultivà cereale, dupà apusul soarelui, când a început sà scazà vàzduhul, dupà càldura zilei, se làsase frig. Și era acolo un foc și împrejurul focului, acolo, ședeau robii care toatà ziua au lucrat. Și se încàlzeau, și se sfàtuiau.

Unul spune: "am fost în Alexandria". Le spunea lor: "Am fost în Alexandria și am auzit cà a venit un Domn și spune cà robii și stàpânii sunt egali.

Auzise el la Akexandria treaba asta, cà robii și stàpânii sunt tot una. Ceilalți se scoalà:

- Cum? Se poate una ca asta, a mai fost vreodatà una ca asta?

Incep a-l întreba:

- Dar cum și pe cine ai auzit așa cum zici dumneata?

- Așa am auzit. Și numele lui se aude cà este Isus Hristos.

Incepe unul sà spuie:

- Și eu am auzit de Hristos dela stàpânul meu.

Și așa, și așa, zic. Asta-i una; cà învàțàtura lui Hristos a spus cà robii și stàpânii sunt egali. Asta a fost mirare pentru toatà lumea și aceasta a interesat lumea la învàțàtura lui Hristos.

Uitați-và dumneavoastrà, sub o frunzà de buruianà șade un țânțar cu aripa ruptà. Și zic: "un om cerceteazà pentruce și-a rupt tтnțarul aceastà aripioarà și el pàtimește tot așa?"

Dar altul spune: "aceasta este pàcatul lui Adam, cel fàcut în rai, cà dacà n'ar fi... Cà vezi, dupà învàțàtura Sfintei Scripturi, dacà n'ar fi pàcàtuit omul, atunci n'ar fi fost nici în naturà boalà, n'ar fi ràutate. Dar toate pàcatele, toate bolile s'au luat dela pàcatul lui Adam".

Și zic: "Tot àsta care a venit sà spunà, mai zicea cà dacà am primi învàțàtura lui Hristos, apoi n'ar mai fi boalà și durere și lupii are sà șadà împreunà cu cârlanii și nu are sà se mànânce unii pre alții. Adicà ràul are sà disparà in lume".

Și iatà, cei care au fost auzit au fost cauzele ràspândirii învàțàturii lui Hristos.

Așa. Eu am uitat de atunci, dar într'acest exemplu pe care l-am luat, am pus toate pricinile ràspândirii învàțàturii lui Hristos, într'un chip care a mirat și a interesat auditoriul. Și profesorul meu era foarte încântat de aceasta. Și noi atuncia vorbeam mai slobod, cà toate càrțile le studiasem și erau încà proaspete.

Dar era și foarte interesantà; chiar când am învàțat-o noi ne plàcea. Teologia, prin singura ei învàțàturà, este foarte interesantà. Are și ea socotelilel ei, pe care nu le știu mulți.

Am fost la Perivel, mai înainte de ràzboi. A fost o adunare a unei societàți de temperanțà. Se începuse asemenea obștii de temperanțà și în Rusia, pe când monopolul a început a se înființa. Apoi s'a fàcut o adunare și acolo a fost toatà preoțimea și oamenii

dintâi din toate satele. A fost o slujbà în biseericà, acolo în Perival și au ieșit preoții și multe au gàsit din partea beției.

Ei, nu am putut și eu sà mà stàpânesc sà nu gràiesc ceva, cà eu, dacà-i aud cà gràiesc ceva, nu mà rabdà coșu sà nu spun și eu ceva. Cât a vorbit aceea, eu stau în làturi și mi-a venit și mie o ideie în cap. Ies și spun protopopului sà-mi dea voie și mie la cuvânt. Nu-mi aduc aminte ce am gràit, dar știu numai aceea cà s'a fàcut o liniște foarte frumoasà în bisericà și eu, cu viu grai, cu cuvânt drept moldovenesc, am gràit în limba norodului. Ceilalti gràiserà în rusește Eu le-am spus curat moldovenește. Și le-am spus din partea beției ceva. Când am intrat în altar, ceilalți m'au întrebat, "de ce n'ai spus mai mult?"

N'am obiceiul sà spun multe, sà plictisesc. Spun atât cât poate sà ràmâie în minte. Dacà spui multe, apoi se bat în cap. Dar așa, vreo câteva scurte, le poate ține minte.

Le-am spus atunci doar câteva din partea beției, așa cam ce pàtimește omul dupà beție. Acum se cade sà o iei dupà Sfânta Scripturà. Dar dacà nu știi ce, ia-o din viațà. Așa este mai frumos. Eu de scriu așa, nu pot sà scriu. Dar de spus ți-oi spune. Eu când vàd lume, atunci îmi vine în minte ce sà spun. Și când mà duceam la examen, niciodatà nu mà temeam cà nu oi știi ràspunde la ce mà întreba.

A venit Prea Sinția Sa la examen, Serghie a fost în acel an. Și a dat întrebare, "pentruce nu poate, pe pristol, sà stea Evanghelia în perplota, în càmaȘà învelità?" Cartea se pune într'un toc. Cartea știți, are scoarțe. Apoi scoarța aceasta nu se poate sà fie învelità cu kiele. Vezi cà sunt și càrțile invelite în kiele. Iatà și la noi în bisericà sunt.

D'apoi el a dat întrebarea asta "de ce nu-i Evanghelia învelità?"

Acelui elev i-a dat această întrebare care ràspundea atunci la examen. Și aceluia nu i-a venit în cap ce sà spuie. Atunci el se atârnà càtre toți elevii și întreabà: cine ar putea sà spuie? Iar mie mi-a venit în cap. Ședeam în partea cealalta și mà scol și spun "nu poate sà fie învelità fiindcà pielea este luatà dupà un dobitoc și asta amintește de jertfa cea veche, dinaintea lui Hristos, când se aduceau jertfe dobitoace, erau jertfe cu sânge. Iar jertfa care se aduce la pristol este jertfà fàrà de sânge. Și de aceia pe jertfelnicul nostru nu trebuie sà fie nimic ce ar pomeni de jerfta cea veche.

Și a gàsit Sfinția Sa ràspunsul bun, cà asa și este. Așa cà m'a mai întrebat ceva și mi-a dat drumul. Dar de texturi de acelea, prea puțintele știam.

Era la noi un profesor càlugàr. Si apoi el ne spunea cà dacà n'ar fi Sfânta Evanghelie, Tatàl Nostru și cele zece porunci din Biblie, apoi ia càrțile și dà-le pe foc. Așa ne spunea càlugàrul acela. Apoi tot anul n'a mai spus nimic. Ne-a explicat Tatàl nostru și cele zece porunci și atâta. Era un bun profesor, dar nu așa, stii.....

CONFERINȚA ȚINUTÀ ÎN 1932 LA INSTITUTUL SOCIAL ROMÂN

Domnilor,

Cum a spus domnul profesor, astàvarà s'a fàcut la noi în Cornova monografia satului. Din toate punctele de vedere a fost cercetat satul și așa cum s'a gàsit satul așa o sà fie el și în volum. Dar, în care stare se aflà el astàzi, nu s'a aflat înainte tot așa. Eu acolo, 42 de ani de când sunt în sat preot, am lucrat mult spre îmbunàtàțirea satului și spre ridicarea culturii și a stàrii materiale a lui. Așa cà l-am vàzut chiar eu cum s'a schimbat, preot fiind acolo.

Dar domnilor, până am venit eu preot în sat, a trebuit să mă pregătesc de aiasta. Si cum m'am pregătit și cum am trăit eu și cum și unde m'am născut, și cum am crescut, aș vrea să vă povestesc.

Domnilor, eu sunt răsărit din pământul Basarabiei. Sunt născut din părinți români moldoveni. Tata a fost preot într'un sat, nu prea departe de Cornova, în Rădeni, care aproximativ tot aceiași poziție are; și populația tot așa este, mazili, țărani, dvoreni, grajdanini, mescianini; tot așa este alcătuită, tot într'o asemenea.

Când m'am născut eu, cântecul acela de leagăn a fost pe limba moldovenească; cânecele care mi-au cântat mie surorile mele, erau curat moldovenești. Ele îmi cântau mie "garofiță înflorită, ce ești tristă și mâhnită?" și alte cântece drept curat moldovenești. Poveștile care mi-erau dragi foarte mie în copilărie, erau tot despre Feți Frumoși, despre alte lucruri curat moldovenești. Ce imi era mai drag în copilărie, erau cântările. Eu știu că aiasta m'a impresionat mai mult.

Și am crescut eu, până la vârsta de 6 ani. De acolo, tata s'a gândit să mă mai învețe și carte. Mi-a cumpărat o bucoavnă, cum era în vremea aceia. Mi-a arătat el vreo câteva litere. Dar eu la dânsul nu prea ascultam. Și ce s'a gândit el, să mă dea în sat, că era un muscal care știa carte mai răsărită. A trimes la dânsul să mă învețe carte. Mă duceam de dimineață, aduceam o legătură de brânză și ouă și el îmi arăta câte o literă, două. Dar ca să scriu litera ceia, cum nu era hârtie atuncea, așterneam un strat de cenușă pe masă și cu degetul îmi arăta cum se închipuiau literele. Și toată iarna am umblat eu la școală și am cunoscut vreo 4 sau 6 litere. Mai mult a mâncat ursu brânză, decât eu am învățat carte.

Iată, spre primăvară, fiindcă eu eram unul la tata - el a mai avut copii, dar eu eram al șaptelea și eu rămăsesem la urmă - ce s'a gândit el de mine? Să mă facă călugăr, să aibă pomenire în ceia lume. M'a luat într'o trăsură și m'a dus la mănăstire la Curchi și m'a închinat la mănăstire. M'a dus la egumen.

- Iată ți-aduc băiatul acesta să faci călugăr dintr'ânsul.

M'a luat la examen și m'a găsit "foarte slab". Am șezut eu vreo 2-3 zile și mă scol într'o dimineață, fug dela mânăstire și mă duc în oraș. Când s'a trezit tata, s'a trezit cu mine.

- Apoi ce ai venit măi biete?

- Păi tată, nu vreau să mai învăț carte; vreau să șed acasă.

Zice "nu".

Și am șezut o săptămână și m'a dus din nou la mănăstire. Dar tată-meu m'a dus acum la un schimnic bătrân unde mai era un băiat ca și mine, care pe urmă și el a fost preot. Călugărele mai bătrân a început să mă mângâie, și vreo săptămână ne-a lăsat de capul nostru, să ne jucăm. Pe urmă, peste o săptămână:

- Măi băieti, să vă duceți și la scoală.

Mănăstirea avea și o școală pentru copii. Așa era în vremea ceia la ruși, că mănăstirile erau datoare să aibe o școală primară, pentru ca să învețe băieții de carte, ca să se ducă la școală, la seminar. Când am venit la școală, am găsit un învățător, îl țin minte și acuma, foarte om cuminte moldovean, știa bine moldovenește, învățase și la seminar. Ne-a mângâiat și ne-a arătat el niște litere, dar nu așa "az, buche, veghe", ci cu înțelepciune, așa că mai degrabă am putut a mă dezmetici să le citesc. Așa că, într'o lună - două, am prins eu ceva carte, și am inceput a citi o leacă. După aceasta a fost după călugăre și i-a vorbit că s'a mântuit învățământul, și, după obiceiul mănăstirii, fiindcă eu eram la mănăstire dat ca frate, a trebuit să fac ascultare la mănăstire și m'au trimis pe mine la o stână a călugărilor, unde se mulgeau vreo 20-30 de vaci. Mă duce acolo și îmi spune:

- Iată frate, ai să paști vitele, aceasta ți-e serviciul.

Am luat eu vitele dimpotrivă și m'am dus și am păscut o zi. Apoi a venit unul, părintele Flavian, și îmi zice:

- Frate Ioane, trebuie sà te facem frate.

Este un obicei, o rânduialà. Da eu nu știam s'o închei. Imi zice, "dezbracà-te". M'am dezbràcat, si mà duc acolo în cadà și îmi zice: "iasà te botez sà fii càlugàr".

Acesta mi-a fost botezul càlugàresc.

Am pàscut vitele toatà vara și m'a hrànit cu urs. Adicà, știți dumneavoastrà, màmàligà, se pune un bot de brânzà, și asta se chiamà urs. Așa m'a hrànit toatà vara. A venit toamna și m'am dus iaràși la școalà. Dar toatà vara, fiindcà am umblat pe câmp, am mai crescut și învàțàtura am început parcà mai bine și eu a o ințelege. M'am deprins a ceti, dar a numàra nu prea știam. Apoi, învàțàtorul acela nu ne-a invàțat asa "unu, doi, trei", cum se învață la școalà amu. Dar ne-a luat pe toți bàieții mici, ne-a dus la baltà unde crește stuf, a tàiat 10 bețișoare, le-a legat la un loc, ne-a zis:

- Tàiați și voi și faceți snopuri.

Am tàiat și noi și am fàcut de zece ori câte zece și acelea zece le-a legat într'un snop și le-am dus la domnul învàțàtor.

- Bine, câte ai aici?

- Zece.

- Si câte la un loc?

- O sutà.

- Dar dacà acești o sutà le desfaci în 2, în 4?

Mai în scurt, în felul acela, deodatà ne-am deprins a numàra. Și tot atunci ne-a învàțat și tabla înmulțirii și cum se scriu numerele, adicà toatà aritmetica; în așa fel mi-a dat psibilitatea în toatà viața mea sà nu mai învàț dupà aritmeticà, cà am înțeles-o atuncea toatà deodatà.

Dupà ce ne-a învàțat el pe noi asta, ne-a adus un glob al pàmântului și ne-a spus:

- Iatà mài bàieți cum este fàcut pàmântul.

Și globul acela așa era el alcàtuit cà avea niște rotițe pe care dacà le suceai, apoi vedeai cum și luna se învârte împrejurul soarelui. Și globul se învârtea împrejurul lui. Acestea toate nu le mai pot uita nici amu. De bucurie ce am avut când mi-a aràtat el cum este pàmântul, mi-am dat un interes foarte mare càtre geografie, ca sà mà înștiințez eu, cam ce este acolo, cum s'a fàcut pàmântul, dece este așa, dar cum este așa?

Așa cà începutul mi-a fost bun.

Doar iarna învàțam la școalà si vara fàceam ascultare la mànàstire. A doua varà m'a pus la gràdinàrie, a treia varà m'a pus la reparat niște cutii și la alta lucruri de mânà. Dar dacà am mai crescut, egumenul m'a luat sà fiu un fel de slujitor în casà. Am fost la dânsul mai multà vreme.

Din amintirile acelea cât am fost eu acolo mi-a ràmas obiceiul cà la 12 ceasuri trebuia sà ne sculàm sà ne ducem la bisericà și cântam în corul rusesc alcàtuit de învàțàtor. Noaptea ne duceam la slujbà, la utrenie, dimineața la Sfânta leturghie și seara la vecernie. Aceasta era hotàrât.

Când mà duceam la sfânta bisericà cântam noi rusește. Dar îmi era mai drag când cânta la strana moldoveneascà un càlugàre. Când cânta càlugàrele acela, tàcea biserica, așa avea el un glas și bine cânta. Tin minte și amu cântecul acela, parcà rupt din inimà. Așa cânta el de frumos. Am învàțat și eu vreo câteva cântece și le cânt și astàzi la bisericà și vreau sà le cânt și la dumneavoastrà la fonograf, sà ràmânà.

Cât am fost la egumen, am avut o întâmplare foarte mare, care a avut asupra vieții mele influentà. Eu m'am dus la mnàstire la 1871. Și înainte de bàtàlia dela 77, la 76 se stârnise în Rusia un fel de revoluție. Erau mulți revoluționari, se vede, dar eu eram mic și nu înțelegeam tot. Și iatà au venit într'o zi doi domni la mànàstire. Au venit și s'au pus la masà. Eu ca un slujitor ce eram, am dat acolo trei stacane pe o tabla. Și când m'am dus acolo, ei se luaserà la o vorbà între dânșii, mai mare, mai zgomotoasà. Intre dânșii s'au

luat la vorbà. Dar gràiau ruseşte si eu ruseşte nu prea înţelegeam. Atâta ştiu cà unul dinre dânşii a ieşit afarà şi s'a plimbat prin clàdire, de-a lungul. Dar un domn a ràmas acolo. Şi eu stam la uşe şi mà fàceam cà strâng. Şi îmi zice mie ruseşte ca sà nu mà tem. A luat revolverul, îl pune în gurà şi îi dà drumul. Sângele a ţâşnit la o parte şi el s'a pràvàlit pe stacane. Eu am încremenit în uşe. Dar când s'a auzit zgomotul àsta, îndatà egumenul a venit. Şi nu s'a dus la dânsul ci la mine şi a început sà mà scuture. Se vede cà eu încremenisem acolo. Mi-a spus şi el "nu te teme" şi mi-am venit în fire. Pe urmà a fost anchetà şi m'a chemat şi pe mine la Orhei, la judecatà. Eu ce am vàzut, aceia am spus. Şi l-au îngropat la mànàstire.

A trecut şi asta.

La vreo douà sàptàmâni au venit alt domn şi sta în arhondaric. Dormea acolo. Şi dimineaţa şi seara mà duceam pe acolo sà vàd ce cere el. Intr'o searà zice:

- Bàiete, sà-mi aduci o bucatà de pâine şi un cuţit. Dar - zice - sà-mi aduci un cuţit bun cà - zice - eu nu prea pot tàia.

Şi la trapezà era un cuţit de tàiat pâine, foarte mare şi bun, bine ascuţit. Eu tocmai pe acela l-am adus. Am luat tabla, pâinea, cuţitul şi i le duc. El mi-a mulţumit. Când m'am dus eu dimineaţa sà aştern acolo, bat la uşe: încuiat! Mai bat, mai bat. La ferestrà puse perdelele. Mà duc şi spun "iaca aşa şi aşa". Vin şi alţii, bat şi ei, vine şi economul şi stricà uşa şi îl gàsesc pe àsta tàiat în aşternut. Iar mà chiamà la Orhei:

- Ce este mài bàiete cu tine?

De amu începuserà a se uita ràu la mine.

Nu a trecut multà vreme şi mai vine un domn. Acela nu s'a tàiat, da a murit làsând venit mànàstirii. Atunci egumenul acela zice: "mài bàiete, tu eşti cu noroc", şi m'a dat unui càlugàr, de amu sàturat de mine.

Incà am mai avut o întâmplare cât am fost la egumen. El, egumenul acela, era mai surd. Dar seara cand sta la masà niciodatà nu aprindea lumina; trebuia sà-i duci prin întuneric. Eu, ca servitor, trebuia totdeauna sà-i duc la masà. Dacà nu puteam bine, mà mai tràgea de urechi, îmi da o palmà douà, mà ocàra ruseşte, cà era rus. Dar era acolo un frate care era mai mare, tot la acea slujbà ca şi mine. Şi ce se sfàtueşte într'o searà fratele acela cu bucàtarul? Şi într'o searà, când a trebuit sà-i dea cozonaci, el furà un colţunaş şi îi pune piper de cel roşu, iute. Şi egumenul a poftit şi pe economul în seara aceia şi trebuia sà le servesc eu colţunaşii aceia. Deodatà a luat şi se vede cà nu a nimerit pipàrat, dar a doua oarà a nimerit. Incepe a ràcni încoace şi încolo şi aprinde amu lampa. Mà cheamà pe mine şi pe fratele mai mare si ne ocàràşte şi ce sà và mai spun, mà trimite la alt càlugàr.

Dar în vremea aceia soseşte ràzboiul cu turcul şi mànàstirea se preface în spital. A luat vreo câteva corpuri dela mànàstire şi le-a prefàcut în spital şi a adus ofiţeri ràniţi şi pe mine mà însemneazà sanitar de camerà. Acolo erau mai multi ofiţeri veniţi şi eu le duceam apà şi cum ei acolo toţi gràiau ruseşte, eu de amu am început mai bine a deprinde limba rusà. Şi am priceput multe, cum mureau muscalii, cum îi îngropa pe dânşii în vremea ràzboiului.

Dar atunci, când erau muscalii acolo, a venit un arhiereu care a fost în Basarabia, Pavel. Acela era mare rusofil, arhiereul acela. A venit acolo la mànàstire şi s'a uitat el printre bàieţii de acolo şi m'a chemat pe mine ca sà-l slujesc eu. Şi m'am dus. Şi apoi gràia el cu mine şi mà întreba "al cui sunt?" şi dacà ştiu ruseşte. Şi i-am spus al cui sunt şi cà stiu doar puţintel. Am stat la dânsul pânà ce a plecat la Chişinàu şi se vede cà a avut trebuinţà de mine şi m'a luat şi pe mine, m'a dus cu càruţa cu dânsul la Chişinàu. Şi acolo la Chişinàu unde m'a dus, era o şcoalà unde mai se aflau bàieţi care învàţaserà la mànàstire. M'a dus acolo. Asta era cam dupà Paşti. Şi atunci îi zic:

- Prea Sfinţite, dà-mà şi pe mine la şcoala aceia.

Zice:

- Bine mà, te-oi da. Scrie tu o cerere cà eu o duc sà o dau.

Când se uità ei pe cererea mea - de amu eram mai mare, de 12 ani -

- Mài bàiete, ești mai de-a doua, poate oi intra în clasa doua.

- Dar ce trebuie sà știu?

- Trebuie sà știi limba latinà.

Cumpàr o carte de cele latinești și peste varà m'am învàțat a ceti latinește puțin. Mà duc toamna la examen. Mà întreabà una alta; eu toate le-am ràspuns. Pe urmà din aritmeticà, mà întreabà și iaràși, bàiete, spune ce și cum. Mà întreabà care este mai greu, un pud de fàinà sau un pud de grâu? Și iaràși spun eu cà un pud e un pud, màcar de ce o fi. La urma urmei m'au primit în clasa doua.

Dar eu eram îmbràcat ca un càlugàr, cà așa umblasem la mànàstire, așa slujeam și la arhiereu. Și mà duc eu la școalà și intru în clasa doua. Dar vàd cà paricà nu prea înțeleg eu ce spune învàțàtorul. Mà duc iar la Prea Sfințitul și zic:

- Inalt Prea Sfințite fà vreun chip sà mà lase în clasa întâia, cà eu aș vrea dintâi sà încep.

Zice:

- Bine, scrie pe hârtie.

Scriu și mà lasà în clasa întâia. Cu mare dragoste m'au luat și m'au dat înapoi. Am mai umblat eu vreo câteva zile, dar tot cu caftan si fes càlugàresc. Și atuncia tot la dânsul mà atârn și-i zic:

- Uite bàieții ceilalți cum umblà la școalà.

Arhiereul îmi zice:

- Ți-oi face și ție alte starei, dar sà intri în corul arhieresc și acolo, dacà oi cânta, ți-oi face.

Eu m'am unit și am intrat în corul arhieresc. De amu cântam în cor. Dar mie mai tare îmi era de școalà, cà acolo îmi era interesul și dupà Cràciun mà duc iar la Prea Sfințitul sà-mi primeascà pàràsirea. Și mi-a primit-o și dacà mi-a primit-o am intrat iar la școalà. Ei, de amu înainte am scàpat. Dar vine tata de la țarà si mà gàsește:

- Ce ai fàcut mà bàiete? Eu te-am jertfit Domnului, sà fii càlugàr și tu ai fugit. Ei dar dacà îmi dai tu mie cuvânt cà dacà tu oi învàța, sà fii màcar preot, eu te las.

Și dacà am intrat eu de-a binelea la școalà, tare mi-a plàcut. Imi erau cunoscute toate obiectele, cà la mànàstire cât am stat, tot am mai cetit și am învàțat. Așa cà îmi era acum ușor de învàțat. Dar era acolo o bibliotecà bunà, la școalà. Eu mà duc la bibliotecà sà caut niste càrți sà citesc. Gàsesc o carte, "Viața ciupercilor". Dar frumoasà carte. Eu nu prea știam câte ciuperci sunt pe lume și când am luat și am cetit cartea aceia am vàzut cà ciupercile sunt peste tot și mari și mici și cà ciupercile stau la miloc între plante și vietàți. Erau acolo scrise toate, foarte bine.

A doua carte pe care o citesc eu a fost Robinson Crusoe. Scrie acolo despre cum a umblat el și cum a tràit el singur. Când am cetit cartea aceia mi-a și prins inima, cum de nu știu eu cum este pàmântul àsta? Țineam minte dela mànàstire cà este rotund, dar mi-era ciudà cà nu știam mai multe.

A dat Dumnezeu și am trecut în clasa doua. Am trecut ca prim elev. Și abea acolo am început noi a învàța geografia. N'am mai avut altà bucurie pe lume decât sà învàț geografie. Și n'am mai avut ràbdare, n'am mai așteptat sà le învàț toate pe rând, ci le-am cetit deodatà.

De acolo m'a impresionat foarte, dacà mergeam la drum, pietrile. Piatra, sà vedem ce este, ori de unde se face și câte feluri sunt? Nu o fi oare vreo carte sà spuie? Am gàsit o geologie și am priceput-o și pe asta. Și așa am învàțat, toate clasele am fost tot prim elev pânà în clasa patra.

Dar vara mà duc acasà și atunci tata mà întreabà:

- Ai lepàdat mànàstirea și ai fost la școalà; ce-ai învàțat acolo? Știi tu ceva?

Ràspund eu:

- Iatà am învàțat geografia.

Spune el:

- Ce-ai învàțat mà?

- Geografia.

Dar el:

- Bine mà, dar din Sfânta Scripturà tu știi ceva?

- Iatà știu cum a fàcut Dumnezeu lumea.

I-am spus foarte bine, învàțasem bine. Apoi zice el:

- Sà-mi ràspunzi la o întrebare zice; dacà Dmnezeu, dreptul judecàtor al omului, cu dreptate îl și osândește, de ce pentru pàcate vremelnice pe care le face omul pe pàmânt, primește munci vesnice? Sà-mi ràspunzi.

- Nu tatà, nu pot ràspunde. Dar dacà mà duc la școalà, apoi am sà întreb.

Și drept e cà al doilea an, Sfânta Scripturà am luat-o din scoarțà în scoarțà și o știam. Și așa am cetit eu cât am fost la ucenicie la școalà. Foarte bine le-am învàțat eu pe toate. Ai Sfânta Scripturà o studiam, dar si càrți de celelalte ceteam. Și am cetit eu, și așa și așa, pânà prin clasa patra.

In clasa patra, de amu mai mult ceteam decât învàțam, așa cà am mai slàsbit din a fi prim elev. Ei, dar tot am fost trecut în seminar. A dat Dumnezeu și dacà m'am trecut în seminar, m'am simțit fericit. Aci oi ști eu toate dela început, aci eu oi învàța. Pânà aci, a fost mai puțin. Dar la seminar oi învàța filosofie, psihologie, logicà, fizicà. Aci oi înțelege eu ce este pe lume.

Iatà, Sfânta Scripturà. La noi era un profesor foarte bun. Venea, și Sfânta Scriptureà o lua dela pagina întâia, cum a zidit Dumnezeu cerul și pàmântul. El ne explica cum a zidit, așa și așa. Șed eu pe bancà și îl ascult. Și zic pe urmà, dupà aceia:

- Domnule profesor, nu ai vreo carte care sà-mi làmureascà facerea lumii?

- Cum sà nu! zice el. Este, sà cauți în bibliotecà.

Și îmi dà un ispisoc pentru bibliotecà. Mà duc eu și gàsesc. Era o carte cu làmuriri despre facerea lumii de un preot Blagojenie. Ia, așa de groasà. Iau eu cartea, încep a ceti. Acolo, ce nu spunea! De Kant, de Laplace, de chimie, de fizicà. Câte și mai multe. Eu nimica nu știam de toate astea. Am cetit eu, am cetit, da'nimica. Da'atuncia, "bine" zic, "oi învàța și astea". Și mà duc la bibliotecà doar oi gàsi ceva. Și am gàsit o carte a lui Faraday scrisà de o limbà înțeleaptà. Citesc eu și ràmân mulțumit. Imi zic atunci, "ia sà mai caut eu". Și gàsesc càrți sà cetesc despre chimie, despre fizicà, pe profesorul Mendeleiev, rus vestit. Iaràși scris așa, frumos. Și de-amu încep a mà làmuri de-a binelea ce este asta. Incet, încet, mai învàțam, mai citeam, dar tot de mai multe feluri. Am cetit eu tot anul și la urma urmii am trecut în clasa doua. Acolo încep a învàța logica.

Bunà socotealà. Logica mi-a dat sà înțeleg cum trebuie sà gândesc și cum poți face fel de fel de chițibușuri ca sà amàgești lumea. Atunci am înțeles cà asta e treabà bunà. Și nu m'am mulțumit cu logica din școalà, ci am càutat și alte logici și pe toate le-am citit. Unde am priceput, unde nu am priceput. Dar tot mai mult am priceput.

Și am trecut și în clasa treia, nu tocmai bun, dar așa ceva cam la mijloc. Toate obiectele îmi erau dragi, dar limba greacà nu. Màcar sà mà tai. Limba latinà îmi era dragà. Acolo erau cuvinte ca sà le înțelegi. Dar limba greacà nu. Cum mà sileam eu, tot am trecut în clasa treia.

Iatà, în clasa treia am avut nenorocirea a ședea cu un elev alàturi. In clasele celelalte ședeam tot în banca întâia. Acum m'am dus la urmà, așa ca puțintel sà mà vadà profesorul. Stam cu un elev. Dar bàiat foarte capabil, bun bàiat. Bine și învàța. Dar avea o

educație foarte rea bàiatul acela. Și apoi, la greacà, iatà cà am ràmas eu corigent. Am ràmas vreo 7 corigenți. Dar eram numai 17 în clasà. Și la greacà, toți rài.

Dacà am ràmas corigent, mà duc la rectorul seminarului. Preda el istoria noroadelor. Eu, dupà istorie eram unul din cei mai buni și el mà iubia pe mine. Eu mà duc la dânsul și mà jeluiesc:

- Iatà, pàrinte rector ce mi s'a întâmplat.

El îmi spune:

- Mài bàiete, pe voi pe toți à sà và lese, ori o sà và goneascà. Dar tu du-te acasà, trimite un certificat cà ești bolnav și pune-te de învațà cà or sà te dea afarà din bursà.

Mà duc eu acasà. Dar bietul tata murise. Cine sà-mi dea mie ce-mi trebuie? Trebuia sà câștig singur vara asta. Ei bine, aveam asa nàdejde cà oi putea câștiga numai sà vreau sà mà apuc eu. Cu un bàietan, începem a cumpàra și a vinde, cu o càruțà din celea mari, prin sate și am fàcut vreo douà trei sute de carboave. Și prin sate am vàzut lumea.

M'am dus și la școalà toamna. Dar bàieții, toamna, dacà s'au întors, au dat la Prea Sfinția sa o cerere sà fie din nou ascultați. Cà ei au mers la examen toamna și toți au ràmas. Și s'a numit o comisie și eu ca prin urechile acului am scàpat, dar tovaràșul meu a càzut. Și ce se apucà el? Se duce de cumpàrà cuțit càzàcesc și cu alții se înhàiteazà și se duc sà-l taie și sà-l ucidà pe grecul acela. S'a dus și a bàtut în ușà, sà intre cu acel scop, așa a fost hotàrât. Dar nu i-a dat drumul. Pe urmà s'au înștiințat profesorii de treaba asta și pe dânsul l-a deportat. Cà el tot umbla prin târg acolo și s'a dus și la frate-sàu și acela avea un socru și a fàcut el ce a dres și l-a tàiat pe socru. Și l-au luat și l-au închis la Ostrov la Chișinàu.

Eu, dacà m'am dus la Chișinàu sà-l vàd, nu m'a primit acolo, fiind elev. Și nu l-am vàzut. Dar el dacà a intrat în Ostrov, bàiat hâtru, s'a fàcut staroste între tâlhari și acolo s'a îngràșat și s'a fàcut un bàiat sdravàn. Și apoi l-a judecat. Am fost și eu la judecatà. Și nu m'a làsat nici acolo sà intru. Dar eu m'am îmbràcat în niste sdrențe și nu m'a observat cà sunt elev și mi-a dat și mie drumu. L-a judecat și i-a dat avocat dela stat și el a refuzat. Zice:

- N-mi trebuie avocat, singur mà apàr.

Pe dânsul l-au învinovàțit cà este revoluționar, cà s'a purtat foarte ràu în seminar și așa mai departe. Apoi el a spus:

- De revoluționar, nu sunt. Mai întâi nu știu ce e aia. Dar cà am tàiat un om, îmi pare ràu cà eu pe grec am vrut sà-l tai.

Și l-a judecat la vreo opt ani. Și acolo a fost și un alt bàiat și cela a aràtat la judecatà cà el este revoluționar. El a spus:

- Drept và spun cà mà și omorâți.

Și l-au judecat la opt ani muncà silnicà la Sachalin, cântând. Acolo la Sachalin, dacà a ajuns, a stat un an, poate doi și pe urmà a fost liber. Și acolo a devenit învàțàtor într'un sat. Mi-a scris vreo douà hârtii de acolo din Sachalin, cum tràiește el. Dar pe urmà a fugit din Sachalin și a venit în satul acela unde tràia frate-sàu și a omorât pe cei din casà și nu le-a luat nimic din casà. Și apoi a fugit în Germania și acolo a ràmas.

Acum, eu am pàtimit pentru asta, cà un an de zile am fost lipsit de hranà și de toate celea. Dar mà și priveau acuma ràu și pe mine. Dar cu ajutorul lui Dumnezeu, am ràmas eu corigent, dar tot am trecut în clasa patra.

In clasa patra am început filosofie. Acolo am avut un domn de filosofie, un profesor foarte bun. Noi, acolo învàțam istoria filosofiei și așa cà am luat filosofia dela capul ei, dela cei vechi. Nu cà îi citeam, dar îi sorbeam, cà neapàrat vroiam sà știu eu cum este pe lume. Și tot așa la psihologie. Tot în a patra am învàțat și fizica. Dar eu eram cunoscut cu dânsa de mult, mai bine știam decât toți. Și tare bine mà simțeam acolo. Imi era și mai usor de

greacà amu, cà mai contenise și nu mai era decât odatà pe sàptàmânà, nu de 7 ori cum era în clasa întâia. De 7 ori pe stàptàmânà, vedeți dumneavoastrà.

Am trecut eu și în clasa cincia, de amu unul din cei mai buni elevi, așa, al patrulea sau al cincilea. Dar în clasa patra, afarà de aceia cà am invàțat filosofia, acolo am gàsit eu o carte foarte bunà a domnului Iorga. Când am cetit eu cartea aceia, apoi întâi sàrutam pagina aceia și apoi o cetiam. Așa m'a impresionat de frumos.

Acolo am cunoscut tot în clasa patra și botanica. Am gàsit cartea lui Timireazov în bibliotecà, și acolo era viața plantelor. Și tot așa m'a impresionat și istoria noroadelor, cum s'a desvoltat omenirea. Am gàsit o carte din istoria culturii a lui Buckle, și am cetit-o și pe aceia.

Și când am trecut în a cincia, apoi s'a învàțat numai teologia. Eu eram pregàtit în multe. Multe știam din învàțàturà. Din naturale și alte celea, se chiamà cà de amu le cunoșteam chiar bine. Dar în a cincia m'am apucat de am învàțat teologia. Și nu așa, dar cu tot dinadinsul, din dogmaticà, din moralà și din toate teologiile care sunt. Se preda acolo în clasà și Sfânta Scripturà și eu cu dragoste o învàțam.

Dar am avut o nenorocicre în clasa cincia. Știți dumneavoastrà cà poate fi cineva înșelat de diavolul? cà el vine și îți spune, "dacà ai mânca tu poama asta..." Indràznesc sà-l intreb pe profesorul meu. El ne explica nouà cum s'a înàlțat la cer profetul Ilie. Eu l-am întrebat: "Unde este cerul? Dacà s'a înàlșat si a stat în spațiul pustiu, apoi ce bucurie a avut? Dar dacà l-a mutat de pe un corp ceresc pe altul, apoi iar nu înțeleg". Așa am zis. Așa m'a îmboldit duhul cel ràu. Profesorul nu mi-a ràspuns. Dar întreabà un elev care era bun: "Ia explicà dumneata". Dar acela spune "eu îs tot de aceia pàrere". Și era cel mai bun elev. Profesorul s'a fàcut foc, a scris un referat și când am venit de la Cràciun acasà, cà asta a fost înainte de sàrbàtori, gàsim cà suntem eliminați din școalà. Iatà la ce m'a ajuns pàcatul.

Ce sà facem noi? Alergàm la Prea Sfinția sa. Era atunci Prea Sfințitul Serghie care a fost în urmà la Moscova Patriarh mitropolit. Dar la dânsul era Calinic. Era cu noi tovaràș, și ne ducem la Calinic sà ne asculte Prea Sfințitul ca sà ne làmurim. Zice el; "referatul este încà aici la mine". I-am spus "du-te și spune Prea Sințitului, cà iatà, am venit noi, niste seminariști". El s'a dus, a spus cà uite așa și așa. Și ne ducem noi în casà. Dupà obiceiu, ne închinàm la Sfintele icoane, sàrutàm mâna Prea Sfinției sale și el ne întreabà ce vrem. Eu încep a spune "iatà ce, cum a venit întâmplarea, cum diavolul ne-a înșelat și cum ne rugàm Prea Sfinției sale de iertare".

El a cerut referatul și l-a cetit.

- Cum? Mà întreabà el, zice aci cà acel elev a spus cà suirea la cer a Sfântului Ilie este un mit. Cum îndràznești?

- Inalt Prea Sfințite, diavolul.

Bine, însfârșit cà am scàpat noi; cà el a scris rezoluțiunea sà ne lase o lunà de zile la ispitire. Și de atunci, din luna aia de zile, tot în banca întâia stam și aràtam cà ne-am pocàit. Bàteam màtànii. Așa cà ne-a iertat Dumnezeu. Dar de atunci, urcat a ràmas pentru mine Sfântul Ilie la cer. Nu mai m'am întrebat și nici nu mà mai întreb.

Și așa, am învàțat eu și clasa cincia. Dar tot nu conteneam cu cetitul. M'am fàcut eu cunoscut cu economia politicà. Am vrut sà știu și mai multe și am dat peste Spencer. Gàsesc eu acolo biologia lui. Ce carte frumoasà! Aratà acolo cum este viața, cum din materie este conștiința, cum se preface. Acolo era o teoria materialistà. Dar la urma càrții, în rândul cel de pe urmà, spune cà cu toatà puterea, omul, aceasta nu o poate face.

Ei! Am trecut eu în clasa șasea. De amu, credeam tot ce îmi spunea profesorul. Dar tot l-am cetit mai departe pe Spencer. Am cetit sociologia lui și am vrut sà înțeleg și ce legi sunt pentru obștia oamenilor, pentru societate adicà. Și am cetit și alte càrți în privința asta.

Gândul meu era tot àsta, cà dacà oi sfârși seminarul, sà mà duc la universitate undeva. Foarte mà interesa pe mine învàțàtura asta practicà, naturalele. Imi curgeau ochii dupà dânsa. Și mà gândeam cà oi face toate posibilitàțile sà mà duc la universitate. Umblam bibliotecile și tare ràu mà simțeam eu și tot în nenorocire, cà tot nu aveam nicio posibilitate. Eram bàiat sàrac. Sà te duci la universitate! Atunci nici nu primea dintre seminariști decât numai în anume orașe si acelea cu mare cheltuialà. Nu era chip.

Dar, domnilor, am mântuit seminarul. Dar toate acele lucruri pe care le-am învàtat eu acolo, nu ele m'au fàcut sà fiu preot în satul Cornova. O sà và spun acuși cum m'am fàcut preot.

Arhiereul Pavel a mers cu revizia pin sate și a ajuns și în satul unde era tatàl meu preot. A venit în bisericuțà. Tata, ca preot bàtrân moldovenesc, a gândit sà-l cinsteascà cu un pahar de vin. Obiceiul. Cum sà primești altfel? A venit în casà la dânsul și pe urmà a fost în bisericà. In bisericà se atârnà càtrà dânsul și spune "Pàrinte, spune un cuvânt rusesc pentru norod".

Acum, rusește, el nu știa nimic. Și spune el, "spune dumneata pàrinte arhiereu, cà mie nu mi se cade, cà sunt un biet preot. Dar Sfinția Ta ești arhiereu și se cade arhiereul sà gràiascà el în limba poporului, sà-l înțeleagà lumea și atunci or vedea și ei cà ești arhiereu".

Nu prea i-a plàcut arhiereului, cà era rus înfocat și nici el moldovenește nu știa. Și a fàcut rezoluțiune ca sà-l suspende pe tata din serviciu, pentru neștiinta limbii ruse. Când am venit eu acasà, eram prin clasa întâia și aflu. Și uite, peste o varà, peste doi ani, vine Serghie, eu fiind in seminar. Fac o cerere la Serghie ca sà-i deie un loc sà slujeascà iar, cà e de 33 de ani preot. Si Prea Sfinția sa primește. Mà duc în consistoriu și caut parohia.

Gàsesc Cornova, cà ar fi slobodà. Dau eu cerere pentru Cornova. Și ce am fàcut, cà am obținut. Dar spune tata:

- Ce-ai fàcut mà? Sà mà duc eu din sat? Nu mà duc".

- Ba du-te tatà, cà o sà slujești màcar încà doi-trei ani, sà ieși la pensie și oi avea cu ce tràì.

Și, mutat tata la Cornova, m'am dus și eu acolo. Acolo era un boier, în Cornova, unu Știrbu. I-a dat o càsuțà și s'a mutat tata acolo și m'am dus și eu sà-l vàz. Dar nu a slujit mult. Vreo nouà luni și a murit. La începutul anului 83. Și nu avea cine sà-l îngroape. Am trimis pe la alte sate și l-au îngropat. Dar cu ajutorul boierului aceluia. Acela mi-a dat mie ce mi-a trebuit. Preoții dinprejur i-au cetit și l-am îngropat. Și boierul 20 de carboave mi-a dat și m'am dus la Chișinàu și am mântuit seminarul. Și când am mântuit eu seminarul, Cornova îmi era cunoscutà.

Dar, cum spuneam, o singurà dorințà aveam, sà mà duc sà învàț mai departe. Și îmi fàceam fel de fel de planuri, sà mà fac negustor, doar doar sà pot învàța. Dr iatà cum se întâmplà în lume; când am îngropat eu pe tata, la boierul acela era o fetițà și atâta a intrat în inima mea chipul acela, cà nu-l puteam uita. M'am dus la școalà, citeam càrțișsi chipul îl aveam in ochi. Mà luptam cu fel de fel de chipuri și a uita nu puteam. Vreau eu sà mà duc pe la mànàstire, fiindcà de acolo eram eu; și plecam nu ca sà mà duc la Cornova. Dar de ce, nu știu, tot la Cornova nemeream!

Iatà, când am mântuit eu cursul, vin la Cornova. Acolo era un preot care îmi era tovaràș, doar cu vreo doi ani mai mare ca mine. Dar eram bine cunoscuți. Și mà duceam la preotul acela. Și Cornova era un sat mic, nu era sat mare. Era sàrac sat. Și preotul acela s'a mutat din Cornova, așa cà parohia a devenit vacantà.

Eu, ce mà gândesc? sà las Cornova, sà mà duc sà învàț. Dar fetița nu mà slàbea. Dragoste de științà îmi era, dar și dor de fetițà. Așa cà, ce sà mai lungim, m'am însurat și

am venit preot la Cornova. Dar vă mărturisesc că niciodată în viața mea n'am plâns mai cu amar ca atunci când m'am însurat. De ce? Că am văzut că de amu este capătul vieții mele. De amu, nu aveam să am altă viață și problema mea, a omului de știință, rămâne nerezolvată. Dar m'am hotărât și m'am făcut preot în Cornova.

Aci, Cornova era moldovenească, cunoscută mie și am vrut măcar aci preot să fiu și m'am dus la Prea Sfințitul și mi-a dat loc acolo. Așa că în anul 89, toamna, am venit și eu preot în Cornova. Ce găsesc eu în Cornova?

Cornova este un sătucean în județul Orhei, așezat în partea dealului și dealul e cu vii și cu livezi. Populațiunea este de mazili, țărani, dvoreni și grajdanini. Dar mai mult sunt mazili. Spune-se că lor li s'a dat moșia de Ștefan cel Mare. Mazilii ăștia erau cam boiernași. Dar azi e o populație foarte săracă. Țăranii, înainte, toți lucrau boieresc. Știți dumneavoastră. Toată vara lucrau la boieri, pogoane. Pe la Telemești și alte sate. Pâinea mazililor se făcea, dar a lor nu, că nu avea cine s'o facă. Si mazilii aveau șapte cârciumi în sat, că pe fieșticare delniță era cârciumă proprie. Și cum erau ei pătimași, mazilii de pe delnițe mergeau de dimineață să vadă; a venit cârciumarul la slujbă? Și acolo rămâneau apoi.

In așa stare era satul. Și nu pot să zic că ar fi avut vreun fel de cultură. Oamenii forate proști erau.

Și dacă am venit eu în sat, am socotit că ei au mai mult chip cu agricultura, cu viile și cu vitele să facă ceva. Și am socotit așa, că cel dintâi lucru ce trebuie să-l fac, este că trebuie să ridic starea economică a satului. Cornova era încă cu pluguri de lemn; așa, un fel de potâng sucit si nu se putea pune la el calul. Injugai câte patru boi. Numai patru, că nici cu doi nu-l puteai duce. Si abia de puteai ara; mai mult de zgâriai fața pământului, cu multă sudoare de zile întregi și nu făceai mai nimica.

Abia de semănau puțin grâu și orz și lăsau ce nu puteau ara în toloacă, de-avalma. Dar moșia Cornovei e mare, peste 2000 deseatine. Dar când am venit eu în sat, toată moșia era acoperită cu spini. Creștea măcieș, laptele câinelui și tufe. Pășteau vitele pe acolo slobode și numai cu anul veneau oamenii la ele să le vadă pe unde's. Și socru-meu avea vreo 300 deseatine pe pământ. Și la dânsul tot așa era. Avea vreo 5 sau 6 arate și tot restul numai schini și puțin fân. Dar nici fân nu se prea făcea. Așa deseatinele bisericești, planul bisericesc, tot era ocupat cu schini. Numai preotul care fusese rupsese vreo patru desetine.

Eu ce mă gândesc? In anul acela a fost la Chișinău o expoziție. Și am venit și eu la expoziție și am cumpărat un plug de hier, un plug Sack, plug bun. Il aduc eu acasă, înjug la dânsul 6 boi și încep a ara. Și ce ara plugul acela! Și schinii scotea! Și zice lumea; "bun plug ai cumpărat, să-mi cumperi și mie".

Mă duc la târg și cumpăr și aduc. Și mai cumpăr și alte unelte. Și începe a rodi pământul proaspăt Și se pornesc toȚi oamenii să-și cumpere pluguri noi și începe pâinea a se face și mai bună. Dar nu era cu ce treiera. Pe atunci treiera oamenii cu caii și se întâmpla ploaia sau nu știu ce și nu se alegeau oamenii cu nimica. Ce fac eu, ce dreg și mă duc și cumpăr și o mașină de treier. O aduc la Cornova, o pun într'un loc să o vadă oamenii și ca la minune s'a îngrămădit tot satul. Eu singur am luat-o și în vreo doi ani am plătit-o. Pe urmă am cumpărat mașină de secere și măcar că mi-au stricat-o oamenii că au spus că este a dracului treabă, că oamenii trebuie de secerat, nu mașina, eu tot am făcut așa că în vreo câțiva ani am ridicat agricultura satului.

Afară de asta, Cornovenii se mai ocupau mai principal și cu viile. Vie indigenă se chiamă, nehultuită cum era atunci. Se povestea că vița aceea a fost adusă de la Odobești din România. Era vin mult și roadă bună.

Dar dacà era vin mult era și vin ieftin, 20 de copeici vadra, ba și 15. Da tot, ba cu pàmântul, ba cu via, mergea treaba. Și m'am ocupat și cu vitele și dacà am câștigat puțin am cumpàrat putinà moșioarà, azi 5, mâine 10, apoi 20 de deseatine și am fàcut, slavà Domnului, cà am azi o bucatà de pàmânt.

Dar dà Dumnezeu și vine filoxera și începe a nimici viile. Statul rus a fàcut o comisiune de oameni care veneau și càutau viile sà nu se molipsească și le tàiau pe cele ce le gàseau molipsite. Le turna o otravà la ràdàcinà. Dar norodul a fàcut mare bocluc, nu voia sà taie viile. Așa cà ei în Cornova nu s'au mai aràtat. Dar filoxera și-a fàcut treaba ei așa cà în vreo 2-3 ani toate viile s'au dus.

Dar eu primeam niște jurnale despre viticulturà. De pe la Odesa. Și de acolo am cunoscut cà este vie hultuità în Franța. Și cu alt boier din Nàpàdeni, procuràm noi tocmai din Franța vreo 6-700 de butași. I-am primit la garà și i-am pus. Oamenii s'au uitat, "ce talpà de gâscà pune preotul? O sà mai fie dintr'asta vie? N'o sà mai fie?". Dar eu am așteptat vreo doi ani și când am gustat poama aceia, alta mai dulce nu era pe la noi. Și pe urmà încetul cu încetul încep sà mai cumpàr. Și încep a face pepinierà. S'a mai uscat din ea, dar tot am strâns vreo 10 vedre de cel vechiu și vreo 20 de cel bun. Așa cà vàzând oamenii cà eu fac vie, mà întreabà și pe mine. Dar eu la aceia care au fost alàturi cu via mea, la toți le-am cumpàrat butași. Și în bisericà le-am vorbit și le-am aràtat càrticica unde scria cum se înmulțește via așa cà oamenii au prins și astàzi sunt toate viile acoperite.

Trebile începeau a merge bine. Via începea a rodi și a da poame bune. Veniturile încep a se màri si eu tot mai cumpàram câte o bucàțicà de pàmânt. Dar astà bucurie nu a fost lungà. S'a ivit altà boalà. Incepe a se usca frunza și a chica poama; mana!

Ce sà facem noi? Și tot într'acele càrți cetesc eu cà sunt niște pulverizatoare și chiatrà vânàtà pentru treaba asta. Mà duc și cumpàr puylveriatoare. Mà duc la Chișinàu și procur eu. Gàsesc și chiatrà vânàtà și mà apuc de strochit viile. De vreo doi ani se pràpàdea totul. Dar dacà am strochit via, poama era bunà. "Oameni buni, le spun, strochiți via cu chiatra aceia". Zic, "pàrinte, nu!"

Cà atunci se ivise un càlugàr Inochentie, de care ați auzit duneavoastrà, la Balta, și acela spunea cà este pàcat de stropit via cà iese sângele din poamà. Spuneau cornovenii cà chiar ei au vàzut cu ochii lor. "Am vàzut pàrinte cà așa este". Ce sà fac eu?

Le spun, "oameni buni, este cu adevàrat ce spuneți dumneavoastrà, dar este un leac. Chemați-mà pe mine în vie sà và fac o aghiasmà". Și încep a veni mahalagiii la mine a-și face aghiasmà și la urmà poftesc pe toți, "veniți sà và dau aghiasmà" și am mers cu dascàlul dupà mine, cu aghiasma în pulverizatoare prin vii.

Așa, au început iar a avea oamenii vii. Și mi-a mers vestea cà popa de la Cornova știe leacul viilor. Unde mà duceam, mà întreba. Și eu le spuneam tot: "Este numa àsta leac, de stropit cu aghiasmà de a mea". Așa cà încetul cu încetul, încep cornovenii a-și cumpàra mașini și fiecare avea vie, așa cà s'a mai ridicat din starea materialà a poporului.

Dar butașii erau tot scumpi. De ce a mers, butașii s'au tot scumpit și a trebuit tot din Franța sà cumpàràm și banul era acolo mai scump decât al nostru. Și atunci ce sà fac eu? Cumpàr vițà de aceea americanà și plantez o bucàțicà de loc. Pun vreo 300 de vițe. Iau niște bàieti din sat și îi trimit sà învețe a hultui. Era o școalà la Tiraspol, fàcuse rușii. Și s'au învàțat a hultui și încep a hultui. Și pentru mine, cât puteam. Și dam și la oameni vie de hultuit. Dar nu prea credeau ei într'aceasta.

Vine ràzboiul și am uitat de vie. Dar dupà ràzboi am deschis eu o bancà în Cornova, o bancà popularà și am început prin bancà a cumpàra butași de la Federala din Orhei, care erau procurați tot din Frantța. Și s'au încàrcat cornovenii de butași de peste o sutà de mii. Și eu tot hultuesc și încep a hultui tot mai mult. Și încep și bàieții a se învàța unul de la altul și amu, poate sà và spuie oricine cà știu cornovenii a hultui vițà mai bine decât cea din Franța și se chiamà cà am scàpat de a mai cumpàra de la alții. Ba am început

şi altora a vinde, cà peste o sutà de mii de butaşi am vândut noi altora. Şi iatà cum s'a ridicat starea popoirului.

Şi se mai ocupau oamenii cu creşterea vitelor. Ţineau vaci cu lapte şi oi. Dar vai de capul vacii şi a boilor. Ce pàşteau ele pe câmp? Cà dacà ai cosi toatà iarba câtà este, poate ai încàrca un car. Nu ai cu ce le hràni. Eu încep atunci a semàna lucernà. Am semànat multà lucernà. Şi la asta am cetit eu în càrti. Oare cum ţin oamenii vitele în stràinàtate? Caut eu şi gàsesc cum ţin vitele cu lucernà mai mult şi la fel am introdus eu lucerna în Cornova.

Dar domnilor, mai este o altà stare a poporului, este starea moralà. Şi la aceea trebuie de luat seamà! Starea moralà, tare era decàzutà. Cârciumi multe, înjuràturi, bàtài, furturi câte şi mai multe. Ce am putut sà fac eu aici? Numai cu cuvântul. Sà le spun în toatà Dumineca, la bisericà, cuvântàri şi sà-i îndemn sà tràiascà omeneşte. Şi parte dintr'ânşii au înţeles. Dar ca sà se ridice starea moralà trebuie sà se ridice şi starea culturalà.

Şi iatà, dupà ce m'am fàcut eu preot în Cornova, peste doi ani a murit dascàlul meu àl bàtrân. Aveam un dascàl care ştia numai trei glasuri şi el trebuia şi opt sà cânte! Şi el numai trei stia. Şi la sujbà el tot una citea în toatà Dumineca. Pe aceea n'o mai schimba: "apoi, pàrinte, eu pe asta o ştiu". Ei! Mà împàcam eu cu dânsul, numai cà atunci când se pornea, nu mai îl puteam opri!

Si và spun; a murit dascàlul cel bàtrân. Şi a venit dascàl tânàr Mihailovici, care terminase şcoala de cântàreţi din Chişinàu. Acel dascàl dacà a venit, eu cu dânsul m'am împàcat sà deschidem şcoalà în sat. Am gàsit o casà, am cumpàrat vreo douà scânduri si ceva càrţi şi am chemat vreo 20 de bàieţi şi el şi eu am început a-i învàţa a ceti şi scrie. El ştia bine cânta şi i-a învàţat a cânta de am fàcut o bucàţicà de cor în bisericà. Aşa cà oamenii au ràmas încântaţi!

Sà và mai spun; când am venit eu în sat, erau doi oameni care ştiau a iscàli. Dar unul dintr'ânşii ştia şi ceti. Dar unul numai! Atâţia erau càrturarii satului. Dar dacà 20 de bàieţi încep a învàţa şi a cânta în bisericà, acesta a fost un mare succes. Aşa am fàcut noi şcoala, şi mergea bine şcoala noastrà. Pe urmà casa aceia ne era strâmtà şi am màrit casa. Şi în vreo doi ani am învàţat. Pe urmà au prins de veste cà avem noi şcoalà şi ne-a însemnat şi pe noi cu trei carboave pe lunà şi în urmà ne-a trimis stàpânirea şi învàţàtor. Şi am fàcut atuncea şi şcoalà nouà. Am fàcut-o eu, cu din pàdurea mea, cu munca mea, dar am fàcut-o. Aşa cà aveam şcoalà, aveam casà bunà, mergea treaba strunà. Dar biserica ne era foarte veche, a noastrà bisericà. Cam ploua într'ânsa când am venit eu. Era cam descoperità. Şi înr'ânsa mai nimic nu era, numai niste càrţi vechi şi veştminte rupte.

Tot cu ajutorul şi cu sprijinul dascàlului am acoperit biserica şi am reparat-o ìnàuntru cum am putut. Şi norodul venea la bisericà. Dar eu, cuvântàri tot mereu le spuneam şi nu le spuneam altfel ci numai aşa cum gràiesc eu acum, pe limba moldoveneascà. Le spuneam şi le spun mereu; cum trebuie sà tràeşti ca sà ai o viaţà paşnicà, ca sà-ţi fie bine pe pàmânt.

Pe urmà am început a face biserica nouà. Era în Cornova un ràzeş, Gheorghe Stavrache. Bogat om. Nu avea copil şi bani avea mulţi. M'am pus eu cu dascàlul pe lângà dânsul sà ne dàruiascà pentru bisericà materiale. Şi el a fost atât de bun cà ne-a cumpàrat toatà piatra cât a trebuit. Noi ne-am dus la Orhei. Am strâns bani în doi ani şi am fàcut bisericà. Cea mai frumoasà de pe acele locuri. Aşa cà a mers şi treaba asta bine.

Pe urmà s'a stârnit ràzboiul, şi starea materialà şi moralà în vremea ràzboiului tare era periculoasà. Nu ştiu de ce, atuncea oamenii credeau în toate cele ce spunea lumea. Mai ales pe la noi, pe acolo, satele prin prejur vindeau averea şi se duceau la Balta la Inochentie. Se duceau cârduri de oi. Nevestele lepàdau bàrbaţii şi fugeau acolo. Era o

nenorocire. Şi de la mine din sat, cu cârdurile se duceau. Dacà toţi se duc, sà mà duc şi eu. Mà duc acolo sà vàd şi sà întreb.

M'am dus acolo şi am cercetat lucrurile cum sunt şi am vàzut cum se exploata neştiinţa norodului. Şi m'am întors acasà şi am început a spune norodului, cornovenilor, şi au contenit a se mai duce. Aşa cà slavà Domnului, nu am mai avut inochentişti. Dar prinprejur erau.

Aşa a fost starea moralà.

Dar dupà ce am fàcut noi biserica nouà şi am sfinţit-o, începe cum và spuneam ràzboiul. In vremea ràzboiului foarte mult am pàtimit. Cà au venit oştile ruseşti şi ce mai aveam, toate luau. Şi pe urmà de amu chiar începuse a mai ucide. Aşa cà prin 1918 era foarte periculos pentru noi. Dar primàvara, vine un om şi îmi spune mie "hai pàrinte la casa obştiei cà a venit nişte muscali care nu ştiu ce sunt aceia".

Eu nu departe tràiesc de primàrie. Mà duc. Venise vreo 20 de càlàreţi români. Gràiesc cu dânşii; români! Imi spun cà "uite am venit". Trag clopotele la bisericà şi dau de ştire oamenilor. Se gràmàdeşte lume. Eu chem pe şeful lor la mine. Nu avea potcoave la cai. Dar eu am un atelier de fieràrie şi l-am poftit la mine şi i-am potcovit caii, l-am cinsitt şi m'am dus şi eu cu dânsul pânà aproape de Ràdeni.

Aceasta a fost bucurie mare pentru noi cà de amu am vàzut cà vine un fel de stàpânire. Cà dacà ar fi fost încà vreo lunà de zile sà fi zàbovit, apoi foarte ràu era. Se tulburase norodul peste màsurà, ucidea şi jefuia. In satele astea ràzàşeşti nu era aşa de tare pentrucà aicea, ràzàşii, toti au o bucàţicà. Dar în satele cele boiereşti, apoi pe mulţi i-au omorât şi le-au stricat curţile. Dar dacà au venit românii, pe unii i-au împuşcat, pe alţii i-au mai spânzurat din ucigaşi, aşa cà i-a potolit.

Cu asta domnilor s'a mântuit ràzboiul. A dat Dumnezeu de au venit români şi ne-am linistit. Şi dacà au venit, eu am deschis biserica şi la urma urmei, şcoala fiind micà, am cumpàrat alta. Aşa cà avem acuma patru învàţàtori, nu ca atunci, unul. Şi şcoala am luat-o de la boierul acela care era în sat. El a murit şi eu ca un ginere al lui, am fàcut ce am fàcut şi am dat casa aceia.

Când au fost domnii monografişti, acolo au stat. Şi dupà îndemnul lor, o sà fac în sat şi un càmin cultural, din averea mea.

Nu mai îmi ràmâne acum decât sà aduc mulţumirile mele domnilor studenţi care au venit la noi în sat sà facà o monografie sociologicà şi care din casà în casà au mers, ca albinele harnice care strâng şi aduc mierea la stup. Ei ne-au fàcut bunàtatea de ne-au adus şi o bibliotecà în sat: sà fie început pentru càminul cultural. Và màrturisesc cà pe cine oţi întreba din poporenii mei, toti or zice: "ei, când ar mai da Dumnezeu ca sà vie încà odatà!" Dar de ce domnilor? Pentrucà noi gândeam cà românii paricà sunt altfel de oameni. Nu sunt ca noi. Dar dacà au venit ei în sat şi au tràit ei cu noi o lunà şi jumàtate, atât de bine ne-am înfràţit şi atât de bine ne-am cunoscut cà eu îi socoteam pe dânşii ca nişte copii ai mei. De amu sunt om bàtrân şi i-am iubit din tot sufletul şi din tot cugetul. Şi numai pentru acea iubire care am avut-o càtre domnii monografişti am venit eu aci în faţa dumneavoastrà. Asta m'a adus pe mine aci, ca sà mà ascultaţi şi pe mine, un român moldovean, care, cum vi-am spus, sunt ràsàrit şi crescut pe meleagurile Basarabiei.

DESPRE INOCHENTIE ŞI INOCHENTISM

Fragmentul de convorbire pe care îl reproducem mai jos, a fost stenografiat în seara zilei de 17 septembrie 1931, în satul Cornova, din gura părintelui Ioan Zamă, în vârstă de 65 de ani.

Inochentismul, atât de putin cunoscut, ne este aici descris de un informator direct, deosebit de interesant. Părintele Zamă, om de vastă cultură, rar talent de povestitor (un Creangă rămas departe de orişice Junime, în satul său), ne comunică rezultatul unei adevărate anchete pe care a făcut-o asupra lui Inochentie.

Se va putea vedea şi pe calea aceasta, valoarea informativă pe care o pot avea monografiile sociologice, prin convorbirile ce se obţin de la informatori, care, de alfel, ar fi pierit cu întreaga lor comoară de lucruri ştiute şi trăite.

Seara, la masă, după o zi de muncă trudită, părintele Zamă (la vorbele sale adăugându-se, din când în când vorbele soţiei sale) ne-a povesit fără întrerupere ceasuri de-a rândul, toate amintirile sale. Nu se poate o mai bună pătrundere a vieţii acelui sat, din vechi, decât pe calea amintirii acestui splendid moldovean, cu mintea clară, graiul neaoş şi povestirea fermecătoare, în care ironia sceptică, veşnic prezentă, îmbracă forma subtilă a unei naivităţt voite.

Ne pare rău numai că, cu toată truda mea, aceste convorbiri pe care, împreună cu tovarăşul meu, domnul Anton Golopenţia, le-am urmat seară cu seară, timp de peste o lună de zile, pierd în stenogramă toată viaţa pe care le-o da blândeţea moldovenească a graiului, înţeleapta cumpănire a dicţiunii, gesturile şi mai ales privirea care adăuga la vorbele fâţişe, atitudinile adânci şi ascunse ale acestui povestitor: părintele Ioan Zamă din Cornova.

Părintele Ioan Zamă: Am fost şi m'am văzut cu dânsul şi am vorbit cu dânsul patru zile la mânăstire.

Eu m'am dus direct la mânăstire, la Baltă, acolo unde trăia Inochentie. Dar şi istoria mânăstirii este foarte interesantă, mânăstirea aceea unde trăia Inochentie. Acea mânăstire a fost făcută de un preot din Baltă. Preotul acela a trăit pe vremea împăratului Alexandru I, acela care a murit la Sevastpol. Preotul Ioan Levitzki, acela a făcut soborul în Baltă şi a făcut-o cam pentru săraci, preotul acela. Că el a fost mistic, preotul, şi de dânsul a auzit împăratul Alexandru şi l-a luat la Petrograd pe preotul acela, şi el avea asupra împăratului o mare influenţă, Ioan Levitzki. Dar cu silinţa apropiaţilor împăratului, a fost închis într'o temniţă şi a scăpat de acolo tocmai după moartea împăratului şi a venit iar în Baltă. Se folosea în norod ca sfânt si era cunoscut de oameni, preotul acela Ioan Levitzki. Şi după ce s'a întors el de la Petrograd, apoi un boier a dăruit o casă de oameni săraci, un azil, 300 de Ha de pământ şi a dăruit şi un loc pentru casă, în marginea Bălţţlor. Era o ogradă mare. Trebuie să fi fost vreo patru hectare de loc. Şi erau în curtea aceea case, la mijloc; va să zică un azil. Dar azilul acela l-a dăruit cu asa condiţie; el lasă la feciorul cel mare, ca moştenire şi ea trebuie să treacă numai la feciorul cel mai mare, pără atunci, pără ce vreunul dintr'înşii nu o avea fiu şi atuncea ea trece în folosul azilului. Şi iată, un fecior de-al boierului aceluia, tocmai amu pe vremea asta, nu s'a însurat si trăia în casele acelea şi personal a dăruit locul acela azilului, aşa că locul acela a trecut azilului, că iată, aici e azilul şi aici, dincoace, e curtea aceea. Eu am fost acolo şi în azil şi în curte şi ştiu.

In Baltă, preoţii, după ce a murit părintele Ioan Levitzki, l-au înmormântat în cimitir. Dar cimitirul, cum vine Balta aşa, cimitirul vine de la deal de Baltă, pe un chisc, pe un podiş; şi a fost acolo înmormântat. Oamenii, norodul, ştiindu-l pe dânsul ca pe un

sfânt, venea totdeauna la mormântul lui și făcea rugăciuni, în țintirim acolo. Preoții, care erau la soborul căruia îi era și cimitirul acela, ei întotdeauna se duceau acolo, în toate sâmbetele, când se grămădea norodul și făcea acolo rugăciuni și aveau și un câștig. Ce s'au gândit ei? Să facă acolo o bisericuță, în cimitir, așa mititică. Și s'a făcut acolo în cimitir o biserică și ei slujeau acolo și se grămădea mai mult norod. Mai mult se grămădea acolo în biserică, decât în sobor. Și este departe soborul de cimitir. Ar fi ca de la mine până la odaie la mine. Și ei făceau acolo rugăciuni și au pus la mormântul părintelui Feodosie o cutie. Au făcut cruce și o cutie și cine venea, jertfea în cutie. Venitul era al clerului; se chiamă, preoții care slujeau acolo se împărțeau din venitul acela. Așa a fost până la 1900. La 1900 vine un arhiereu în Baltă și un vicar al arhiereului, nu chiar arhiereul, unu Serafim cu numele. Venea el din Rusia, arhiereul acela. El a luat seama că biserica aceea de acolo, are mult venit și s'a gândit să pună mâna pe venitul acela. Să nu fie al preoților, dar să fie al lui și al arhiereului și a pus acolo niște călugări să slujească în biserică. A luat biserica de la sobor și a pus niște călugări de slujea și venitul șela de amu îl lua arhiereul. Se chiamă nu personal; se mai împărțea el, dar mai în scurt, îl lua el.

Clerului nu prea îi plăcea aiastă treabă, că i-a luat lui venitul. A luptat cu arhiereul. Da s'o luptat și cu târgul, că și târgul avea din crusca șeia, care era la mormânt; avea și târgul, primăria, parte. Dar ahiereu' a luat-o și de la primărie și de la preoți și au început ei a se lupta de la aiastă treabă. Așa a fost luptă pân'ce s'a mântuit bătălia de la Japon, la 1905. Când de amu s'a mântuit bătălia la Japon, arhiereului șeluia i-a venit în cap să facă o mânăstire în Baltă și să scoată pe părintele Ioan din țintirim și să-l ducă la mânăstirea lui, să iee de la târg venitul sela. Și biserica, las să șadă acolo în țintirim! Dar de amu înainte, nu avea la ce se duce oamenii acolo, că era scos părintele Ioan. Arhiereului îi trebuia un om care să facă lucrul ista. Iacă, lângă Moscova a fost un arhimandrit, care a fost în flota rusă când s'a bătut, la Japon; acolo a fost un arhimandrit într'un vapor, și el a fost chicat în plin la Japon; i-am uitat numele, dar eu l-am văzut pe dânsul și am grăit cu dânsul. El după ce s'a întors din Japon a făcut o mânăstire lângă Moscova - om vrednic el - Serafim. Arhiereul acela îl știuse pe dânsul și l-a poftit de acolo, aici în Baltă. Și arhimandritul șela a înjghebat o mânăstire acolo; a făcut o bisericuță acolo, a făcut niște corpusuri unde să trăiască călugării foarte bine. Dar în casa aceea a soborului, erea o casă cam cum este a mea, mai mare o leacă, o casă simplă. Și acolo trăia Inochentie.

Dar de unde s'a luat Inochentie? Inochentie este de aici din Basarabia, de lângă Soroca, dintr'un sat. A fost băiat de țăran și l-o dat pe la mânăstire, pe la Curchi, pe la Hârjăuca. Avea bunițor glas, cânta binișor băiatul și a învățat a ceti, cum sunt băietți pe la mânăstiri. S'a făcut un șmecher. Umbla prin toate mânăstirile din Basarabia până ce a ajuns tocmai la Kiev, la Lavră. A fost și la Moscova și la Petrograd și cânta la horul patriarhiei. Și s'a făcut călugăr pe acolo, umblând el prin mânăstiri. Arhimandritul acela care a făcut mânăstirea îl Știa pe Inochentie că a fost și prin mânăstirea șeia a lui și îl știa că este hâtru și putea să lucreze cu dânsul, se cheamă. Și când a inceput el a face mânăstirea aceasta, l-o chemat și pe dânsul aici la Baltă și l-o făcut aici ieromonah, preot.

El ca un moldovean - și la Baltă se duceau mulți moldoveni - a început a spune cuvântări pe limba moldovenească. A slujit moldovenesșe. Dar moldovenii auzind în oraș că slujește pe limba lor, că spune cuvântări pe limba lor - pe acolo nu se mai aflau moldoveni de fel în mânăstire - a început a se duce la mânăstirea șeia, că acolo în biserică erau și moaștele părintelui Ioan Levitzki. Dar să vă spun cum a fost el așezat acolo, cum era în biserică. Biserica era așa, rotundă, și aici, în milocul bisericii, erea unde se făcea slujba. Din biserică erea o ușă pe unde intrai în altă încăpere. Aici citeau călugării, făceau sfintele masle celor bolnavi. Erea o sală mare, un fel de iconostas, dar nu erea altar, un fel de sală mare și în toată ziua se făceau sfintele masle. Și erau bolnavi acolo, sute, de prin toată lumea. Care țipau, care răcneau și preoții făceau sfintele masle. Unii îi ungeau cu

untdelemn - cum este la sfintele masle, știți dumneavoastră. Asta în partea asta. Dar într'aiastă parte, erea tot o ușă și intrai într'o sală pătrată. In sala aceia, cum intrai, apoi te scoborai în jos pe niște scări. Dedesubt erea ca cum ar fi o pivniță; o temniță erea dedesubt. Dar aici erea o masă unde se făceau pomacizi pentru sfântul preot Ioan. Aici, când intrai înăuntru în chivniță, apoi erea poate cum este căsuța asta a mea de mare și într'ânsa era pusă racla în care a fost îngropat părintele Ioan - așeia vechea, cât s'a păstrat din ea, - și deasupra raclei era pusă altă raclă nouă, făcută din ținc, împodobită, în care erau puse moaștele lui Ioan. Din racla cea veche au pus moaștele în racla aiastalaltă... Și peste raclă erea un patrafir și aici lângă raclă, la capul ista erea un călugăr. Și te duceai să te închini. Sărutai patrafirul șela și călugărul, dacă ereai mirean, te ungea cu untdelemn sfințit. Dar eu, ca preot, singur m'am uns cu untdelemn. Dar la chicioarele raclei stau cârji, de acelea de care umblă oamenii care sunt șchiochi; erau vreo 5-6 cârji. Eu m'am dus și m'am închinat acolo și am dat bună ziua călugărelui așeluia și am stat o leacă să mă mai uit. L-am întrebat: unde sunt moaștele lui, dedesubt ori deasupra? Și mi-a spus că sunt deasupra, sunt mutate din racla cea veche, că așeia erea cam putredă și sunt mutate aici în racla nouă. Dar racla erea închisă, nu se vedea nimic. Dar eu am spus călugărelui; nu trebuie să pui cârje noi, trebuie să pui vechi. Ereau puse cu scopul asela că veneau oameni șchiochi, se închinau la sfânt, se lecuiau și se duceau fără cârje de amu. Asta scop a fost. Dar eu am zis; oamenii care sunt șchiochi umblă cu cârji vechi, aiastea se cheamă că sunt noi. Trebuie de aici luate. Numai vechi lăsați. Eu îl sfătuiam pe călugărele de acolo.

După ce m'am dus la biserică, că eu de-odată la biserică m'am dus: când am ajuns cu trenul mergea slujba în biserică și m'am dus drept în biserică, dar după aceeea m'am dus la Inochentie, la dânsul.

Am întrebat une șade și mi-au arătat; iată acolo. M'am dus la dânsul și după obicei, cum este la mânăstire, nu pot intra drept în chilie, trebuie să citești o rugăciune: "Pentru rugăciunile părinților noștri, Doamne Dumnezeule..;" Dacă el zice "Doamne", ai voie să intri; dar dacă nu, nu intri. Fiindcă am fost și eu la mânăstire, știam toate rosturile călugărilor. Și mi-a zis el "Doamne" și am intrat în chilie. Ce era în casă? Cum era în casă? O căsuță mică. Și cum am intrat eu așa, în ungherul ista era o icoană și sub icoană o masă pătrată, pe masă pus un castron cu aiasmă, cruce, busuioc și iconițe. Eu dacă am intrat în casă, de amu am priceput de ce este aceea. Am făcut cruce și am ascultat. M'am strochit cu aghiazmă - ca preot am avut voie, dacă nu aș fi fost, trebuia el să mă strochească - am dat bună ziua părintelui Inochentie, m'am recomandat că sunt din depărtata Basarabie, un preot, care am auzit de sfinția Sfinției sale și am venit să mă închin la sfintele moaște ale părintelui Ioan Levitzki și să iau binecuvântarea, blagoslovenia părintelui Inochentie. Și i-am spus că și eu, măcar că sunt preot de țară, dar sunt crescut în mânăstiri și râde sufletul meu aici și eu, măcar la bătrânețe, o să vin la mânăstire să-mi mântui păcatele. Ii povestesc eu și-i spun părintelui Inochentie că foarte mult mă căiesc că nu m'am făcut și eu călugăr, dar că trag nădejdea că, cât de târziu am să devin, că văd că Dumnezeu binecuvântează pe călugăr cu tot belșugul și le este bine de trăit.

E! povestesc eu părintelui.

Aci așa erea. Dar în casă nici un scaun nu exista. El sta în picioare lângă o masă și aici lângă ușă erea așternut un țolișor și stătea pe el cuvioasa Glikeria, proorociță - că așeea se numea proorociță. Ședea jos grecește (știți cum). Era îmbrăcată în haine negre și îmbrobodită într'o batistă albă. Eu, cum grăiam cu Inochentie, eram îmbrăcat într'o rasă călugărească (aveam eu o rasă așa) și cum grăiam cu dânsul, am pus mâinile așa la spate. Așa îmi este obiceiul. Glikeria a ascultat totul ce am grăit eu cu dânsul și a început a mă probozi pe mine: "voi preoții de la țară jefuiți lumea, luați bani, vă îmbogățiți, sunteîi fățarnici, beți tutun". Mă probozește. Dar zice: "stați cu mâinile dinapoi dinaintea sfintelor icoane". Așa îmi spune. Eu șed, ascult, nu zic nimic. După ce a mântuit ea, eu mă atârn

către părintele Inochentie și întreb: "Părinte Inochentie, ce duh grăiește în sora Glikeria?" Că eu știam că este soră. Dar el mi-a spus: "Intr'ânsa locuiește dracul de amiazăzi".

Știți că este o credință că este dracul de miazăzi si dracul de miazănoapte. Ei, "într'ânsa locuiește, părinte, dracul de miazăzi și eu mult am cetit, mult m'am rugat, de l-am scos pe dracul dintr'ânsa". El spune!

Dar eu, când a mântuit părintele Inochentie, mă atârn către dânsa și zic: "Soră Glikerio, ce duh grăiește în părintele Inochentie?"

(povestitorul râde cu hohot).

Dar ea zice: "Intr'ânsul sunt lighioni de draci". (Ea spune): "Sunt lighioni de draci părinte; este un curvăroi care nu este pe lume" (informatorul râde).

Matușca: Sfintele. Așa grăiesc sfintele? Văleu.

Părintele Zamă: Și a început a zice: "toate păcatele lui au fost scrise, de draci, pe chiele de bivol, cu sânge. Dar de când s'a făcut călugăr și tot face be-be-be-be-be, prin carte, de atunci a început a se șterge păcatele de pe chielea aceea. Mai pune și hierele acelea pe dânsul..." (si îmi arată) - "știți călugării poartă niște hiere pe trup, virighi se cheamă rusește; nu știu cum pe românește; dar poate nu ați văzut; sunt niste lănțuhuri și asta se cheamă că ei, trupul lor, și-l muncesc". Și îmi arată și mie (și eu la dânsul am văzut așa ceva). "El de amu păcatele și le șterge"

Când a grăit ea de părintele Inochentie, eu mă atârn către părintele Inochentie iar, și îi spun; "părinte Inochentie, ce menire ai Sfinția ta, în slujba Sfinției tale?" Ce menire, ce țintă adică. Dar la aiastă întrebare, el iată ce mi-a răspuns: zice că "diavolii au ieșit din iad și s'au răspândit pe fața pământului și umblă să ispitească oamenii, să-i aducă la păcate". (Ei diavolii) "Dar menirea lui este ca să se roage și să-i grămădească în iad înapoi, de pe fața pământului și acolo să-i încuie, ca să nu mai umble să facă rău pe pământ". Iată ce menire are el. Se cheamă că el "se roagă și strânge dracii de pe fața pământului și îi vâră în iad, că ei umblă pe pământ și ispitesc lumea". Iată ce îmi răspunde el.

Ei, dacă a spus așa, am arămas mulțumit cu explicațiile lui. Apoi m'a întrebat el, de unde vin? I-am spus că sunt basarabean, că am fost frate la mânăstire, dar m'am făcut preot, dar că îmi pare rău de astă treabă, dar trag nădejdea că voi veni iar la mânăstire. Am luat binecuvântare de la dânsul și m'am dus la părintele arhimandrit să-i fac o vizită și lui și apoi să mă duc în târg. Dar deocamdată să-i fac o vizită. M'am dus la părintele arhimandrit. Asta a fost pe vremea când au ieșit frații de la biserică și s'au așezat dimineața la masă. M'am dus în trapez. Dar, de amu, se sculaseră de la masă, strângeau acolo mesele. Și am găsit acolo un frate. Și m'am atârnat de dânsul: "fii atât de bun și du-mă la chilia arhimandritului și spune-i, prin chilienic, că, iată a venit un preot de țară și dorește să-l vadă și să-i vorbească". Fratele a fost atât de bun că a mers și a spus chilienicului și chilienicul a spus arhimandritului că iată, a venit un preot. Și am intrat în casă. M'a poftit în casă, arhimandritul. Când am intrat acolo în casă, apoi casa erea așa: o chilie lungă, nălțuță, foarte bine aranjată, cu scaune, scresle; și la masă, în mijloc, sta el și și o parte femeiască, o ruscă. Astalaltă erea moldoveancă, neagră la față și nu prea frumușică, Glikeria. Dar rusca era o ruscă grasă, frumoasă, bălae, chieptoasă, ceva din fundul Rusiei chiar! Ședea la masă cu arhimandritul. Eu m'am recomandat că, iată-s un preot din Basarabia. Și unde laud sfânta mânăstire de minunile care se fac aici pe lângă sfintele moaște ale Sfântului Ioan și de călugării, care cu rugăciunile lor, atât folosește norodul și mai deosebit noi moldovenii din Basarabia. Și eu auzind, cu drag am venit. Și am fost și la părintele Inochentie, îi spun, și am văzut pe Glikeria, în care locuiește dracul de miazăzi și cu rugăciunile părintelui, cum mi-o povestit chiar dânsul, l-o alungat pe diavol. El îmi spune rusește - că cu Inochentie am grăit moldovenește - îmi spune: "Da părinte, mare este puterea rugăciunii. Iată și dumneaiei: (arată la femeie), într'ânsa locuiește dracu de miazănoapte" (povestitorul râde). Și zice că "tot cu rugăciunile sfinților

călugări se depărteaază dracul de la ea". El îmi spune. Mă pofteşte el să mai şed la masă cu dânşii: că el şedea numai cu dânsa, beau ceai; o zacuscă, aşa, avea cu rusca. Dar rusca era bine îmbrăcată. Glikeria, cam de sat, cum se poartă, dar rusca era mai luxos îmbrăcată...

Matuşca: Dacă era de miazănoapte!

Părintele Zamă: Am şezut cât am şezut, dar nu prea am şezut mult şi am ieşit de acolo. Am luat blagoslovenie şi-i spun că vreau, vreo câteva zile, aici la Baltă, să şed să mă rog la Dumnezeu, aici.

Ei bine, de acolo m'am dus în târg să-mi caut gazdă undeva să stau. M'am dus şi am lăsat acolo toate, am luat un nomer şi am dezbrăcat ce aveam pe mine, lucruri, aşa că nu mai aveam nimic în mână şi m'am dus să zăcusesc şi eu undeva; mă duc să caut un restaurant unde să pot şedea la masă. Dar mă duc aşa pe lângă bisierică, pe lângă sobor. Am găsit un restaurant, am intrat acolo. Era un restaurant curăţel, bunişor. M'am pus la masă, am cerut mâncare ceva. Dar acolo şedeau nişte domni, la altă masă. Ereau vreo trei. Şedeau şi ei la masă. Mi s'a părut că sunt nişte cinovnici, mai inteligenţi, mi se păreau acei domni. Mă aşez la masă şi mă atârn către dânşii. "Domnilor, iată am venit din depărtata Basarabie, am venit la Baltă, unde am auzit că sunt moaştele Sfântului Ioan Levitzki". Dar aceia încep a-mi povesti: "Ei părinte, nişte şarlatanii, nişte amăgituri", încep aceia a spune. Eu mă obijduiesc: "Cum se poate domnilor? Se poate una ca asta?" "Da, da, aşa". Mai în scurt, îmi povestesc ei ceva şi din partea prea sfinţiei sale Serafim, că el a făcut asta ca să aibă un gheşeft, cum ziceau ei, un venit.

Ei! Am şezut eu acolo la masă şi după masă m'am dus în ograda soborului. Soborul era închis şi într'ânsul nu am intrat Dar aşa l-am înconjurat prinprejur şi am găsit acolo un storuş, un servitor care era paznic. Avea casă acolo, cum au la toate bisericile aşa. Şi m'am dus acolo la dânsul şi l-am întrebat: "De mult eşti aici storuş?" Zice: "Eu nu sunt prea de mult. De vreo zece ani. Dar tatăl meu a fost storşs aici. Dar amu este bătrân şi nu poate. Aşa că sunt eu". "Dar unde este el bătrânul?" "Este în târg; dar zice că are să vie degrabă".

Ei, eu m'am dus şi iar am venit înapoi. Trecuse acum soarele de amiazi. Il găsesc pe moşneag. Ei, bună ziua încoace, încolo.

- De mult esti storuş?

- Părinte, eu am fost 50 de ani. Aci am trăit. Am slujit şi părintelui Ioan Levitzki. Dar amu nu prea văd şi amu slujeşte nepotul meu.

Eu întreb: mata ai fost când s'a dezgropat?

- Cum nu, eu i-am dezgropat moaştele.

- Ei, ce este acolo?

- Nu este nimic. Numai oasele sunt; coapte şi acelea; mai au putrezit. Dar acelea le-am luat de acolo şi le-am pus în racla asta nouă. Dar nu este trupul întreg al lui.

- D'apăi iată, zic; spune călugărul că acolo se fac minuni.

- Ei, părinte, nu mai este aşa. Cum or să tăiască şi ei? îmi spune moşneagul.

Şi l-am întrebat eu de azilul aista.

- Când s'a făcut el? Ţii minte?

- Ţin.

- Cum s'a făcut?

- Părintele Ioan acela, Duminica, sărbătorile, apoi strângea milostenii şi acolo a făcut o masă şi săracii care erau prin târg se hrăneau acolo. Poate nu aveau unde dormi; apoi aveau cameră acolo şi îi primea, îi adăpostea şi îi hrănea şi se grămădeau mulţi săraci de iştia. Şi oameni mulţi, care aveau praznice de pomenit pentru morţi, apoi nu le făceau pe acasă, dar acolo. Aşa făcuse preotul rânduială: cine are praznic, acolo să vină să-l facă, că sunt oameni săraci care trebuie să se hrănească.

Și dintr'aceia s'a făcut azilul acela.

- Și cum era azilul?

- Apoi erea așa; erau făcute acolo 5-6 case, lungi, corpusuri făcute și făcute despărțituri înăuntru. Erau destul de curățele. Și amu, era mult norod care venea, că acolo se grămădeau sute. Apoi erea acolo în azilul acela, unii care ședeau acolo chiar. Călugării trăiau aice, dar călugărițele în azil. Călugărițele îi mai ajuta și pe călugări. Mai în scurt, erau tovarăși.

Și asa îmi povesteste mie acela, că iată cum s'a înființat azilul acela.

După aceea m'am dus și eu în azil, după ce am grăit cu storușul m'am dus și l-am vizitat și am găsit acolo o preoteasă din Basarabia care grijea de cei bolnavi, că erau și bolnavi acolo. Și în toată cămara, apoi erea câte o călugăriță, ori câte o cucoană, care lua seama pentru bolnavi. Acolo se făcea mâncare; era cuhnie și afară era pusă masa și ședeau acolo în ogradă și luau masa acolo. Dar în alte camere era mai curat, iar în altele, tare era murdar, părăsit, pe pereți vedeai... și unde era calicime de asta, acolo îi tixia.

Am umblat acolo prin toate. Am șezut eu trei zile la Baltă. Mă duceam dimineața la biserică și slujea Inochentie în toată ziua; cât am fost eu, de două ori a slujit el. Apăi când slujea el, acolo în biserică, la ușă, era o masă unde se scriau liturghiile. Și movilă de aur, bani de aur rusești, de 5 carboave, de 10 carboave, se strângeau. Mare venit se făcea acolo, mulți bani se grămădea...!

Am șezut cât am șezut și mi-am luat copchila - că era o copilă bolnavă acolo - am luat-o, m'am dus de am luat bună ziua de la părintele Inochentie și i-am spus că foarte bine mi-a plăcut la mânăstire și vreau și eu să mă dau la mânăstire. "Poate părinte, la bătrânețe, ne-am cumpăra câte o moșioară, că aici este chip de făcut bănișori".

Și așa am văzut eu pe Inochentie.

Și când am venit acasă, am venit la Călărași, la gară și m'am dus la protopop, la părintele Alexandru, blahocinul nostru și i-am povestit povestea: "Părinte protopoape, du-te și spune Inalt Prea Sfântului să închidă mânăstirea că prăpădim toți moldovenii; se duc toți acolo. Că acolo este amăgeală mare nespusă, o șarlatanie. Acolo nu sunt nici moaște, nici nimic. Acolo se bat călugării în buzunar și scot dracii cei de miazănoapte și cei de miazăzi".

Protopopul oleacă s'a jignit când a auzit aiasta și începe a-mi aduce exemple: "Cum? Dar nu ai fost la Iași?" - că pe atunci nu puteai merge la Iași - "du-te la Iași și ai să vezi moaștele Sfintei Paraschive".

- Da, acolo poate să fie, dar aici nu este nimic.

Și apoi s'a apucat arhiereul Serafim de capul lor și au mai pierit ei de acolo, dar tot a rămas mânăstirea aceea.

Așa este cu Inochentie.

Asta se întâmpla pe la 1905-1906, cam pe aici. Ișí vindeau casele moldovenii, la Rădeni, - la noi, în Cornova, puțin, - vindeau casa, oi, pământ și se duceau acolo. Innebunise lumea. Eu de atâta m'am dus, că cornovenii mei se duceau toți; ia să mă duc și eu! Și apoi am venit să le propovăduiesc; am început să le explic și a le spune și s'au potolit. De plecat au plecat mulți, dar dacă le-am spus eu, apoi oamenii s'au mai potolit, s'au trezit.

(Intrebare) - Dar ce făceau acolo părinte, la Inochentie?

- Ce făceau! Nebunii. Țipau, vedeau pe Sfântul Duh, vedeau pe Hristos; hălucinații fel de fel. Spuneau că l-au văzut pe Sfântul Duh când slujea el: ieșea dintr'ânsul ca un fluture.

Și am început eu a spune, chiar acolo în gară, că nu este drept, că eu n'am văzut. Dar ei: "ei, tragi tutun și de atâta!"

Veneau femei de pe la Baltà și spuneau cà Arhanghelul s'a aràtat, cà au gràit cu Maica Domnului, mai știu eu ce spuneau? Fel de fel de nebunii.

(Intrebare) - Și unde propovàduia Inochentie?

- In biericà propovàduia. Pe dânsul norodul îl sfințea. El poate, nici nu a avut intenția sà fie sfânt. Dar spunea cuvântàri bunișoare, cà eu l-am ascultat; gràia binișor.

(Intrebare) - Și cam ce vorbea?

- Spunea de duhul sfânt, cà duhul sfânt a venit într'ânsul. Asta spunea. Cà sàlàsluiește într'ânsul Sfîntul Duh. Și iatà au început oamenii a zice cà el este Sfântul Duh. Erea: Dumnezzeu Tatàl, Fiul și Inochentie. Așa erea de amu pentru ei.

(Intrebare) - In Cornova sunt inochentiști?

- Pe aicea nu prea sunt; dar prin Nàpàdeni sunt. Fratele lui Inochentie s'a fàcut arhanghelul Gavril. Așa zicea cà este. Apoi el a fost mutat la o mânàstire lângà Petrograd. Este un lac lângà mânàstire și el sta acolo. Și moldovenii noștri se duceau pânà acolo cu miile, și el a ràsculat populația și a ieșit cu populația din mânàstire și nu știu unde sà o ducà cu dânsul. Iarnà erea și poliția i-a oprit și pe dânsul l-a arestat și l-a trimis în Solovița la mânàstire, la Marea Albà. A scàpat la revoluție și a fàcut raiul pe pàmânt. Umblau cu pieile goale, se scàldau în iazul acela, de acolo și se botezau. Asta în gubernia Cherson.

Amu mai sunt vreo douà femei în Nàpàdeni, care mai cred. Dar în Cornova nu sunt.

PREDELINCVENȚA: STUDIU DE CAZ
Centrul de reeducare a minorilor - Oradea

Floare Chipea

Delincvența juvenilă.

Un concept frecvent utilizat în literatura de specialitate este cel de delincvență juvenilă, prin care se desemnează infracționalitatea unei categorii aparte a poulației și anume aceea a minorilor. Unii autori [1] utilizează noțiunea de predelincvență pentru a desemna actele de deviantă ale adolescenților, cum ar fi randamentul școlar slab, indisciplina, atitudinea negativă față de școală, cadre didactice, părinți, colegi etc. Nici una din aceste manifestări nu trebuie înscrisă în mod obligatoriu într'un registru patologic, penal, deoarece numai în condiții speciale, concretizate în consum de alcool, anturaj necorespunzător, ocazii infracționale etc., se pot constitui în indicii ale unor 'cariere' delincvente.

Termenul de delincvență juvenilă desemnează în general conduitele morale inadecvate ale tinerilor care n'au împlinit încă vârsta majoratului, cuprinzând categorii diferite de minori sau adolescenți: "cei care transgresează legea (delincvenții în sensul restrâns al termernului); cei abandonați de părinți sau educatori și care se integrează unor anturaje nefaste, protențial delincvente; cei care au fugit de la domiciliu sau din mediul școlar ca urmare a aplicării unor sancțiuni aspre, vagabondând prin diferite locuri; cei care au nevoie de protecție și de îngrijire pentru diferite motive: decesul părinților, dezorganizarea familiei, manifestarea unor tulburări de comportament, etc. [2]

Autorii menționați consideră că delincvența juvenilă nu este altceva "decât consecința absenței sprijinului moral oferit de adult, a lipsei de protecție și îngrijire primite în familie, a eșecului activității de educație primite în școală etc". De aceea adolescentul delincvent este mai degrabă "o victimă și nu un vinovat conștient de responsabilitatea ce i se impută". [3] Cu toate acestea legislația menține în cazul delincvenților noțiunea de "culpabilitate" în baza acelorași criterii care evaluează comportamentul adultului, cu toate că scopul ei nu este acela de a sancționa, cât mai ales de a reeduca, de a proteja și de a trata tânărul în cauză.

După cum am arătat mai sus, caracterul infracțional al unei fapte include în mod cumulativ trei elemente: pericolul social, vinovăția și încriminarea, lipsa uneia dintre ele ducând la excluderea caracterului penal al faptei. In realitate există o serie de cauze și de împrejurări care conduc la înlăturarea caracterului penal al faptei, denumite și "cauze care exclud infracțiunea", cum ar fi: legitima apărare, starea de necesitate, constrângerea fizică și constrângerea morală, cazul fortuit, beția completă involuntară, eroarea de fapt, iresponsabilitatea și minoritatea făptuitorului (prevăzute de art. 44-51 ale Codului Penal al României).

Dintre aceste cauze, cele prevăzute la art 48 (iresponsabilitatea) și 50 (minoritatea făptuitorului) interesează în mod strict delincvența juvenilă. Codul penal (art. 48) precizează faptul că "nu constituie infracțiune fapta prevăzută de legea penală dacă făptuitorul, în momentul săvârșirii faptei, fie din cauza alienației mintale, fie din alte

cauze, nu poate sà-și dea seama de acțiunile sau inacțiunile sale, ori nu putea fi stàpân pe ele". [4]

Definirea prezentatà conduce la constatarea cà iresponsabilitatea [5] poate fi de ordin "intelectiv" (ceea ce înseamnà cà fàptuitorul nu conștientizează caracterul ilicit al faptei și nici ceeace face, fiind inconștient sau neavând discernàmânt) sau de ordin "volitiv" (fàptuitorul nu se poate stàpâni sà nu comità fapta, nu-și poate controla acțiunile.

Din punct de vedere științific și procedural stabilirea stàrii de iresponsabilitate se realizează pe baza unei expertize medico-psihiatrice care trebuie sà stabilească existența unei boli psihice sau iresponsabilitatea în momentul comiterii faptei, concluziile medico-psihiatrice nefiind totuși obligatorii pentru instanțà.

Articolul 50 din Codul penal precizeaà cà "nu constituie infracțiune fapta prevàzută de legea penală, sàvârșită de un minor care la data comiterii acesteia nu îndeplinea condițiile legale pentru a ràspunde penal". Această dispoziție este stipulatà pe considerentul cà minorii, până la o anumità vârstà, nu au ràspundere penalà (ràspunderea indicând o obligație impusà dinafarà), individul resimțind normele legale ca reguli obligatorii impuse din exterior, deoarece ei prezintà o insuficicentà maturizare psihicà, ceeace nu le permite sà conștientizeze caracterul antisocial și periculos al faptelor comise și nici sà înțeleagă sancțiunile penale. Astfel, utilizând drept criterii de stabilire a ràspunderii penale vârsta și existența sau inexistența discernàmântului, articolul 99 din Codul penal stabilește trei categorii de minori:

a) minori care nu au împlinit vârsta de 14 ani și nu ràspund penal pentru faptele antisociale comise, întrucât în favoarea lor existà prezumția absolută a lipsei de discernàmânt;

b) minori care au împlinit vârsta de 14 ani, dar nu au depàșit vârsta de 16 ani, care au ràspundere penalà numai dacà se dovedește cà au sàvârșit fapta penalà cu discernàmânt. Această prezumție este însà relativà, putându-se dovedi cà în momentul comiterii faptei erau lipsiți de discernàmânt;

c) minori care au împlinit vârsta de 16 ani și au ràspundere penalà.

In consecință, sancțiunile adoptate fațà de minorii care au comis fapte antisociale prevàd:

- Internarea în vederea resocializàrii într'o școalà de reeducare (màsurà educativà luată fațà de minorii care nu au vârsta de 14 ani împliniți) sau internarea într'un institut medical educativ de specialitate (pentru minorii care au comis fapte penale, dar datorità stàrii lor fizice sau psihice, au nevoie de un tratament de duratà și de un regim special de creștere și educare).

- Internarea într'o școalà de reeducare cu regim sever de semi-detenție (màsurà adoptată fațà de minorii cu ràspundere penalà care au comis infracțiuni cu grad scàzut de periculozitate socialà și care la data comiterii faptei erau elevi sau încadrați în muncà).

Fenomenul delicvenței juvenile în județul Bihor în perioada analizatà (1987-1995) se înscrie în aceleași tendințe care caracterizează ansamblul infracționalității, respectiv perioada comunistà, marchează o clarà tendință de descreștere a delicvenței juvenile, descreșterea fiind chiar mai accentuatà decât cea înregistrată în cazul infracționalității totale, iar perioada tranziției la economia de piațà relevà o creștere consecventà, atât în ceeace privește faptele infracționale cât și persoanele care constituie populația penalà juvenilà.

Studiul de caz.

Studiul de caz este o metodă utilizată în speial în psihologie și psihologie socială. R. Yin (1989) propune câteva note definitorii pentru această metodă: "Un studiu de caz este o cercetare empirică ce analizează un fenomen contemporan în contextul vierții reale, granița dintre fenomenul respectiv și context nefiind definită și în care sunt utilizate surse multiple de date" [6].

Unitatea luată în analiză poate fi individul (cum este cazul cercetărilor efectuate de Freud în elaborarea teoriei psihanalitice, J. Piaget în stadiile desvoltării inteligenței, sau A. Maslow în creionarea modelului ierarhic al trebuințelor etc.), sau poate fi o situație umană oarecare nerepetitivă (exemplu: luarea deciziei în studierea efectului "groupthink" descrisă de I. Janis pe baza studiilor de caz retrospective) [7].

Intrebările la care răspunde studiul de caz sunt "cum" și "de ce" a avut loc un anumit fapt, comportament, decizie. Spre deosebire de anchetă sau de experiment care se realizează asupra unor eșantioane din populația cercetată, în studiul de caz nu intervine operația de eșantionare și, implicit, nu poate fi realizată inferența statistică, acest tip de analiză cuprinzând totuși virtual șansa de generalizare.

Ca orice investigație, studiul de caz pornește de la o ipoteză, derivată dintr'un cadru teoretic. Urmează selectarea cazurilor, precizarea unității de analiză și schițarea protocolulului de culegere a datelor. In continuare, se culeg date pentru fiecare caz în parte (prin interviu, observație, text etc.) întocmindu-se rapoarte separate pentru fiecare. In final se extrag date relevante în lumina ipotezei din start, confirmându-se sau modificându-se teoria inițială prin dezvoltarea tuturor implicațiilor.

In literatura de specialitate se precizează că validitatea pe care o oferă studiul de caz este parțială, ea admițând contra-exemplul. R. Yin numește generalizarea rezultată din acest tip de analiză, "generalizare analitică", în care nu intervine un anumit prag de semnificativitate exprimat prin limbajul probabilităților [8].

Modelul empiric.

In studiile de caz pe care le-am realizat cu prilejul actualei cercetări, am luat ca unitate de analiză individul (minori de la Centrul de minori Oradea, precum și copii ai străzii din Oradea, cărora li s'au aplicat interviuri pe baza ghidului de interviu). Organizarea interviurilor și elaborarea ghidului de interviu au pornit de la ipotezele generale ale cercetării vizând cauzele sociale ale comportamentelor deviante. Acestea au fost:

1) Indivizii care provin din medii familiale cu statut socio-economic deficitar vor fi predispuși într'o măsură mare spre infracționalitate.

2) Eșecul școlar favorizează tentația de a utiliza alte mijloace de afirmare, persoanele în cauză dezsvoltând comportamente infracționale.

3) Adoptarea unei conduite infracționale este mai frecventă în situațiile în care raporturile dintre părinți și copii sunt inexistente sau deficitare.

4) Insecuritatea profesională accentuată va genera comportamente infracționale ca mijloace pentru atingerea unor scopuri de natură economică.

5) Comunitatea etnică a romilor, caracterizată prin atitudine negativă față de școală, de pregătirea profesională, prin medii familiale care în general realizează o socializare negativă a copiilor, va genera cea mai înaltă rată a infracționalității.

6) Grupul de prieteni, în măsura în care împărtășesc valori opuse societății și implicit realizează "socializarea negativă" a membrilor săi, generează comportamente infracționale.

7) Atât în municipiul Oradea câ și în celelalte localități cuprinse în studiul aprofundat, infracționalitatea, privită sub aspectul locului de desfășurare a actelor infracționale, cât și sub aspectul domiciliului infractorilor se va concentra în anumite zone urbane, străzi alăturate, care se constituie ca zone cu grad ridicat de pericol social.

8) Persoanele recidiviste și cele care provin din familii cu antecedente penale au mai mari "șanse" de a deveni infractori, deoarece în experiența lor anterioară au avut ocazia de a "învăța" comportamentele delicvente.

Pornind de la modelul teoretic prezentat mai sus am trecut la operaționalizarea conceptelor implicate în modelul cauzalității comportamentului infracțional stabilind următoarele dimensiuni și indicatori:

Dimensiuni		*Indicatori*
1) Persoana individului		Sexul
		Vârsta
		Naționalitatea
		Religia
		Nivelul de instrucție
		Autoevaluarea stării de sănătate
		Influența stării de sănătate aasupra infrac.
2) Situația socio-economică		Incadrarea în muncă
		Forma de calificare
		Mobilitatea profesională
		Venitul mediu al familiei
		Condițiile de locuit
		Mobilitatea geografică
		Dificultățile financiare
		Autoevaluarea nivelului de trai
3) Situația familială		
	Familia de origine	
		Categoria socio-profesională a părinților
		Nivelul de instrucție al părinților
		Nivelul de venituri al familiei
		Structura cuplului parental
		Climatul conjugal
		Alcolismul în familie
		Preocuparea părinților pentru cunoașterea copilului
		Antecedentele penale ale părinților
		Mediul de rezidență
	Familia proprie	
		Starea civilă
		Numărul de copii
		Situația financiară a familiei
		Ocuparea soțului (soției)
		Preocupări în timpul liber
		Climatul familiai
4) Viața școlară		Autoevaluarea rezultatelor școlare
		Repetenția

5) Delictul	Tipul delictului Timpul și locul comiterii delictului Imprejurările în care a fost comis Autoevaluarea cauzei delictului Starea de recidivă
6) Anturajul	Numărul de prieteni Starea de infacționalitate Incadrarea în muncă a prietenilor Tipul infracțiunilor săvârșite Evaluarea calității prietenilor

Din cele prezentate se reține faptul că intenționăm să testăm relațiile cauzale posibile ca infracționalitate ca variabilă dependentă și variabilele independente concretizate în factori ce țin de persoana infractorului; mediul familial în care s'a format și cel în care trăiește; mediul profesional și școlar; statutul social al infractorului, vizând locul ocupat de acesta în structura socială; religia; tipul de comunitate etnică de apartenență; anturajul, domiciliul, ca indicator al ecologiei infracționalității; reiterarea comportamentuui delincvent, respectiv starea de recidivă; mobilitatea geografică; sistemul de valori al infractorului.

După fiecare grupă de studii de caz au fost sintetizate concluziile reliefate urmând ca, în final, prin compararea rezultatelor cu cele desprinse din celelalte nivele de analiză să generalizăm datele prin schițarea unei posibile teorii explicative vizând cauzalitatea comportamentelor infracționale în județul Bihor. Prezsentăm în continuare rezultatele.

Rezultate.

Creșterea fenomenului delincvenței juvenile reprezintă și pentru județul Bihor o problemă socială de o deosebită actualitate, ce se amplifică pe fondul situației anomice prin care trece societatea în momentul de față, dar care "moștenește" în același timp grave tare ale societății comuniste care, prin politica "pronatalistă" a generat numeroase situații în care, în special familile dezorganizate, cu nivel de trai redus, cu climat familiar deficitar au "furnizat" societății cel mai mare număr de copii. Lipsiți de condițiile minime ale unui trai decent, confruntați cu "modele comportamentale" negative ale părinților, de regulă alcoolici, cu nivel de instrucție scăzut, care la rândul lor au suferit un proces de "socializare negativă", scăpați și de sub influența școlii care ar putea corecta influențele negative ale familiilor, acești copii constituie în cea mai mare parte populația delincvenței juvenile.

Pornind de la aceste premise teoretice și date ale cunoașterii la nivelul simțului comun, prezentul studiu și-a propus studierea cauzelor generatoare de comportamente delincvente prin realizarea unor studii de caz în rândul minorilor internați la Centrul de minori din Oradea.

Centrul de minori este o instituție care își desfășoară activitatea în cadrul reglementărilor legale cuprinse în Legea nr. 3/1970, funcționând sub îndrumarea Consiliului Județean Bihor. In Centrul de minori sunt internați tineri care n'au împlinit vârsta de 18 ani, care au săvârșit diverse infracțiuni prevăzute de Codul Penal, fiind sesizați de organele de Poliție. Prin atribuțiile sale, această instituție îndeplinește rolul social de ocrotire și supraveghere a acestor categorii de minori sau a celor ce constituie

"cazuri sociale" până la definitivarea situației lor de către Comisia de ocrotire a minorilor care hotărăște, fie încredințarea lor spre educare familiilor, fie internarea lor în școli de reeducare, în spitale neuro-psihiatrice sau unor colective de îndrumare în funcție de gravitatea faptei săvârșite, de vârstă și de capacitatea de discernământ, după cum prevede Codul Penal al României la art. 49 și 50.

Prin urmare, minorii internați în Centrul de minori la sesizsarea organelor de poliție se înscriu tot în categoria "infracționalității aparente", sau înregistrate de organele de control social, urmând a li se analiza situația și a se elibera hotărâri și măsuri punitive diferențiate.

In cadrul Centrului de minori din Oradea, în perioada 1992-1995 (perioadă pentru care am obținut date statistice) au fost internați un număr total de 1536 de minori (atât cazuri sociale care pot fi asimilate cu "copiii străzii", cât și cazuri sesizate și internate de organele de poliție, ca urmare a săvârșirii diferitelor infracțiuni).

Pe ani, situația minorilor internați în Centrul de minori Oradea se prezintă astfel:

Total persoane	1992	1993	1994	1995
1536	432	462	380	262

Intrucât la nivelul Centrului și al Comisiei de ocrotire a minorilor (în legătură cu categoria de persoane ce interesează studiul) se întocmesc doar dosare sumare, singurele modalități de a cunoaște cauzalitatea comportamentului infracționl rămân abordarea directă a minorilor în cauză și discuția cu factorii implicați în sesizarea, ocrotirea și supravegherea acestora.

In acest scop în anii 1994 și 1995 au fost intervievați, pe baza ghidului privind studiul de caz, un număr de 34 de minori din categoria amintită, fiind aleși la întâmplare, în sensul că s'a discutat cu minorii internați în momentul în care am realizat aceste studii, respectiv în lunile Octombrie și Decembrie 1994 și Februarie, Aprilie și Mai 1995.

Lotul inclus în studiile de caz cuprinde 12 % fete și majoritatea (în acord cu structura infracționalității totale) băieți, adică 88 %, probabil și datorită faptului că fetele (dată fiind constituția fizică dar și ca urmare a sistemului familial de valori care impune supravegherea mai atentă a comportamentului fetelor decât a băieților) sunt expuse într'o măsură mai mică decât băieții de a deveni delicvente. Fetele cuprinse în lotul studiat erau internate în Centrul de minori fie datorită vagabondajului (cazuri sociale), fie ca urmare a complicității la săvârșirea unor infracțiuni, în special a celor de furt, sau pentru prostituție.

Sub aspectul variabilei 'vârstă', în structura lotului studiat, s'a constatat că șansa de a deveni delincvent crește o dată cu vârsta, în sensul că lotul cuprinde 10,3% persoane sub 10 ani, 20,7% între 10-12 ani, 31,0% între 13-15 ani și restul, adică 38 %, persoane de 16 ani și peste. Discuțiile purtate cu minorii și cu persoanele care se ocupă de ei, au reliefat sub acest aspect faptul că în "cariera" de delincvent se învață, necesitând o anumită perioadă de "ucenicie", de pregătire până la "trecerea la act". Pe de altă parte, discuțiile purtate au reliefat faptul că până să fie descoperiți de organele de poliție, minorii delincvenți săvârșesc deja de la 1 până la 15 infracțiuni, cea mai mare parte din membrii lotului studiat declarându-se recidiviști, fapt de altfel cunoscut și de către personalul din centru.

In ceea ce privește domicliul minorilor infractori, tendința de recrutare a acestora cu preponderență din mediul urban este foarte clară, în sensul că 76% din minorii cuprinși în studiu provin din mediul urban, în special din Oradea și numai 24% din mediul rural.

Această situație se explică prin diferențele existente între sistemele de valori ale familiilor din rural și urban, prin rolul important exercitat și în societatea noastră rurală de tradiții și de comunitate, de sistemul de sprijin între rude și vecini, inclusiv în creșterea, educarea și supravegherea copiilor și a tinerilor. Chiar și în cadrul proporției relativ mici a minorilor delincvenți proveniți din rural, majoritatea sunt fie copii de țigani, al căror sitem de valori apreciază pozitiv câștigarea existenței prin furt, cerșit sau alte mijloace puțin oneste, sau din familii care și-au abandonat copiii la leagănul de copii sau la Casele de copii din Beiuș și Oradea, fiind socializați de către aceste instituții.

Analizând tipurile de infracțiuni săvârșite de minorii din lotul cuprins în analiză se constată că aceștia manifestă chiar mai pronunțat decât minorii delincvenți înregistrați de organele de poliție ale județului Bihor, tendința de a comite infracțiuni de furt, în procent de 71,4% (mai ales furturi din automobile, furturi de alimente, lucruri, bani din buzunare), urmate de infracțiuni de trecere frauduloasă a frontierei (13,8%), de fugă de acasă, vagabondaj și înșelătorie.

Considerăm că ponderea majoritară a infracțiunilor de furt în ansamblul infrațiunilor săvârșite de această categorie de minori se explică prin privarea ei de cele mai elementare bunuri care să le satisfacă trebuințele fundamentale de foame, de adăpost, îmbrăcăminte, chiar de jucării, care sunt râvnite de ei fără a avea posibilitatea să și le procure. Chiar dacă mai târziu în cariera lor de delincvenți unii minori fură nu neapărat pentru a-și satisface anumite necesități, ci din "teribilismul" specific vârstei, din dorința de a-și dovedi superioritatea, de a câștiga "statusuri" superioare pe această cale, dacă nu pot să-și satisfacă această trebuință prin alte mijloace, primele încercări, inițierea în infracționalitate pornesc din necesitatea de a poseda bunurile ce nu pot fi dobândite de către ei pe alte căi.

Datele cele mai relevante pentru studiul nostru se referă la familiile de origină ale acestor copii care, așa după cum va rezulta din datele consemnate în continuare, prezintă serioase carențe sub toate dimensiunile.

Urmărind în primul rând structura cuplului parental al familiilor minorilor din lotul supus analizei, se reține că 13% din ei declară că provin din familii complete, în care ambii părinți trăiesc și conviețuiesc fără a avea probleme deosebite, iar 30% provin din familii complete dar cu grave probleme de climat conjugal, în sensul că cei doi părinți nu se înțeleg din motive diverse, în familii având loc certuri și bătăi permanente care se răsfrâng negativ și asupra copiilor. Restul copiilor din lotul studiat (27%) provin din familii incomplete în care unul sau ambii părinți au decedat (10%), mama sau tata i-a părăsit plecând în străinătate (6,6%), părinții sunt divorțați, fiecare trăind în concubinaj cu alt partener care în general nu acceptă copilul din prima căsătorie, manifestând față de acesta comportamente în consecință (10,3 %) și 30% declară că au fost crescuți la casa de copii și ulterior la școlile speciale (cei care au o vârstă corespunzătoare).

Sub aspectul statusului socio-profesional al părinților, acești copii declară în proporție de 12% că mamele lor sunt muncitoare calificate (pantofar, croitor, vatman), 8% au studii medii (asistente medicale, casiere), 24% sunt muncitoare necalificate, șomeri 8%, iar restul casnice sau fără ocupație. In ceea ce privește profesia tatălui, 33,3% declară că profesia tatălui este de muncitor calificat (electrician, mecanic auto, instalator, zugrav, zidar, șofer), 6,6% declară că au tații subofițeri în poliție sau armată, 6,6% că sunt șomeri, 6,6% "bișnițari"; restul de 46,9% desfășoară diverse munci necalificate, de regulă ocazionale. Corelând datele referitoare la profesia părinților cu cele privind situația materială (26,6% din subiecți declară că familia lor are o situație maerială bună, cu venituri lunare regulate, iar resul de 73,4% declară că situația materială familiior lor este foarte slabă), considerăm că se poate afirma că familiile de origine ale minorilor studiați

au un status socio-economilc scàzut, putând infera această concluzie pentru toți copiii care sunt internați în Centrul de reeducare a minorilor din Oradea.

Alte date care accentuează ideea de mediu familial deficitar se referà la preocuparea foarte slabà manifestată de famiii pentru cunoașterea copilului, a activităților și prietenilor lui, în multe cazuri (50%) familia neinteresându-se de soarta copilului luni de zile în șir; în unele cazuri este îndemnat chiar de tatà, de mamà sau de rudele care îl întrețin, sà cerșească sau sà fure, în scopul asigurării celor necesare întreținerii familiei. Peste 50% din minorii investigați declară că cel puțin unul din părinți este alcoolic, ceea ce influențează negativ atât bugetul cât și climatul familiei, dominat de certuri și bàtài, fapt ce-i determină pe minori să fugă de acasă, să doarmă și să trăiască în stradă, asociindu-se cu alți copii cu situație asemănătoare; majoritatea celor investiigați (87,2%) declară că au un grup de prieteni cu care-și petrec timpul.

In ceea ce privește nivelul de instrucție al minorilor studiați, corelat cu vârsta lor, situația se prezintă astfel.

24,4% au studii primare neterminate
17,1% sunt absolnveți ai școlii generale
12,2% au școala generală neterminată
4,8% sunt absolvenți ai școlilor speciale
12,2% n'au frecventat școala fiind analfabeți
29,3% provin de la școlile ajutătoare.

Majoritatea celor care au frecventat școala au o atitudine negativă față de ea car se exprimă în rezultate slabe la învățătură (92,5%); numai 7,5% declară că au avut rezultate bune și au învățat din plăcere.

Din totalul minorilor investigați, 22,5% declară că au repetat clasele o dată, de două sau de trei ori, 10% că au fugit de mai multe ori de la școală, iar 12,5% că au fost exmatriculați pentru comportament neadecvat.

Datele studiului ne conduc spre concluzia că familiile minorilor delincvenți au realizat o "socializare negativă" a acestora prin exemplele oferite, prin îndemnul direct de a comite acte infracționale, prin dezinteresul manifestat pentru activitatea lor școlară sau cea din timpul liber. Această socializare negativă n'a putut fi compensată de instituția școlară în sensul că o parte din minori n'au frecventat școala, iar ceilalți nu se pot integra într'un regim de responsabilitate și de însușire a unor valori "concordante", ceea ce-i face să fugă de la școală, să rămână repetenți ca urmare a rezultatelor slabe obținute, sau chiar spre exmatricularea din instituțiile școlare. După cum s'a constatat, alternativa rămâne grupul stradal care-și formează o cultură proprie, o "subcultură" cu valori care încurajează traiul din furt, cerșetorie, munci ocazionale, ca spre pildă încărcat ambalaje, făcut curățenie prin unități comerciale în schimbul unor sume derizorii cheltuite în cel mai bun caz pe mâncare, dar mai ales pe țigări (majoritatea declară cu "mândrie" că fumează), pe băutură sau jocuri de noroc. Fetele sunt racolate frecvent de proxeneți, care le îndeamnă să practice prostituția, asigurându-le în schimb "protecția".

Am întâlnit frecvente situații în care minorii investigați cunosc ceeace este bine și rău și declară că ei nu fumează și nu beau ca "alții" care sunt "răi", că își consumă banii câștigați pe alimente, dulciuri sau jucării, deși nu se poate pune mare temei pe afirmațiile lor întrucât nu spun totdeauna adevărul, efectul "dezirabilității" manifestânduse și în comportamentul acestora. Considerăm că invocarea valorilor pozitive dovedește că, cel puțin teoretic, unii dintre ei le-au însușit, deși nu le practică.

Pentru unii dintre minori furtul, mai ales furtul din autmobile, constituie motive de laudă, de justificare a "calităților" lor deosebite, care în unele situații le conferă status

de lideri ai grupurilor, fiind cunoscuți și apreciați de ceilalți membri ai grupului cu care împart beneficiile.

De cele mai multe ori însă, minorii investigați ascund faptele infracționale săvârșite sau manifestă tendința de a le diminua importanța, situația reală apărând din discuția cu organele de poliție sau cu personalul din centru, care cunosc activitatea și situația fiecăruia în parte, cu atât mai mult cu cât majoritatea sunt "vechi cunoștințe", fiind recidiviști.

Urmărind cunoașterea sistemului de valori al minorilor de la Centrul de Reeducare a minorilor din Oradea pe dimensiunile vieții profesionale și familiale, constatăm că în ceea ce privește profesia viitoare, majoritatea au ca reper profesia părinților și vor să devină mecanici auto, zidari, instalatori, agricultori, șoferi. Interesantă apare situația unor minori care declară că doresc să devină polițiști pentru a ajuta copiii sărmani. Aspirația spre astfel de roluri profesionale este legată de experieența lor directă. Majoritatea nu și-au conturat imaginea unei profesii anume și nici nu-i interesează ce condiții ar trebui îndeplinite pentru a putea fi practicată, dorind pur și simplu să lucreze sau să facă "bișniță" cu scopul de a câștiga mai mulți bani.

Dorința de a avea o casă sau o familie apare cu cea mai mare frecvență (71%), urmată de cea de a avea copii, dar puțini, care să nu fie "lăsați în stradă". Alte răspunsuri vizează aspirația spre o viață liberă, fericire, sănătate, să aibă posibilitatea să se distreze; un singur subiect declară că viața lui nu are sens și în consecință intenționează să se sinucidă. Cu excepția menționată, minorii investigați sunt mulțumiți de viața lor, o consideră acceptabilă întrucât pentru ei libertatea de a face ceea ce doresc, de a nu avea obligații decât față de membrii grupului, sunt valori care prevalează în sistemul propriu de valori.

Raportat la ceilalți membri ai societății, ei manifestă ostilitate sau în cel mai bun caz indiferență. Ceilalți oameni sunt apreciați ca răi, pentru că îi alungă din magazine, tramvaie, gări, de la subsolul clădirilor și ar dori ca aceștia să fie mai buni și să "reducă prețurile".

*

In scopul exemplificării și al argumentării datelor și concluzilor formulate prezentăm câteva din cele mai reprezentative studii de caz efectuate în cadrul Centrului de Minori in Oradea în perioada 1995-1996.

I. P. - în vârstă de 12 ani, de naționalitate maghiar, a fost internat în Centrul de recuperare al minorilor pentru furt. El relatează că un prieten mai mare l-a trimis în piață să fure îmbrăcăminte promițându-i să împartă cele luate. A fost prins și internat la Centrul de minori. Provine dintr'o familie cu 11 copii; tatăl este încadrat în muncă, zugrav de profesie; mama este casnică și lucrează ocazional ca femeie de serviciu la un cabinet stomatologic. Copilul lipsește frecvent de acasă stând cu prietenii pe stradă cu acordul mamei care manifestă o înțelegere exagerată. Tatăl, alcoolic, provoacă ceturi frecvente în familie și se pare că n'are autoritate față de copii. I. P. a urmat trei clase primare la școala din cartier dar a abandonat școala întrucât a avut note foarte slabe, ca urmare a numeroaselor absențe și a lipsei de supravaeghere și de sprijin din partea părinților.

Familia (13 persoane) locuiește într'un apartament cu două camere și este confruntată cu grave probleme financiare, accentuate de alcoolismul tatălui. Locuința este sărăcăcios mobilată, dispunând de un frigider vechi și mai mult defect, precum și de un

aparat TV care la data studiului nu funcționa. - Fratele mai mare, în vârstă de 16 ani, ca și sora de 15, au fost internați la Centrul de Recuperare al minorilor din Oradea, întrucât primul a participat la furtul unui tractor, iar fata "s'a pierdut", după afirmația copilului.

Discutând despre prieteni, minorului îi place să se prezinte ca fiind amic cu toți "șmecherii" din oraș cu care vagabondează pe străzi, pe malul Crișului Repede, etc. Zilnic se întâlnesc în fața barului "Astoria", fumează, a învățat chiar să "tragă'n piept". Recunoște că "șmecherii" consumă aurolac, dar el nu se ocupă de așa ceva (deși este foarte posibil, judecând după modul în care se prezintă). In situația în care găsesc ceva de lucru, respectiv la descărcatul ambalajelor, primesc câte un suc, dar în general cerșesc bani pentru a-și cumpăra alimente, înghețată etc. Se simt foarte bine în "gașcă", dorm afară în parcuri, pe bănci, în gară, evitând poliția.

In viitor ar dori să devină zugrav sau șofer ca tatăl său, pentru a câștiga bani mulți. Ar dori să se căsătorească și să aibă o familie, dar în privința copiilor crede că ar fi de dorit să aibă unul sau doi pe care să-i poată crește, spre deosebire de părinții săi care au avut 11.

B. C. - este un băiat de 11 ani, de naționalitate maghiar, cu domiciliul în Oradea. Este intiernat la Centrul de Recuperare a Minorilor din Oradea pentru furt (despre care nu-i place să vorbească, fiind cuprins vizibil de un sentiment de rușine, ceea ce dovedește că este conștient de faptul că a încălcat norme sociale care trebuiau respectate).

Părinții copilului au divorțat, la data studiului minorul locuind cu mama și concubinul acesteia, într'un apartament cu trei camere, împreună cu trei surori mai mari. Ambii părinți lucrează, mama ca femeie de serviciu, tatăl vitreg ca instalator, având o situație materială relativ bună. Climatul familiei este profund deteriorat de alcoolismul tatălui care generează neînțelegeri, certuri, bătăi frecvente, ale căror victime sunt în final copiii. Copilul a frecventat cursurile școlii generale din cartier dar a avut rezultate slabe la învățătură ca urmare a absențelor repetate, astfel încât părinții, în special mama care se ocupă de educația copiilor "când are timp", fiind foarte ocupată, l-au transferat la o școală ajutătoare, în prezent în clasa a V-a.

Din discuțiile purtate cu copilul reiese că acesta, profitând de lipsa controlului parental, se prefăcea că merge zilnic la școală; dimineața este așteptat în fața casei de un prieten mai mare cu care își petrece timpul furând diverse obiecte sau bani, până la ora 12, deci până la terminarea orelor de curs, oră la care revine acasă. Știind că mama îl controlează superficial, copiază zilnic în caiet câteva exerciții mai ușoare, sau lecții din celelalte manuale pentru a justifica activitatea școlară, până când a fost exmatriculat pentru numeroase absențe și transferat la Școala ajutătoare Popești.

Impreună cu alți copii nesupraveghiați de părinți, își petrec timpul pe stradă, la barul Tropicana sau Astoria, cerșind sau efectuând munci ocazionale. In vacanță, la intervenția tatălui, a lucrat împreună cu un unchi la construcții, banii câștigați revenindu-le părinților. Declară că îi place să lucreze, să fie util, ar dori să învețe meseria de instalator a tatălui pentru a câatiga bani mulți, să-și cumpere o casă în care să aibă acces permanent, să se căsătorească, să aibă o familie și să crească un singur copil pe care să-l iubească (probabil tocmai pentru că se simte frustrat de pozția periferică pe care o are în familia de origine).

Apare ca un copil mai matur decât cei de vârsta lui, este sensibil și evidențiază o stare materială mai bună decât a celorlalți, posedând o bicicletă și alte obiecte de care este mândru. O intervenție atentă și bine organizată ar fi în măsură să-l recupereze total.

B. V. - are 16 ani; român, a fost internat în Centrul de Ocrotire al Minorilor pentru furt. Locuieşte într'o casă particulară situată în certierul Ioşia doar cu mama şi două surori, una mai mare în clasa a XII-a şi alta mai mică într'a VI-a.

Tatăl copilului, de care era foarte ataşat emoţional, a decedat cu un an în urmă, iar mama are în prezent un prieten cu care intenţionează să se căsătorească. Mama este asistentă medicală şi s'a preocupat de educaţia copiilor, dar este evident că în ultimul timp băiatul a scăpat de sub control, autoritatea ei nemaifiind suficientă. Este în clasa a Xa la o şcoală profesională de laboranţi, declară că-i place să învețe, are rezultate bune la şcoală, şi este înzestrat cu aptitudini muzicale deosebite. - A urmat un curs de dans timp de trei ani, iar acum este ajutorul instructoarei de la cursul de dans. Declară că este membru al unei formaţii cu care cântă la nunţi în calitate de solist vocal!

In ianuarie 1995 a furat nişte bani ai femeii de serviciu de la sala de dans. Cu toate că fapta a fost descoperită în perioada imediat următoare n'a fost denunţat decât în iunie, înainte de a pleca în Ungaria cu echipa de dans. Este afectat de cele întâmplate, îi este ruşine, regretă sincer. De altfel, este vizibil că lumea din Centru este pentru el străină, mirându-se de manifestările minorilor de aici, neînţelegând atitudinea acestora de a se "împăuna" în faţa celorlalţi cu delictele săvârşite. Este evident că a interiorizat valorile concordate prin procesul de socializare din familie şi şcoală, recurgerea la furtul banilor fiind determinată de lipsuri materiale sau poate de dorinţa de a fi la înălţimea standardelor colegilor din echipa de dans, iar posibilităţile materiale oferite de o mamă cu trei copii mari nu reuşesc să-i satisfacă aceste necesităţi.

M. C. - are 14 ani; de naţionalitate română, locuieşte la ţară; este internat la Centrul de Minori pentru furt de obiecte de aur.

Provine dintr'o familie completă în care ambii părinţi sunt şomeri, mama ocupându-se de "bişniţă", motiv pentru care nu are timp suficieint să supravegheze copilul. Tatăl este acoolic şi provoacă mereu scandaluri acasă. Copilul apreciază că mama este cel mai important membru al familiei, întrucât aduce bani şi lucrează în casă, dar este foarte ocupată.

Fiind nesupraveghiat, îşi petrece timpul cu un grup de prieteni care exercită o puternică influenţă aspra lui. Banii rezultaţi din vânzarea lănţişoarelor furate sunt cheltuiţi la jocurile de noroc unde îi place să petreacă timpul liber cu prietenii. Frecventează şcoala, învaţă din plăcere, dar de când practică jocuri de noroc fuge de la şcoală acumulând absenţele.

Este un copil liniştit, interiorizat, care a ajuns în stradă nefiind supraveghiat suficient de familie, iar în aceste condiţii grupul stradal i-a alterat comportamentul, determinându-l să fure pentru a-şi procura banii necesari jocurilor de noroc.

H. L. - este un băiat de 15 ani, de naţionalitate maghiară, internat pentru a 18-a oară în Centrul de Recuperare a Minorilor in Oradea pentru spargeri şi furturi din automobile. Din discuţii reiese că a fost părăsit de tată la vârsta de 6 ani, iar mama l-a abandonat la Şcoala Ajutătoare din Popeşti, împreună cu trei fraţi mai mici. După terminarea şcolii ajutătoare, mama nu l-a mai primit acasă, motiv pentru care a recurs la furt pentru a se întreţine. Din propriile declaraţii reiese că regretă faptul de a recurge la furturi, dar nu are alte posibilităţi de supravieţuire, deşi cred că furtul a devenit pentru el o obişnuinţă şi poate chiar o plăcere.

In opt ani de şcolarizare la Scoala Ajutătoare a avut rezultate slabe; a fugit de nenumărate ori, motivând că profesorii îl presecută. N'a rămas repetent niciodată nu pentru că învaţă, ci pentru că "profesorii doreau să scape" de el. La vârsta de 6 ani, ca

urmare a unor frecvente "crize de nervi", a fost internat la Spitalul de Neuropsihiatrie. In timpul anului școlar fugea de la școală câte 6 luni pe an, vagabondând pe străzi și trăind din mila altora sau din furt. Declară că nu are prieteni și că preferă să acționeze singur. A început viața sexuală (după declarațiile sale) la 12 ani cu prostituate din Salonta, pe care le plătea cu 5 lei pe noapte.

Studentele de la Facultatea de Asistență Socială i-au găsit o familie serioasă și cu posibilități materiale bune care s'a oferit să se ocupe de întreținerea și recuperarea sa socială. A acceptat, s'a comportat impecabil circa o asăptămână, apoi a plecat fără să înștiințeze pe nimeni.

L. C. - are 18 ani; țigan, locuiește în Oradea și este internat a doua oară la Centrul de Recuperare a Minorilor pentru furt.

Nu are părinți; tatăl îi este necunoscut, iar mama a decedat într'un accident când copilul avea 5 ani. Nu-și amintește cu plăcere de ea, considerând că niciodată nu l-a iubit și prin urmare nu regretă moartea ei. A urmat cursurile școlii ajutătoare terminând 11 clase, profil mecanic, la Școala Specială din Oradea. Spune că avea rezultate bune la școală, deși nu învăța cu plăcere. Pentru fuga de la școală i s'a scăzut de multe ori nota la purtare.

Trăiește în stradă împreună cu 20-25 de prieteni. Se întâlnesc zilnic în aceleași locuri, în fața Teatrului de stat, lângă Facultatea de Medicină, în parc și prin alte locuri din oraș. A furat prima dată la 15 ani și de mai multe ori în continuare, fiind descoperit doar de două ori. In general fură mâncare, suc, haine, casetofoane. De obicei fură în grup, adică el operează, iar unu-doi prieteni supraveghează clădirea pentru a evita să fie descoperit.

Afirmă că nu bea și nu fumează; ar dori să lucreze, să aibă o casă, o familie, dar nu dorește copii pentru că nu are cu ce să-i întrețină; dacă totuși ar avea copii, ar munci orice pentru a-i crește, asfel incât aceștia să nu ducă viața de orfelinat pe care a dus-o el.

S. C. - are 15 ani; român, locuiește în oraș și este internat în Centrul de Recuperare al Minorilor pentru a treia oară, pentru fugă de acasă, furt de bani și ultima oară pentru scandal și ultraj;

Provine diuntr'o familie organizată cu posibilități materiale relativ bune. Tatăl este subofițer în armată, iar mama casieră la CFR. Afirmă că acasă are condiții bune și i se satisfac dorințele. Apreciază că tatăl este dur (îi face des morală) și alcoolic, deși cu mama și cu sora sa, favorita familiei, se înțeleg bine. Nu-și suportă tatăl pentru că îl bate și-l moralizează, pentru că "se comportă și acasă ca la serviciu".

A urmat cinci clase, fugind mereu de la școală, motiv pentru care i s'a scăzut nota la purtare, dar n'a fost nici corigent nici repetent.

Are mulți prieteni cu care își petrece timpul și care îl ajută să-și "descurce" problemele. Când este plecat de acasă doarme la prieteni, iar acum i-au promis să procure bani să-i plătească amenda. Iși petrec timpul la jocurile de noroc și prin baruri. Declară că are un unchi în America "care i-a făcut chemare" și intenționează să plece acolo unde speră că va avea o viață liberă, că va câștiga bani mulți, pentru a trăi după gustul său

Deși numărul minorilor internați la Centrul de Reeducare al Minorilor din Oradea nu evidențiază o creștere alarmantă, fenomenul nu este de neglijat, cu atât mai mult cu cât cauzalitatea socială care generează în cea mai mare măsură fenomenul poate fi cunoscută și influențată prin măsuri speciale. Cazurile studiate reliefează pregnant

rolul familiei de origine ca factor important de generare și favorizare a comportamentelor deviante ale minorilor și de înscriere a acestora într'o "carieră" infracțională.

---

[1]) D. Banciu, M. S. Rădulescu și M. Voicu - Adolescenții și familia; București, 1987, Ed. Științifică și Enciclopedică, p. 177.
[2]) D. Banciu și M. S. Rădulescu - Introducere în sociologia delicvenței juvenile. București, 1990; Ed. Medicală, pp. 39-40.
[3]) Idem, p. 41.
[4]) Codul penal al României; ed. Cit., art. 48, p. 24.
[5]) Responsabilitatea reprezintă un act de angajare a individului în procesul interacțiunii sociale, prin asumarea consecințelor față de rezultatele faptelor sale.
[6]) Yin R. C. - "Case Study Research". California, Sage Publications, Inc., 1989.
[7]) Janis I, Mann L. - Dcision making: A "Psycological Analysis of Conflict. Choice and Commitment; New York, Free Press, 1977.
[8]) Apud I. Radu, I. Matei, P. Iluț - Psihologia socială; Editura Exe Cluj, 1993.

L'ALIMENTATION TRADITIONNELLE DES ROUMAINS. Les graines de chanvre

Eva Giosanu

L'alimentation constitue un indice important dans la connaissance de la civilisation d'une population. Les facteurs spirituels contribuent a donner une structure au système alimentaire et contribuent à son évolution en lui conférant une identité. Cette dernière se manifeste dans les gestes qui accompagnent l'acte alimentaire, qui fixent des contraintes, des pratiques, des coutumes. Présenter l'alimentation traditionnelle qui caractérise une communauté suppose observer l'alimentation quotidienne et celle rituelle et cérémonielle également; au quotidien profane correspond une certaine alimentation, au temps sacré une autre.

A part les conditions climatiques phyto-géographiques, le caractère particulier des aliments d'une population est déterminé aussi par le développement de la technique et des moyens de préparation. Les outils de la cuisine, liés au développement technique, conduisent vers des préparations diverses d'un même aliment ou d'une même matière première.

L'étude présente observe l'emploi des graines de chanvre, le chènevis, dans l'alimentation traditionnelle des Roumains. Elle signale les périodes et le contexte dans lesquels on consomme le chènevis et la manière de préparation. Le chènevis a d'ailleurs été découvert déjà dans les fouilles néolithiques faites sur le territoire roumain et correspondant à la civilisation de Cucuteni.

La longue culture du chanvre pour obtenir des fibres textiles destinées aux vêtements a été accompagnée par une connaissance des plats qu'on peut préparer avec les graines. La bonne connaissance de la plante a conduit vers la bonne utilisation de ses produits de même que vers la fabrication d'outils adaptés facilitant cette utilisation par une population surtout sédentaire. La présence de la plante également dans la médecine populaire et sa présence dans le folklore ou dans la toponymie confirme cette ancienne et longue connaissance et utilisation du chanvre.

*

Notre recherche met en évidence un nombre important de plats ayant à la base les chènevis; on distingue trois catégories, qui reflètent tout autant d'étapes d'évolution. On peut ainsi citer les chènevis torréfiés mélangés ou non avec d'autres graines, l'huile de chènevis, le lait de chènevis appelé aussi "le lait du taureau", le met appelé "julfa", consommé seul ou mélangé avec la choucroute, la courge, les pâtes levées ou non, la polenta, les croupes de maïs ou de millet.

En analysant le système de préparation et d'utilisation de ces aliments, on distingue une première étape lorsque les chènevis sont consommés sans être travaillé, crus ou cuits sur une surface chauffée, parfois associés avec d'autres graines (d'orge, de courge); récemment, ils sont associés aux graines de tournesol. Cette forme de consommation n'est pas accompagnée par un interdit quelconque de temps ou d'âge. Il s'agit d'une plat qui constitue un déjeuner frugal qui ne suffit pas à rassasier quelqu'un, mais qui trompe temporairement la faim.

Ce type de nourriture appartient surtout aux bergers, aux enfants et prend place entre les repas principaux. Les légionnaires romains aussi se nourrissaient pendant leurs longues marches avec des graines de blé. Cette manière de se nourrir

consommation des fruits et des graines pendant la cueillette ou pendant la marche, transportés dans la paume de la main.

Une deuxième étape est celle ou la préparation initiale des graines est simple; on les consomme toutes seules, ou comme ingrédient pour obtenir un aliment. Il s'agit de l'huile obtenu des graines, "le lait de taureau" et la "julfa". La préparation et la consommation de ces aliments s'expliquent par le besoin de compléter le nécessaire en graisses d'une population d'agriculteurs et de bergers, vivant dans une espace géographique d'où les plantes oléagineuses sont plutôt rares et peu productives.

Des populations christianisées de bonne heure, respectent les interdits imposés par le jeûne chrétien qui occupe dans l'année 150 jours, période pendant laquelle les graisses d'origine animale sont défendus. La nécessité d'utiliser pendant cette période les graisses d'origine végétale impose le chanvre dans l'alimentation grâce à son contenu important en huile. L'huile de chènevis s'obtient en utilisant une ancienne technologie connue aux paysans; les pressoirs en bois étaient largement connus dans le passé des Roumains. Le processus de fabrication traverse deux étapes; on écrase les graines dans un moulin à foulon en bois et on pressure la pâte ainsi obtenue. Dans la première phase on utilise les graines séchées ou torréfiées, telles qu'on les utilisait dans la forme la plus simple décrite précédemment.

L'huile de chènevis, savoureux, de couleur verdâtre, constitue l'ingrédient de certains plats simples comme la choucroute, la tarte comprenant de l'huile et du sucre (appelée tarte du pauvre), mais on l'ajoute aussi dans la composition de beaucoup de plats complexes bouillis ou cuits, les potages par exemple.

Le lait de taureau (de chènevis) est obtenu avec les graines écrasées et dissoutes dans de l'eau chaude. On sépare ainsi le noyau de l'écorce; de couleur blanche, ce lait est riche en substances nutritives et on le consomme tel quel ou avec de la polenta ("màlai") de maïs, ou associé avec des graines d'orge, de courge, de tournesol. Il s'agit d'une nourriture typique pour la période froide de l'année.

La "julfa" ou "jufa" est un aliment ancien, primaire, qui se prépare par l'ébullition du lait de chènevis dont on sépare la partie solide, consistante; elle peut être consommée comme une polenta (appelée par les Roumains "màmàligà"), ou associée à d'autres ingrédients. En tant que aliment primaire elle est consommée durant les jeûnes, et pendant la période froide comprise entre le 15 novembre et le 15 avril.

La troisième étape dans l'évolution des aliments ayant pour base les chènevis est celle ou la julfa et le lait de chènevis deviennent des ingrédients importants pour des plats complexes. On les associé avec le courge, les légumes confits ou saumurés (surtout la choucroute), la pâte obtenue avec de la farine de blé, avec de la levure, des gruaux de maïs, de millet, et ainsi de suite.

Une signification particulière, donnée par l'importance rituelle de l'aliment, est attribuée à celui appelé "les langes du Christ", sorte de gâteau de Noël fait au miel et aux noix. Il s'agit d'un plat consommé la veille du Noël qui se prépare avec des pâtes, sans levure et avec de la julfa. Le mélange de ces ingrédients ne se retrouve pas en un autre moment de l'année ce qui met en relief la fonction rituelle particulière du met.

La préparation est la suivante; un jour avant la "veille du Noël" le chènevis est éventé, séché sur de la tôle ou sur un poêle, après avoir été bien écrasé dans un moulin à foulon en bois, et on prépare le lait de chènevis. En le faisant bouillir on obtient une julfa consistante. Durant la nuit qui précède la veille de Noël, l'époux et l'épouse préparent ce plat rituel, chacun d'eux effectuant une séquence de la préparation; la femme fait la pâte et puis les feuilles minces appelées "langes" et l'homme allume le feu dans le poêle et les cuit. Les langes, bien séchés, sont mouillés dans le liquide resté après la séparation de la julfa. Ils sont ensuite étendus sur une assiette en bois en les alternant avec de la julfa sucrée avec du miel.

La consommation du plat a lieu après le passage du prêtre qui annonce de maison en maison la nouvelle de la naissance du Christ et bénit la maison, la famille, le plat. On le partage des fois avec les voisins en souvenir des morts et par la suite on le mange en famille, entouré par les parent. En posant le plat dans une seule assiette et en le partageant, on suggère la communion symbolique de la famille et de tous; on renforce ainsi la santé, la fertilité, la richesse des récoltes et le bien-être des troupeaux. La consommation de cet aliment pendant un temps sacré, le jeûne du Noël, avec tout son rituel, reçoit un sens chrétien et le geste alimentaire signifie la dévotion, la croyance en Jésus Christ. Le nom de "langes du Christ" et sa préparation la veille du solstice d'hiver nous aide à comprendre leur signification. Le temps où on le prépare - la nuit - et le contexte familial d'un met préparé par les deux époux et dans le foyer familial, nous renvoie vers un rituel pré-chrétien de fertilité, ayant la fonction de régénération de la famille et, par mimétisme, du pouvoir du soleil. L'assimilation du plat avec un événement chrétien renforce ses forces symboliques. Le rite archaïque est ainsi enrichi par une nouvelle fonction, ce qui est confirmé par les chants liturgiques orthodoxes de la fête de la naissance:

"La lumière de la connaissance, Jésus Christ, notre Dieu, s'est levée par Ta naissance, parce que tous ceux qui priaient aux étoiles ont appris d'une étoile même de se s'incliner devant toi, le Soleil de la Justice, de te connaître, Toi, le Lever du Ciel".

Ou encore, dans une cantique roumaine récitée à l'occasion du Noël:

"Ta naissance, Immaculée, Mère de Dieu, rend heureux tout le monde, Mère de Dieu; le Soleil, Jésus Christ, son visage lumineux se leva, pour rendre la vie à tous les pêcheurs".

Les autres mets qui accompagnent la julfa ou dans lesquels la julfa participe comme l'une des composantes pendant la période froide de l'année (le jeûne qui précède Noël ou les Pâques), lorsque la nourriture est basée sur des légumes (le pois, la fève, les haricots, les lentilles) doivent être accompagnées par une quantité de graisse.

La perte actuelle des aliments à base de chènevis par l'alimentation traditionnelle, coïncide avec l'introduction d'autres aliments oléagineux, plus riches en graisse, et même avec la consommation de plus en plus grande de graisses animales; elle peut s'expliquer aussi par une perte de la pratique chrétienne. On note quand même le maintien du plat appelé "les langes du Christ" car sa charge symbolique est plus importante et parce qu'elle est étroitement liée avec le christianisme.

SCHIMBAREA REPERELOR MEMORIEI COLECTIVE

București, secolul al XX-lea

Irina Stănculescu

Din cele mai vechi timpuri, omul s-a simțit legat de trecutul său. Fie că se manifesta sub forma atașamentului față de înaintași, fie față de evenimente din trecut, această legătură i-a marcat întreaga existență. Reflectată în manifestările materiale și spirituale ale culturii diverselor popoare, ea conferă stabilitate și identitate colectivităților umane.

Datorită complexității sale, mecanismul memoriei a fost studiat de numeroase științe: de la cele umaniste (filozofia, psihologia, psihologia socială, sociologia), la cele realiste (genetica, informatica), fiecare abordând un anumit aspect al acestui vast domeniu. Existența unui număr mare de studii referitoare la memorie, începute încă de la sfârșitul secolului trecut și continuate cu o frecvență mult mai mare în a doua jumătate a acestui secol, dovedește importanța care i se atribuie acestui proces.

În aceeași măsură în care memoria este indispensabilă existenței umane individuale, memoria colectivă este absolut necesară existenței colectivităților, a societăților și chiar a națiunilor. Mecanismul memoriei colective stabilește punți de legătură între prezent și trecut, între prezent și viitor. Dar, ca și memoria individuală ce îi stă la bază, această memorie a grupurilor umane se caracterizează prin selectivitate; multe din datele înmagazinate se diminuează și în cele din urmă dispar, înstalându-se uitarea. Deși în esență este un fenomen pozitiv (permițând debarasarea memoriei de informațiile ce nu mai sunt utile indivizilor și în felul acesta acumularea de noi informații), în numeroase cazuri, se încearcă evitarea uitării, prin instituirea unor mijloace de optimizare a funcționalității memoriei. Astfel, au luat naștere reperele, puncte de sprijin și de susținere a memoriei colective. Principalul scopul al acestor repere este acela de a împiedica uitarea, de a reaminti și readuce în permanență în actualitate, anumite evenimente sau persoane, considerate ca având o importanță deosebită la un anumit moment dat în timp. Aparținând fie culturii materiale (picturi, sculpturi, opere arhitecturale, diferite scrieri etc.), fie celei spirituale (mituri, ritualuri), reperele memoriei colective se caracterizează printr-o mare diversitate și varietate. Cu excepția celor intenționale, special create în scopul comemorării, aproape orice obiect sau acțiune pot deveni repere dacă le sunt atribuite semnificații cu scop comemorativ.

Uitarea fiind practic inevitabilă în timp, îndepărtarea reperelor referitoare la o anumită persoană sau eveniment, ar echivala cu "ștergerea" amintirii acestora din memoria colectivă, ele ar înceta să mai existe. Una din cele mai de temut pedepse din antichitate era *damnatio memoriae*, condamnarea memoriei, ce consta în înlăturarea reperelor ce ar fi putut aminti de persoana condamnată. Prin consecințele teribile pe care le avea, această pedeapsă era considerată în acea vreme mai aspră chiar și decât condamnarea la moarte. Având în vedere importanța acestor repere în susținerea unei amintiri, este lesne de înțeles interesul acordat de factorii politici controlului lor. Adeseori, din rațiuni politice, ele sunt schimbate sau transformate în așa fel încât să corespundă noilor deziderate ale epocii. Ideile necorespunzătoare noii orânduiri sunt îndepărtate indirect, prin înlăturarea reperelor ce le susțineau în memoria indivizilor. În locul lor

apare noi idei, "fixate" prin noi repere. Instalarea și îndepărtarea reperelor sunt procese complementare ce se întâlnesc din plin de-a lungul ultimului secol în istoria României. Marcată de trei schimbări politice fundamentale (trecerea de la monarhie la un regim comunist iar ulterior la unul democratic) a adus inevitabil schimbări majore în ceea ce privește reperele memoriei colective. Procesul ca atare se regăsește în fiecare din cele trei regimuri politice dar, felul în care acesta este aplicat diferă în mod substanțial. Datorită diversității elementelor care, investite cu diferite semnificații, pot deveni repere ale memoriei, o inventariere a acestora este practic imposibilă. În cele ce urmează vor fi amintite doar câteva exemple reprezentative, în scopul identificării unor mecanisme specifice de *schimbare a reperelor.*

* * *

PERIOADA MONARHISTĂ

Perioada monarhistă străbătută de România este cuprinsă între anii 1881 (când a avut loc proclamarea regatului, sub Carol I de Hohenzollern) și 1947 (când, la 30 decembrie, Mihai I de Hohenzollern a fost nevoit să abdice), și cuprinde domniile lui Carol I din familia de Hohenzollern - Sigmaringen. (1866-1881, timp în care a domnit ca rege, între 1866-1881 purtând titlul de domn), Ferdinand I (1914-1927), Carol al-II-lea (1930-1940) și cea a lui Mihai I (1927-1930 sub regență și 1940-1947). Reperele stabilite în acest interval de timp sunt legate în principal de ideea statului național și, în strânsă legătură cu aceasta, de monarhie. Această perioadă se caracterizează, din punctul de vedere al memoriei sociale, în principal prin construirea de repere, mai puțin prin ștergerea sau transformarea celor vechi, deși se întâlnesc și excepții, mai ales în denumirile rețelei stradale. În 1866, când Carol I sosește în România, statul român se afla în primii săi ani de existență și era încă sub suzeranitate turcească, situație ce se menține până în 1878, când România își dobândește independența de stat. Procesul de constituire a României se încheie în 1918, când și Transilvania este alipită statului român. Perioada monarhică este așadar o perioadă zbuciumată, de formare a statului și a identității naționale, iar în paralel cu acestea, de constituire a monarhiei. Formarea identități naționale este direct legată de stabilirea reperelor memoriei colective deoarece, *"noțiunea de identitate depinde de ideea de memorie și viceversa"* (cf. Chelcea, 1998, p.14). Identitatea națională se formează prin persistența în memoria colectivă a unor elemente definitorii pentru acea națiune (reprezentări, atitudini, comportamente etc.), fapt posibil tocmai prin existența reperelor: *"(...) un grup, o comunitate își manifestă identitatea prin persistența în timp a acelorași atitudini și comportamente sociale"* (Chelcea, 1998, p.14). Reperele recheamă trecutul în actualitate, acesta devenind astfel *"o sursă durabilă a identității, un 'program pentru prezent'"* (cf. Chelcea, 1998, p.16). În acest context politic și social, reperele stabilite aveau semnificații legate de istoria mai îndepărtată a poporului român sau făceau referire la evenimentele pe care România abia le traversase. Astfel, numeroase sunt cele legate de tânăra monarhie, proclamată în 1881, și de familia regală. Acestea din urmă sunt de altfel primele îndepărtate sau înlocuite la schimbarea regimului politic, în 1947, acesta fiind și motivul pentru care insistăm asupra lor.

Numele membrilor familiei regale, adânc implicați în viața socială a țării, sunt atribuite în această perioadă, unui larg număr de instituții sau așezăminte, cum ar fi:

instituții de învățământ (Școala Politehnică "Regele Carol al-II-lea", Liceul Corpului Didactic "Principele Carol", Școala Centrală "Carmen Sylva", Școala Centrală "Regina Maria", Școala Centrală "Domnița Ileana", Școala normală de fete "Principesa Elisabeta", Școala profesională de fete "Principesa Elisabeta", Școala sanitară "Regina Maria", Școala Superioară de Asistență Socială "Principesa Ileana"), fundații culturale (Fundația Universitară Carol I, Fundația Culturală Regală Principele Carol, Fundația pentru Literatură și Artă "Regele Carol al-II-lea"), Atenee Populare ("Principesa Elena", în Sectorul I Galben, "Regele Carol al-II-lea", în Sectorul II Negru, "Regele Ferdinand", în Sectorul IV Verde), muzee (Muzeul de Etnografie și Artă Națională Carol I), biblioteci (Biblioteca Fundației Carol I), teatre (Teatrul "Regina Maria"), cinematografe ("Carmen Sylva", "Ferdinand", "Regele Ferdinand"), edituri (Fundația pentru Literatură și Editură "Regele Carol al-II-lea"), spitale (Spitalul "Regina Maria", Maternitatea "Regina Elisabeta", Spitalul Militar "Regina Elisabeta", Spitalul gardienilor publici "Regele Carol al-II-lea", Spitalul "Regina Elisabeta", Spitalul "Principesa Elena"), instituții de asistență și prevedere socială: Așezământul de ocrotire "Principele Nicolae", Societatea "Principesa Maria", Institutul surorilor de caritate "Regina Elisabeta", Institutul surorilor de ocrotire și caritate "Regina Maria", Orfelinatele pentru orfanii de război "Regele Ferdinand") etc.

Aceste instituții, elemente importante ale vieții publice, vizau cultivarea și promovarea valorilor în cultură, ridicarea nivelului intelectual al populației, inițierea de acțiuni caritabile în scopul ajutorării celor nevoiași și multe alte asemenea scopuri nobile. Faptul că un anumit membru al familiei regale este desemnat ca întemeietor al așezământului, iar numele său este alăturat titulaturii acestuia, realizează un transfer al scopurilor instituției asupra întemeietorului, contribuind implicit la formarea unei atitudini favorabile față de acesta din urmă.

În afară de instituții publice întâlnim și parcuri purtând numele monarhilor, ca de exemplu Parcul "Carol I" și Parcul "Carol al-II-lea".

Un caz cu totul aparte îl constituie infrastructura stradală a capitalei. Numele străzilor și bulevardelor ocupă un loc deosebit de important în rândul reperelor memoriei colective citadine. Cum memorarea acestor nume este practic o cerință de primă necesitate a orientării în spațiu, perpetuarea personajelor sau a evenimentelor desemnate prin aceste nume este asigurată. aproape automat. Pentru a împiedica memorarea automată a acestor denumiri, în felul acesta pierzându-se legătura cu personajul sau evenimentul comemorat, se adaugă pe plăcuțele ce indică denumirea străzilor o scurtă explicație. Procesul păstrării memoriei personajelor sau evenimentelor indicate prin numele străzilor este cel puțin asigurat în ceea ce privește locuitorii de pe o anumită stradă. Fiecare individ este interesat în aflarea semnificației denumirii străzii pe care locuiește și, implicit, este obligat să o și memoreze. Prin aceste mecanisme, infrastructura stradală se constituie într-un reper deosebit de eficient al memoriei citadine. Se pare că acest lucru a fost remarcat de timpuriu, deoarece, după cum afirma Constantin C. Giurescu, *"Cercetând toponimia bucureșteană, se poate ușor observa cum fiecare epocă și-a pus pecetea ei"* (Giurescu, 1966, p.377). Pentru a ne reduce însă la perioada monarhiei, putem menționa schimbarea numelor unor artere principale ale Bucureștilor, după Războiul de Independență de la 1878. Nume, ale căror semnificație se pierduse cu timpul și a căror importanță era inferioară momentului important de la 1878, sunt astfel schimbate, cu scopul de a comemora principalele confruntări ale războiului: Podul Mogoșoaiei (denumit astfel după drumul pavat cu bușteni de stejari ce ducea, de la palatul domnesc al lui Brâncoveanu de pe cheiul Dâmboviței, la reședința de vară de la Mogoșoaia a domnitorului) devine *Calea Victoriei*; Podul Caliței sau al Calicilor devine *Calea Rahovei*, Podul Vergului se schimbă

în *Calea Călărași*, Podul de Pământ (a cărei denumire vine de la amestecul de pământ bătut, pietriș, moloz și cenușă folosit în pavarea lui), în *Calea Plevnei*, Drumul Târgoviștei (denumit astfel deoarece făcea legătura Bucureștilor cu capitala de atunci a Țării Românești) devine *Calea Griviței* iar Drumul la Herăstrău (denumit astfel deoarece făcea legătura cu lacul denumit Herăstrău) devine *Calea Dorobanți*. Prin memorarea locurilor în care au avut loc confruntările din Războiul de Independență, se dorea realizarea și a unei comemorări indirecte a soldaților români căzuți în aceste bătălii, în lupta pentru cucerirea independenței de stat. Deasemenea, noile *splaiuri* primesc nume ce evocă recent câștigata *Independență* sau amintesc de unii dintre ofițerii căzuți pe câmpul de luptă. Din această perioadă datează numele străzii *Smârdan* și al *Pieței Valter Mărăcineanu*.

În aceeași manieră s-a procedat după războiul din 1916-1918, când s-a dat unor mari artere denumirea de *Mărășești* și *Mărăști*, în amintirea biruințelor repurtate. Alte străzi au fost botezate *Răzoare, Cașin, Cireșoaia, Dragoslavele, Alion, Neajlov*, etc., după luptele purtate în acele locuri.

Schimbarea reperelor memoriei colective, cum ar fi denumirile străzilor, se dovedește, în anumite situații, a fi un proces firesc, la fel cum uitarea este un proces necesar al memorării. Odată cu pierderea în timp a semnificației vechilor denumiri și cu apariția unor evenimente mai importante, reperele sunt schimbate în așa fel încât să le susțină pe acestea din urmă, vechile semnificații fiind abandonate. Există însă și exemple în care această schimbare nu se produce în urma unui proces de evoluție firească, naturală, ci este impusă, în scopul unei reconstruiri sociale a memoriei colective. Aceasta este de regulă situația unor schimbări social-politice rapide și radicale.

Principalele bulevarde ale capitalei au fost denumite după cunoscuți oameni politici: I.C.Brătianu[1], Take Ionescu[2], Lascăr Catargiu[3], Emanoil Pache Protopopescu[4], precum și după membrii familiei regale: Carol I, Carol al-II-lea, Ferdinand I, Regina Elisabeta etc.

Statuile persoanelor ce făceau parte din familia regală, puține în București, și au fost amplasate relativ târziu, în ultimii ani ai monarhiei. În 1939 a fost realizată de sculptorul Ivan Mestrovici, statuia ecvestră a lui Carol I, amplasată în Piața Palatului Regal, în fața bibliotecii Fundației Universitare "Carol I". În anul următor, același sculptor realizează statuia ecvestră a lui Ferdinand I, amplasată pentru o perioadă scurtă în Piața Victoriei. Mai numeroase au fost statuile înfățișând marii politicieni ai perioadei. Astfel, statuia lui Ion C.Brătianu (realizată de sculptorul Ernest Dubois și de arhitectul Petre Antonescu) a fost amplasată în 1903 într-un punct cheie al capitalei - Piața Universității, la capătul bulevardului ce purta numele marelui politician. Statuia lui Lascăr Catargiu (realizat de sculptorul Antonin Mercié) a fost ridicată trei ani mai târziu, în 1906, în fosta Piață Lascăr Catargiu (actuala Piață Romană), aflată la capătul bulevardului ce îi poartă numele și astăzi (fostul Bulevard Ana Ipătescu). Statuia lui Tache Ionescu (realizată tot de sculptorul Ernest Dubois) a fost ridicată în 1931 într-o piațetă special amenajată pe bulevardul ce îi purta numele (actualul Bulevard Magheru), în fața străzii Atena, nu departe de locuința în care a locuit (Strada Atena nr.25). Statuia lui Emanoil Pache-Protopopescu, fost primar al capitalei (realizată de sculptorul Ion Georgescu) a fost plasată în Piața Pache-Protopopescu, la capătul bulevardului ce îi poartă și astăzi numele (fostul Bulevard al Republicii). De asemeni, a mai fost ridicat în 1930, în Piața Victoriei, Monumentul Eroilor Corpului Didactic (operă a sculptorilor Arthur Verona și Ion Jalea) în memoria cadrelor didactice căzute în luptă în timpul Primului Război Mondial.

Aceste monumente nu sunt singurele ridicate în această perioadă dar, ele prezintă un caz aparte, având în vedere faptul că se vor număra printre reperele îndepărtate în timpul regimului politic ce a urmat monarhiei.

PERIOADA COMUNISTĂ

Abolirea monarhiei, la 30 decembrie 1947 a dus la proclamarea Republici Populare România (ce va deveni în 1965 Republica Socialistă România) și la instaurarea regimului comunist, ce avea să dureze până în 1989. Reperele ce făceau referire la regimul politic anterior au fost îndepărtate sau transformate.

Având o formă materializată (spre deosebire de denumirile stradale), fiind așadar vizibile (acesta fiind și principalul scop al amplasării lor), statuile au fost primele repere ce au atras atenția noii puteri politice. Rapid îndepărtate iar uneori chiar distruse (cu o singură excepție pe care o vom menționa mai departe) ele confirmau schimbarea majoră intervenită în viața societății românești, "triumful" forțelor populare asupra "regimului burghezo-moșieresc". Principalele statui îndepărtate sunt cele ale politicienilor: Ion I.C.Brătianu, Lascăr Catargiu, Tache Ionescu, Emanoil Pache-Protopopescu și, bineînțeles, statuile ecvestre ale foștilor regi Carol I și Ferdinand I. În cazul statuii lui Ion I.C.Brătianu, se poate spune că aceasta a fost valorificată și transformată ca reper, dar nu într-un mod subtil, cum procedau romanii când înlocuiau doar o parte a statuilor (de regulă fața) și păstrau restul corpului, ci într-un mod mai radical. Ea a fost se pare topită, materialul (bronz) fiind ulterior utilizat în alcătuirea unui reper al noii orânduiri politice, statuia lui I.V.Stalin (realizată de Dorio Lazăr). Cum statuia a fost distrusă fără consimțământul sculptorului Ivan Mestrovici, de origine iugoslavă, a luat naștere un adevărat scandal, sculptorul cerând despăgubiri considerabile statului român. Spațiul în care fusese amplasată statuia marelui politician va rămâne însă gol, statuia lui Stalin fiind așezată la intrarea din spre actuala Piață Charles de Gaulle a Parcului Herăstrău (pe atunci Parcul Stalin). Nici aceasta nu a rezistat însă prea multă vreme. La sfârșitul anilor '50, în urma schimbării politicii României față de Moscova, acest reper a fost și el înlăturat. Aparent paradoxal, chiar și Monumentul Eroilor Corpului Didactic a fost îndepărtat, în locul său fiind amplasat în 1945 Monumentul Ostașului Sovietic (realizat de sculptorul Constantin Baraschi).

La nici o lună și jumătate de la abdicarea regelui Mihai I (30 decembrie 1947), prin Decizia Primăriei No. 50112 din 10 februarie 1948, sunt înlocuite toate denumirile de străzi, bulevarde sau piețe purtând numele unor personalități ale vechiului regim politic. Este vorba în primul rând de numele membrilor familiei regale, înlocuite cu numele noilor personalităților politice sau cu nume ce aminteau de noua organizare politică. Piața Regele Carol I (anterior Piața Palatului) devine piața Republicii, ca și bulevardul ce purta numele primului rege al României; bulevardul Regina Elisabeta devine bulevardul 6 Martie[5] iar ulterior bulevardul Gheorghe Gheorghiu-Dej[6]; bulevardul Ferdinand I devine bulevardul Gheorghi Dimitrov[7]; piața Regele Ferdinand devine piața 23 August[8]; bulevardul Regina Maria devine bulevardul Mareșal Tito[9] ca și piața cu același nume; bulevardul Reg. Alexandru I devine bulevardul Armatei Poporului; aleia Arhiducesa Ileana devine strada Panait Moșoiu; aleia Reg.Elisabeta devine strada V.Mironiuc; strada Principesa Maria devine strada Sima Donca etc. De remarcat cum numele personajelor din vechea orânduire politică sunt înlocuite cu numele unor personaje cu același grad de importanță în noua orânduire. Unele nume (Panait Moșoiu, V.Mironiuc, Sima Donca) dispar destul de repede nu numai din nomenclatura stradală dar chiar și din istoria Partidului Comunist rescrisă periodic.

Schimbarea și înlocuirea reperelor continuă cu denumirile parcurilor. Astfel, Parcul Carol al-II-lea devine Parcul Stalin pentru o perioadă scurtă de timp, ulterior denumirea fiind schimbată în Parcul Herăstrău iar Parcul Carol I devine Parcul Libertății.

De asemenea, denumirile instituțiilor purtând numele membrilor familiei regale sau numele celor neagreați, dintr-un motiv sau altul de noul regim, sunt și ele schimbate, unele dintre ele chiar desființate. Cuvântul "Regal" este îndepărtat din toate titulaturile, fiind înlocuit cu "Republicii" sau "Republicii Socialiste România", pentru a corespunde noii titulaturi a țării.

Clădirile ce simbolizau instituția monarhică, mai greu de distrus (deși acest lucru nu va constitui un impediment în viitor), sunt transformate prin înlocuirea instituțiilor ce activau în ele: Palatul Regal devine Palatul Consiliului de Stat, iar Palatul ce găzduia Președenția Consiliului de Miniștri și Ministerul de Interne devine sediul Comitetului Central al Partidului Comunist Român. De asemenea, Muzeul Național "Carol I" (aflat lângă muzeul Antipa, proiectat de Nicolae Ghica-Budești, început în 1912 și încheiat abia în 1960) devine Muzeul de Istorie a Partidului Comunist (din 1958). Prin această strategie s-a valorificat funcția evocatoare a construcțiilor, fiind schimbată semnificația acestora. Procesul aducerii aminte este îndreptat în cu totul altă direcție, pornind de la acelai suport material – clădirea.

Putem remarca o evidentă asemănare între mecanismul schimbării reperelor memoriei sociale din această perioadă cu mecanismele schimbării reperelor din antichitate în care, odată cu schimbarea regimului politic, predecesorul era condamnat la *damnatio memoriae*, la ștergerea numelui său din toate inscripțiile publice și din toate documentele vremii, precum și la distrugerea statuilor ce îl reprezentau. În cazul României, a fost condamnat la *damnatio memoriae* nu un singur conducător politic, ci întreaga formă de guvernare anterioară, implicit toate persoanele legate de aceasta. Mai mult, au încetat a fi comemorate și chiar amintite date importante pentru istoria României, cum ar fi 10 mai, ziua înscăunării lui Carol I (deși la acea dată el purta titlul de domnitor și nu de rege).

Odată cu încheierea primei etape a mecanismului de reorganizare a memoriei sociale, aceea a *eliminării sau transformării vechilor repere*, începe cea de a doua etapă, aceea a *construirii de noi repere*, caracterizând pentru noul regim politic. Cum din 1947 istoria României a fost strâns legată de cea a Partidului Comunist, majoritatea reperelor create în această perioadă fac referire directă la istoria partidului.

După instaurarea Republicii Populare România, o serie de străzi și bulevarde au dobândit numele militanților comuniști *(Bela Brainer*[11]*)*, a celor ce au căzut în timpul luptei revoluționare a muncitorimii (*Vasile Roaită*[12], *Ilie Pintilie*[13], *Filimon Sârbu*[14], *Constantin David*[15]) sau au luptat pe alte fronturi împotriva hitlerismului (*Olga Bancic*[16]). Numele conducătorului Marii Revoluții Ruse din Octombrie 1917, *Lenin*, este și el atribuit unor artere, precum și nume evocând victoriile mai importante ale războiului antihitlerist (*Debrețin, Munții Tatra*) sau pe cei căzuți în luptă (*Croitoru Eftimie, Caporalul Godeanu Constantin, Valenciuc Octavian)*. Ulterior, străzile, bulevardele și piețele primesc numele unor personalități ale partidelor comuniste din România sau din alte țări (*Emil Bodnărași*[17], *Miron Constantinescu*[18], *Alexandru Moghioroș*[19], *Iosif Broz Tito, Nicos Beloiannis*[21], *Ho Si Min*[22], *Mihail Ivanovici Kalinin*[23]*)*, a unor savanți și oameni de cultură agreați de puterea politică (*Julius Fucik*[24], *V.I.Miciurin*[25], *Alexandru Sahia*[26]). De asemenea, prin numele date străzilor, s-a dorit, întipărirea în memoria colectivă a unor momente importante pentru istoria Partidului Comunist: *13 Septembrie, 7 Noiembrie* (victoria Marii Revoluții Ruse din Octombrie 1917), *30 Decembrie* (abolirea monarhiei și

proclamarea Republicii Populare România, 1947), sau a unor evenimente legate de aceasta: *Reforma agrară, Victoria socialismului.*

În diverse zone ale Bucureştilor au fost amplasate statuile unor personalităţi de marcă ale scenei politice de după 1947: statuia lui Petru Groza[27], realizată de Romulus Ladea, inaugurată în 1971 şi amplasată într-un scuar aflat la întretăierea Bulevardului Dr.Petru Groza (actualul Eroii Sanitari) cu Bulevardul Eroilor, în apropierea Facultăţii de Medicină; statuia lui V.I.Lenin, opera lui Boris Caragea, amplasată în 1960 pe un soclu înalt de marmură roşie în Piaţa Scânteii (actuala Piaţa Presei Libere), în faţa impunătoarei Case a Scânteii; bustul comunistului Ilie Pintilie, din curtea fostei Uzine "Griviţa Roşie"; bustul "utecistului" Vasile Roaită, amplasat în incinta fostei Uzine "Griviţa Roşie".

Unul dintre cele mai impresionante monumente ridicate în perioada comunistă, în amintirea celor ce au luptat pentru idealurile socialismului, este Monumentul Eroilor Luptei pentru Libertatea Poporului şi a Patriei, pentru Socialism. Amplasat pe platoul ce domină Parcul Libertăţii (fostul şi din nou redevenitul Parc Carol I), impunătorul monument de 48 de metri, realizat după proiectul arhitecţilor H.Maicu şi N. Cucu, a fost inaugurat la 30 decembrie 1963, la exact 16 ani de la abolirea monarhiei. După cum notează un ghid turistic al Bucureştilor, *"el reprezintă materializarea, în linii sobre dar avântate, a unei adânci şi nemărginite cinstiri aduse memoriei militanţilor care au luptat cu pilduitor eroism, cu admirabilă abnegaţie pentru libertatea poporului şi a patriei, pentru construirea socialismului în ţara noastră"* (Berindei şi Bonifaciu, 1978, p.88). Monumentul a fost construit pe locul în care se afla Palatul Artelor şi ulterior Muzeul Militar în Parcul Carol I, acesta din urmă fiind distrus de incendiul declanşat în 1940. Baza monumentului este de formă circulară, deasupra căreia se înalţă cinci arcade prelungi din granit roşu. În interior se află o rotondă cu pereţi de granit roşu şi cu bolta îmbrăcată în mozaic auriu. *"Pe terasa superioară, într-o amforă de granit, arde permanent o flacără ce simbolizează prezenţa veşnic vie a memoriei celor care şi-au dăruit viaţa pentru cauza patriei şi a poporului muncitor"* (Georgescu, Cernovodeanu şi Cebuc, 1966, p.145). Acest monument reprezintă un caz cu totul aparte deoarece, pe lângă funcţia comemorativă, îndeplineşte şi funcţia de cavou - el este de fapt un mausoleu. În rotonda de granit roşu de la baza mausoleului se aflau mormintele a trei personalităţi importante ale vremii: Ghe. Gheorghiu-Dej, Dr.Petru Groza şi C.I.Parhon[28]. În spatele semicercului din jurul monumentului se află cripte, acoperite cu lespezi din granit negru, unde au fost puse rămăşiţele pământeşti ale mai multor militanţi, printre care: Ioan C.Frimu, Leontin Sălăjan, Al.Moghioroş, Lucreţiu Pătrăşcanu, Grigore Preoteasa, Ilie Pintilie, C.Dobrogeanu-Gherea, etc. În partea dreaptă a monumentului se află un hemiciclu unde erau găzduite urnele funerare ale altor militanţi ca: Ghe.Vasilescu-Vasia, Constantin David, Ada Marinescu, Panait Moşoiu, Barbu Lăzăreanu, Simion Stoilov, Mihail Macavei, etc.

De pe terasa pe care este amplasat, monumentul domină împrejurimile, de la această înălţime fiind vizibilă o admirabilă panoramă a Bucureştilor iar în prim plan, un alt reper monumental al epocii comuniste: Casa Republicii (actualul Palat al Parlamentului).

Înaltă de 84 de metri şi întinzându-se pe o suprafaţă de 265000 metri pătraţi, această din urmă clădire este cea mai mare din lume, exceptând Pentagonul. Ea se află la capătul unui bulevard lat de 120 de metri (cu un metru mai lat decât Champs Elysées dar, mult mai ineficient din punct de vedere funcţional decât acesta), lung de trei kilometri şi mărginit, în jumătatea sa vestică, de blocuri de locuit cu zece etaje. Bulevardul începe, în spre Casa Republicii, prin impunătoare clădiri guvernamentale, dispuse în formă de semilună, într-un ansamblu arhitectonic contrapus Palatului de partea cealaltă a unei

imense piețe. Palatul se înfățișează dominant, de pe o colină, rămășiță a ceea ce odinioară era un deal înalt, pe care se înălța, pe partea din spre râu, până în 1984, mănăstirea lui Mihai Vodă, întemeiată în 1589.

Cutremurul puternic din 4 martie 1977, a fost momentul declanșării "planului de sistematizare a Bucureștilor", în realitate a distrugerii masive a reperelor memoriei colective a orașului, ceea ce Părintele Galeriu considera a fi *"un atentat la memoria vie a istoriei unui neam"* (cf. Chelcea, 1996, p.117). Cutremurul a cauzat peste 1500 de victime iar numeroase clădiri au fost avariate sau distruse, mai puțin o parte din centrul istoric al Bucureștilor: cartierul Uranus și porțiuni din cartierele învecinate, Antim și Rahova, amplasate în zona deluroasă de la sud de râul Dâmbovița. Impresionat de însușirile naturale antiseismice ale regiunii, Ceaușescu a hotărât amplasarea în această zonă a unui nou centru politico-administrativ. *"Evident, sistemul dictaturii a vrut o capitală care să poarte exclusiv marca sa, a așa-numitei 'epoci de aur'. Acele elemente care reprezentau istoria orașului și însemnele sale trebuiau să dispară. Ele erau simbolurile societății ce construise România modernă, ajunsă la apogeu în perioada interbelică. Acel București, devenit unul din reperele Europei și numit atunci 'Le Paris de Balkans', fusese sortit distrugerii"* (Beldiman, 1997, p.279).

Unul dintre primele repere distruse, deși nu se afla în zona vizată și nici nu fusese avariat de cutremur, a fost Biserica Enei. Situată în apropierea blocului *Dunărea,* grav deteriorat în urma cutremurului, biserica a fost lovită "din greșeală" de bila de câteva tone greutate a unei macarale ce curăța zona. În cele din urmă, întregul edificiu, construit între anii 1720-1724, pe locul unei biserici mai vechi, din secolul al-XVII-lea.

Imediat după cutremur, sunt "șterse" alte repere, monumente arhitecturale și istorice de mare valoare: casa arhitectului Grigore Cerchez, construită după planurile acestuia la intersecția Căii Victoriei cu Strada Sevastopol, reușit exemplar de arhitectură neogotică, este demolată în mai 1977. În octombrie 1978, este demolat grupul celor zece case de negustori datând din secolul al-XVII-lea și al-XIX-lea, de pe fostul Bulevard 1848, peste drum de Biserica Sf. Gheorghe cel Nou. În cursul anului 1982, cadrul arhitectural de la Schitul Maicilor, ridicat în 1726, la poalele Dealului Spirii, de maica Tatiana Hagi Dina (Timotheia), este total distrus. Biserica, în greutate de 745 de tone, este translatată 245 de metri distanță, până în locul în care se află și astăzi, în spatele blocului în care funcționează Serviciul Român de Informații, de pe noul Bulevard al Libertății.

Această modalitate de *camuflare,* în special a reperelor de natură religioasă, reprezintă o tehnică specifică și totodată inedită de transformare a reperelor. Se spera ca prin această mascare a lor, reperele religioase să își piardă treptat valoarea și rolul pe care îl aveau în susținerea memoriei colective în general, și a celei "liturgice" (cum o denumea Le Goff) în special.

Tot în 1982, cu ocazia sistematizării Căii Moșilor, într-o altă zonă a Bucureștilor lovită de valul demolărilor, Biserica Olari, ctitorită la 1758 de vel-vornicul Dumitrașcu Racoviță, Mihai Băcanul, Iancu Căpitanul și de *"alți creștini pravoslavnici"* (cf. Leahu, 1995, p.50), este translatată 58 de metri și ascunsă în spatele blocurilor.

Începând cu 1984, *"se declanșează un adevărat tăvălug al demolărilor în special în zona Uranus - Izvor. Străzi întregi, monumente, case, biserici și arbori cad de-a valma într-o dezlănțuire de indicații, forțe umane și utilaje apocaliptice"* (cf. Leahu, 1995, p.50). Astfel, cad sub buldozere Biserica Albă-Postăvari, în locul unde o primă biserică fusese ridicată în secolul al-XVI-lea de jupâneasa Caplea, soția postelnicului Ghiorma; Biserica Spirea Veche, înălțată la mijlocul secolului al-XVII-lea de "doftorul" Spiridon Kristofi, numit și Spirea; Biserica Izvorul Tămăduirii, din 1794, ctitoria meșteșugarilor Miu abagiul, Gheorghe lumânărarul și stroie dulgherul. Biserica Sfântul Ilie-Rahova, ridicată între 1745-1748, de călugărul Isaia Novăceanu, este translatată 51 de metri, pentru a fi ascunsă de blocuri. Tot

în 1984 dispare și biserica Mănăstirii Cotroceni, ctitorie a lui Șerban Cantacuzino, ridicată între anii 1679 și 1681. Odată cu demolările din Dealul Spirii sunt distruse și ruinele Palatului Voievodal de la Curtea Arsă, în zona aceasta existând unul dintre cele mai importante șantiere arheologice din România (se descoperiseră vestigii vechi de peste 6000 de ani). Tot acum va fi demolată Biserica Gherghiceanu din cartierul Pantelimon și Hanul Galben, de la intersecția Bulevardului Banu Manta cu 1 Mai, datând de la începutul secolului al-XIX-lea.

În 1985 sunt demolate Arhivele Statului iar ctitoria lui Mihai Viteazul (din 1589-1591), Biserica Mihai Vodă, este mutată împreună cu Clopotnița la 289 de metri distanță, cu o coborâre pe verticală de 6,2 metri, aflându-se astăzi *"într-o mare de gunoaie, deșeuri, moloz și barăci"*, *"astupate și sufocate într-un loc anonim și degradant"* (cf. Leahu, 1995, p.59). Tot în 1985, tot ce se afla între străzile Uranus, 13 Septembrie și Izvor a dispărut, împreună cu Muzeul Militar Central, Tipografia și Teatrul Armatei, Cazarma Mihai Viteazul, Institutul de Educație Fizică și Stadionul Republicii (fost A.N.E.F.). Aceeași soartă o va avea și Spitalul Brâncovenesc (construit între 1835-1837) și biserica din Insula Pantelimon ridicată în 1735 de prințul Grigore Ghica. În 1985, aria demolărilor este extinsă dincolo de Piața Unirii, fiind distruse: Institutul Medico-Legal "Mina Minovici" cu Capela Sf.Mina și Biserica Sf.Nicolae Sârbi (secolul al-XVII-lea). Alte monumente sunt distruse în 1986: Biserica Sf.Nicolae Jitnița (secolul al-XVIII-lea), lăcașul de cult adventist de ziua a-VII-a din apropierea intersecției Calea Dudești - Calea Crângași, Sinagoga de rit sefard (construită în 1848). Dispare și marea Hală a Unirii, cea mai mare piață închisă a Bucureștilor, ridicată la sfârșitul secolului al-XIX-lea. Biserica Sf.Ioan cel Nou, de peste drum de Magazinul Unirea este deplasată cu 20 de metrii înapoi și mascată de blocuri. În decembrie 1986 va fi în cele din urmă dărâmat Complexul Mănăstirii Văcărești, cuprinzând biserica, palatul domnesc, paraclisul și stăreția cu chiliile. Biserica Mănăstirii Văcărești a fost ridicată între anii 1716-1722 și a fost ctitoria lui Nicolae Mavrocordat. *"Considerată drept una din cele mai strălucite mănăstiri din arhitectura ortodoxă, ea a reprezentat cea mai importantă pierdere a patrimoniului nostru național din anii de dictatură totalitară"* (Leahu, 1995, p.85). Biserica Sfântul Gheorghe Nou-Capra este și ea deplasată în același an, pentru a nu mai fi văzută din Șoseaua Pantelimon. Până la sfârșitul anului 1987 sunt demolate alte biserici și case cu valoare monumentală precum Casa Hamangiu, Biserica Sfânta Vineri (secolul al-XVII-lea), Biserica Olteni (secolul al-XVIII-lea), Biserica Sfântul Spiridon Vechi (secolul al-XVII-lea), Biserica Sfânta Treime (secolul al-XIX-lea), Biserica Bradu Staicu (secolul al-XVIII-lea), iar la sfârșitul celor patru ani dramatici, Biserica "Cuibul cu barză" (secolul al-XVIII-lea) este translatată și ascunsă în spatele blocurilor.

Acesta este așadar bilanțul "sistematizării" Bucureștilor: zeci de monumente istorice sau arhitecturale dărâmate sau mutate și alte zeci de mii de locuințe distruse.

Construită cu scopul de a reflecta imaginea "epocii de aur", "noul centru politico-administrativ" al Bucureștilor amintește locuitorilor capitalei dramatica perioadă a demolărilor și distrugerilor.

Aceeași amintire este perpetuată și de cartiere întregi de blocuri monotone, cenușii, lipsite de personalitate. Idea egalității a fost transpusă și în estetica orașului: *"Demolarea parțială a cartierelor orașului vechi și construirea unor noi cartiere cu blocuri de locuință cenușii din prefabricate constituiau răspunsul realist-socialist la dezordinea balcanică, un răspuns care se dorea 'sistematizarea' și marea unificare; acestea trebuiau să pună frâu haosului"* (Barner, 1997, p.247). Astfel, *"amintirea dictaturii ceaușiste își are topografia ei în oraș"* (Barner, 1997, p.247), alăturându-se sau suprapunându-se pur și simplu reperelor celorlalte epoci istorice.

Monumentalitatea este una din caracteristicile voite ale construcțiilor din această epocă. La fel de măreață și impunătoare, construită însă cu un sfert de secol mai înainte, este și Palatul Casa Scânteii. Terminată în 1956 și realizată de un colectiv de arhitecți conduși de Horia Maicu, edificiul acoperă o suprafață de 25000 de metri pătrați. El a găzduit Comitetul de Stat pentru Cultură și Artă, redacția ziarului "Scânteia", redacțiile altor ziare, edituri, precum și Combinatul Poligrafic.

Un alt reper al acestei epoci și al istoriei Partidului Comunist Român l-a constituit Muzeul de Istorie a Partidului Comunist, a Mișcării Revoluționare și Democratice din România. Fundația lui a fost pusă în anul 1912 iar la îndemnul lui Al. Tzigara-Samurcaș urma să aibe ca destinație inițială un muzeu de artă națională. În 1931, construcția este parțial terminată și în cele trei săli sunt expuse obiecte de artă țărănească din colecția muzeului. Până în 1939 clădirea este terminată în linii mari iar în 1954 devine Muzeul de Istorie a Partidului Comunist Român, între 1963-1965 adăugându-i-se o nouă aripă. *"Organizate pe criteriul cronologic, exponatele evocă momentele cele mai semnificative ale lupteu poporului nostru pentru eliberare națională și socială, luptele revoluționare din secolul al-XIX-lea, apariția și dezvoltarea mișcării muncitorești, a celei socialiste, pagini eroice din istoria P.C.R., evoluția curentelor democratice și progresiste din România"* (Berindei și Bonifaciu, 1978, p.121). Dacă celelalte repere ale perioadei comuniste din capitală au fost răspândite în perimetrul orașului, dând explicații și îndrumări fragmentare privitorului, acest muzeu sistematizează informațiile, dându-le o formă optimă. Reperele libere, neghidate, permiteau privitorului o mai mare libertate în gândire,de unde și eventualele interpretări eronate. Muzeul urmărea, ca și planul arhitectural, *sistematizarea* de această dată a informațiilor, prezentarea lor într-o formă completă și cu sensul considerat a fi corect.

Nu numai că noile repere ale regimului comunist au fost impuse prin distrugerea sau "mascarea" vechilor repere (în special arhitecturale), dar s-a încercat și convertirea celor ce rămăseseră intacte. Numeroase plăci memoriale apar pe fațadele unor clădiri din București, comemorând evenimente "importante" din istoria partidului (mai mult sau mai puțin veridice). Astfel de exemple sunt: placa memorială dedicată Congresului de făurire a Partidului Comunist Român din strada Academiei nr.35-37, aflată pe fațada clădirii în care se găsea sediul ziarului "Socialismul" și unde au avut loc primele ședințe ale Congresului general al Partidului Socialist; placa memorială dedicată Congresului de făurire a Partidului Comunist Român, din strada 13 Decembrie (actuala Ion Câmpineanu) nr.12 unde s-au reluat lucrările congresului partidului; placa memorială dedicată participanților la luptele greviste din febr. 1930, fixată la intrarea fostei Intreprinderii "Timpuri noi"; placa memorială dedicată jertfelor date de muncitorii Capitalei în timpul demonstrației din 13 Decembrie 1918, ridicată pe locul în care se afla fostul Teatru Național; placa memorială dedicată luptei muncitorilor ceferiști din februarie 1933 și plasată în curtea fostelor Ateliere C.F.R. Grivița; placa memorială dedicată participanților la luptele din 15-16 februarie 1933, încastrată în zidul care înconjoară fosta Uzină de utilaj chimic "Grivița Roșie"; placa memorială dedicată luptătoarei comuniste Olga Bancic, fixată pe zidul casei cu nr. 14 de pe strada Polonă, unde a locuit o perioadă de timp; placa memorială dedicată lui Bela Brainer, fixată pe zidul casei cu nr. 3 de pe strada Bela Brainer (actuala Ion Minulescu); placa memorială dedicată comunistului Nicolae Mohănescu, fixată pe zidul casei cu nr. 102 de pe șoseaua Sălaj, unde a locuit câțiva ani; placa memorială dedicată comunistului Pompiliu Ștefu, fixată pe zidul casei cu nr.3 de pe strada Dâmbului, unde a locuit câțiva ani; placa memorială dedicată comunistului Filimon Sârbu de pe strada ce-i poartă numele, pe zidul casei cu nr.1; placa memorială dedicată luptelor insurecționale, fixată pe zidul unei clădiri de pe Splaiul Independenței, în amintirea luptelor din ziua de 24 august 1944 pentru

lichidarea rezistenței hitleriste din acea clădire ce adăpostea sediul Misiunii militare germane; placa memorială fixată pe zidul clădirii Academiei Militare, în amintirea luptelor desfășurate împotriva trupelor hitleriste baricadate în clădire; placa memorială fixată pe un soclu de pe șoseaua București-Ploiești, dincolo de aeroportul Băneasa ce evoca luptele din zilele de 26 și 27 aug. 1944 în acea zonă; placa memorială dedicată eroilor necunoscuți din zilele insurecției, aflată într-un spațiu verde de pe partea dreaptă a șoselei București-Ploiești, la intrarea în pădurea Băneasa, unde în august 1944 s-au desfășurat lupte aprige; însemnul memorial dedicat luptelor insurecționale din strada Mărgeanului, de forma unei troițe[29].

Reperele referitoare la istoria partidului sau la personalitățile sale se aflau peste tot, în perioada anterioară, cele enumerate mai sus fiind doar o mică parte. Existau însă și alte modalități de întipărire în memoria colectivă a acestor informații, mergând de la fixarea efigiei partidului și a diferitor sloganuri pe pereții clădirilor și până la tipărirea de cărți cu portretul liderului comunist pe prima pagină. Principalul mecanism utilizat în toate aceste cazuri era expunerea repetată a informațiilor.

DUPĂ COMUNISM

Revoluția din Decembrie 1989 a dus, cum era de așteptat, la schimbări majore în planul reperelor memoriei colective. Ca și în prima perioadă a etapei comuniste, imediat după abolirea monarhiei, și acum se va recurge la o ștergere a reperelor referitoare la regimul politic anterior, procesul repetându-se. Astfel, au fost scoase statuile personalităților comuniste, au fost schimbate numele străzilor, au fost îndepărtate plăcile comemorative, practic au fost îndepărtate toate urmele ce mai puteau aminti de ceea ce fusese.

Primele repere îndepărtate au fost cele mai vizibile, statuile. Imediat după Revoluție a fost scoasă statuia enormă a lui V.I.Lenin din fosta Piață a Scânteii. Soclul pe care era amplasată amai poate fi văzut și astăzi, parțial distrus, în fața Casei Presei Libere (noua denumire a Casei Scânteii). Intenționat sau nu, el însuși s-a transformat într-un reper, aducând aminte trecătorilor de vremurile în care, cu diferite ocazii, la baza lui se depuneau flori, în amintirea "tovarășului Lenin". Îndepărtarea unui reper, deși are drept scop ștererea semnificației cu care acesta este investit, poate să nu aibe întotdeaune efectul scontat, ca în cazul precedent unde chiar și lipsa reperului continuă să amintească de reperul dispărut. De cele mai multe ori se caută însă înlocuirea și nu doar înlăturarea vechilor repere. Se pare totuși că în cazul statuii lui Stalin păstrarea soclului gol a fost intenționată. Statuia lui Petru Groza a fost ridicată, la 6 martie 1990, din locul în care se afla, în locul ei fiind însă amplasat ulterior Monumentul Artileriștilor României.

Spre deosebire de epoca anterioară, statuile îndepărtate nu au mai fost distruse, ci depozitate în diverse locuri. După numeroase astfel de staționări, statuile lui Lenin și Petru Groza au ajuns în cele din urmă în spatele unei vechi bisericuțe din parcul vestitului palat brâncovenesc de la Mogoșoaia. Au fost îndepărtate de asemenea și Monumentul Soldatului Sovietic din Piața Victoriei, precum și celelalte busturi ale liderilor sau membrilor P.C.R. și plăcile memoriale de pe pereții diverselor clădiri ale capitalei, ce expuneau diferite momente importante din istoria partidului. Deși instalată în perioada comunistă, și dedicată apariției ziarului *Tipograful Român, "una din primele publicații muncitorești din România"*, placa memorială din Calea Victoriei (pe fațada clădirii aflate între numerele 39 A și 43) există și astăzi. Cu scopul inițial de a aminti un moment din trecutului îndepărtat al mișcării muncitorești din România, ea nu pare a fi într-o asemenea măsură legată de

istoria Partidului Comunist, încât să necesite îndepărtarea ei. Uneori, plăci memoriale vechi sunt înlocuite cu altele noi, cum este cazul plăcii memoriale dedicată Congresului de făurire a Partidului Comunist Român din strada 13 Decembrie (actuala Ion Câmpineanu), nr.12, având următorul text: *"În acest loc a fost casa în care s-a ținut în mai 1921 primul congres al Partidului Comunist din România"*. În locul ei a fost amplasată placa cu textul: *"În această casă a locuit timp de 40 de ani marele artist C.I.Nottara 1859-1935 luptător pentru progresul teatrului românesc"*. Sub ea se mai pot încă zări urmele piroanelor ce fixau prima placă. Analizând conținutul celor două texte descoperim o contradicție: dacă I.C.Nottara a locuit timp de 40 de ani în această casă, presupunând că au fost în ultima parte a vieții acestuia, înseamnă că încă în anul 1895 casa exista deci, în locul ei nu putea exista o *altă* casă în care să se fi ținut primul congres al Partidului Comunist (în primul text se precizează că este vorba de o altă casă). Dacă considerăm că cei 40 de ani se plasează în prima parte a vieții lui I.C.Nottara, cu atât mai mult nu putea exista o altă casă în locul celei actuale (deoarece aceasta înseamnă că acest imobil exista încă din anul 1859). Contradicția este evidentă, unul din cele două texte fiind eronat.

Ulterior, au fost înlocuite toate numele de străzi amintind regimul comunist, cele mai multe recăpătându-și vechea denumire. Principalele bulevarde ale capitalei vor fi din nou denumite după numele membrilor familiei regale: Carol I, Ferdinand I, Elisabeta sau după numele marilor politicieni antebelici: I.C.Brătianu, Lascăr Catargiu, Pache Protopopescu. În cazul acestora din urmă, vechile denumiri sunt redobândite, chiar dacă statuile acestor personalități, altă dată situate în piețele centrale ale Bucureștilor (Universitate, Romană și Pache-Protopopescu) nu au fost din nou plasate în aceste locuri.

În deceniul al nouălea, nomenclatura străzilor avusese de suferit o nouă schimbare. Din dorința *"combaterii misticismului"*, denumirile ce aminteau de funțcii ecleziastice, biserici sau sfinți au fost înlocuite de cele mai multe ori cu nume de flori (Velescu, 1999, p.83). După 1990 procesul este inversat, străzile reluându-și vechile denumiri. Astfel, strada Florilor redevine strada Icoanei, strada Lalelelor redevine strada Sfânta Ecaterina, strada Violetelor redevine strada Sfântul Ștefan, strada Gladiolelor redevine strada Biserica Amzei, strada Crăițelor redevine strada Cherasie Episcopul etc. În aceeași manieră sunt reîntregite unele denumiri de străzi, "scurtate" anterior, probabil tot din aceeași dorință de combatere a misticismului: strada Andrei Șaguna redevine strada Mitropolit Andrei Șaguna, strada Varlaam redevine strada Mitropolit Varlaam, strada Coresi redevine strada Diaconul Coresi etc.

În atribuirea de denumiri noi străzilor, tendința generală este cea reparatorie. Se dorește îndreptarea nedreptăților îndurate de diferite persoane în timpul perioadei comuniste. *"Întâlnim în București străzi ale căror nume, evocând personalități politice sau ale culturii românești, la un moment dat, nici nu puteau fi rostite în public și cu atât mai puțin elogiate"* (Chelcea, 1996, p.117): Iuliu Maniu, Mircea Vulcănescu, Onisifor Ghibu, Corneliu Coposu, Mircea Eliade. Personalități ale vremii, trecute sub tăcere în timpul regimul comunist, sunt repuse în drepturi, o serie de străzi primind numele de: Toma Caragiu, Theodor Pallady, Jean Steriadi, Camil Ressu, Ion Minulescu, Lucian Blaga, Artur Gorovei. Putem observa din cele câteva exemple de mai sus două tendințe în schimbarea nomenclaturii stradale de după 1989: pe de o parte revenirea la denumirile de dinainte de 1947 iar pe de altă parte dorința de îndreptare retroactivă a abuzurilor și nedreptăților săvârșite în perioada comunistă. Dacă aceasta din urmă poate fi explicată prin existența unui sentiment de vinovăție al "supraviețuitorilor" acestui regim față de cei ce nu au avut această șansă, prima tendință exemplifică cel mai bine felul în care se încearcă trecerea sub tăcere a acestei perioade "negre", după cum a fost de multe ori denumită (deși mai adecvată ar fi fost poate alegerea culorii roșie), din istoria poporului român.

Numeroase străzi, bulevarde şi pieţe vor primi însă şi nume noi, legat de evenimentele din decembrie 1989: Bulevardul Timişoara, Piaţa 21 Decembrie 1989, Bulevardul General Vasile Milea (distins în decembrie 1989) etc. Numele celor căzuţi în timpul acestor evenimente se regăsesc şi ele în noile denumiri dar, în lipsa unor precizări de rigoare, pot fi cu greu identificate din lunga listă cu nume proprii regăsite în prezent în nomenclatura stradală.

Alături de străzi, îşi schimbă numele (uneori şi destinaţia) principalele instituţii sau clădiri centrale: Palatul Casa Republicii devine Palatul Parlamentului, Palatul "Casa Scânteii" devine Casa Presei Libere, Palatul Comitetului Central al Partidului Comunist Român devine Senatul României. Muzeul de Istorie a P.C.R. este desfiinţat, luându-i locul Muzeul Ţăranului Român, clădirea redobândindu-şi în acest fel destinaţia iniţială.

Nu se ştie cu exactitate ce s-a întâmplat cu statuile îndepărtate după 1947, care probabil au fost distruse. Există însă şi o excepţie: statuia lui Ion I.C.Brătianu[30], amplasată în parcul aflat pe Bulevardul Dacia, între Calea Victoriei şi Piaţa Romană şi relizată de sculptorul Mestrovici. Inaugurată la 29 noiembrie 1938 (deşi fusese terminată cu un an mai devreme, ceremonia inaugurării a fost amânată deoarece Eliza Brătianu, soţia fostului politician era suferindă iar solemnitatea nu se putea ţine fără ea), statuia a fost amplasată într-un parc (special amenajat de arhitectul Horia Teodoru, după sugestiile date de I.Mestrovici), aflat lângă casele I.I.C.Brătianu. Ridicată de la locul ei după 1947, statuia lui I.I.C.Brătianu a fost depozitată probabil la Combinatul Fondului Plastic, din spatele Casei Scânteii şi uitată pentru o vreme. În 1988 este mutată în incinta Muzeului de la Goleşti iar în 1992 Primăria Municipiului Bucureşti iniţiază readucerea în Capitală a statuii spre a fi aşezată în parcul ce-i fusese destinat iniţial (în noiembrie 1992). Deşi pe suprafaţa marmurei negre se pot distinge urmele numeroaselor mutări, statuia lui Ion I.C.Brătianu este singura ce ni s-a mai păstrat din cele îndepărtate în perioada comunistă. Cu toate acestea nici un nume nu este specificat pe soclu (se pare că nici înainte de 1947 nu era nici o inscripţie), personajul reprezentat fiind cufundat într-un semi-anonimat (Ioniţă, 1999).

Un alt caz aparte îl constituie şi cel al monumentului dela "kilometrul zero". Dorind să marcheze punctul de unde începe măsurarea distanţelor pe drumurile ţării, administraţia Capitalei a iniţiat construirea unui monument ce urma a fi amplasat în acel loc. Discuţiile au început încă înainte de 1937 dar abia în acest an au debutat demersurile propriu-zise de ridicare a monumentului. Ansamblul ar fi trebuit iniţial să se prezinte sub forma unui bazin circular în centrul căruia să se găsească o roză a vânturilor, cu opt raze, între care urmau să fie plasate stemele celor opt provincii româneşti (monumentul simboliza România Mare), realizate în mozaic, cu numele oraşelor-capitală încrustate în marmură. În mijlocul rozei vânturilor urma să fie amplasată o sferă îmbrăcată în mozaic, deasupra căreia să se înalţe o statuetă a Sfântului Gheorghe omorând balaurul. Cum însă canoanele creştin-ortodoxe nu permit chipuri cioplite, Patriarhia s-a opus expunerii monumentului. După îndelungi discuţii şi modificări ale proiectului iniţial, monumentul ar fi trebuit inaugurat în anul 1940; baza rămăsese aceeaşi (bazinul cu roza vânturilor şi cu cele opt provincii româneşti), în mijlocul bazinului aflându-se un glob cu nervuri metalice şi reliefuri din tablă, reprezentând cele 12 semne zodiacale. Deşi modificat, monumentul nu a fost inaugurat nici de data aceasta . În perioada 1945-1947, ansamblul a fost "mutilat", fiindu-i scoase plăcile cu numele oraşelor din Basarabia, globul a fost scos iar bazinul dezafectat. Astfel, a fost lăsat în părăsire până în anii 1950-1952 când este acoperit cu pământ. În urma unui concurs organizat de Primăria municipiului, în 1992, în dorinţa de a revitaliza zona Sfântul Gheorghe, încep lucrările de restaurare şi reconstituire a monumentului. Acesta va fi inaugurat în cele din urmă în iunie 1998. După 61 de ani de aşteptare ansamblul monumental se prezintă în cele din urmă într-o formă finită dar, din

păcate, nu pentru multă vreme. Deja în august 1999 globul dispare, roza vânturilor este spartă iar bazinul (tot lipsit de apă, cum a fost până în anii '50) a început să se deterioreze (Ioniță și Ene, 1999).

O problemă dificilă de rezolvat au ridicat-o unele monumente și clădiri ridicate în perioada comunistă ca repere ale acesteia. Greu de îndepărtat din cauza mai multor motive și în principal datorită dimensiunilor ieșite din comun, au fost totuși făcute unele încercări (parțial reușite) de transformare a acestora.

Astfel, Monumentului Eroilor Luptei pentru Libertatea Poporului și a Patriei, pentru Socialism, impunătorul mausoleu comunist din actualul Parc Carol, i-au fost aduse unele modificări după 1990. În 1992, rămășițele pământești, ale liderilor comuniști îngropați aici, au fost scoase și îngropate în altă parte (fie au fost luate de familiile acestora fie au fost îngropate, pe cheltuiala statului). Numele înscris pe dalele de marmură neagră din spatele semicercului ce înconjoară monumentul au fost șterse, iar mormintele au rămas goale. Deși semnificația sa este evidentă, scopul cu care a fost construit fiind acela de a comemora pe toți militanții pentru cauza socialismului, monumentul nu a fost demolat. Nici chiar numele său nu a putut fi schimbat, din cauza acestei puternice semnificații, fiind în prezent mai curând trecut sub tăcere. Principalul motiv pentru care nu a fost încă dărâmat este însă costul materialelor din care a fost construit - marmura roșie și neagră, deosebit de prețioasă, nu ar putea fi recuperată în nici un fel eventualitatea dărâmării. Aceasta duce inevitabil la tolerarea în continuare a monumentului, în așteptarea unor soluții viitoare. Una dintre acestea avea în vedere construirea unei catedrale numită *Catedrala Mântuirii Neamului,* care să mute accentul pe semnificației monumentului Soldatului Necunoscut, aflat în apropiere. Ideea a fost însă rapid abandonată, locul construirii catedralei fiind de curând desemnat în Piața Unirii.

În ceea ce privește Casa Republicii, actualul Palat al Parlamentului, s-au căutat mai multe soluții de valorificare a clădirii, costurile unei eventuale demolări fiind prea mari pentru a putea fi luate în calcul. În prezent, aici își au sediul Senatul și Camera Deputaților (încă din anul 1996). Concursul internațional de arhitectură "București 2000", organizat în 1996, și-a propus ca principal obiectiv tocmai găsirea unor eventuale soluții la problemele ridicate de această construcție. Participanților li s-a cerut să atenueze caracteristicile simbolice ale centrului și totodată să încerce să realizeze o reintegrare urbană a acestuia, găsind o modalitate prin care să se unifice cele "două orașe": cel vechi, denumit și "micul Paris al Balcanilor", și cel nou, "înfăptuirea epocii de aur". Câștigătorii premiului I al concursului au fost desemnați, aproape în unanimitate, membrii echipei germane condusă de Meinhard von Gerkan și W.Marg. Soluția propusă de această echipă mută cu subtilitate centrul de interes de pe Casa Republicii pe o grupare de construcții înalte din oțel și sticlă amplasate în spatele și în dreapta sediului Parlamentului. Soluția a fost de asemenea apreciată pentru felul în care ea s-a străduit să reamintească de traseele străzilor demolate, marcând prin pasaje pietonale, acoperite sau nu, vechile linii de forță ale cartierului. De remarcat faptul că prin aceste schimbări nu se dorește uitarea acestei construcții, prin transformarea sa radicală, dimpotrivă, edificiul își va păstra funcția comemorativă, devenind un *"edificiu martor al unui trecut apăsător"* (von Gerkan și Zais, 1997, p.282). Până la realizarea acestui proiect însă, monumentala construcție va continua să fie folosită în diverse scopuri ca atare.

Poate încă mai greu de transformat decât Casa Republicii sunt miile de blocuri de locuit din cartierele bucureștene. Cu toată funcția lor utilitară, ele sunt lipsite de orice simț estetic și vor fi probabil reperele cele mai greu de schimbat în timp.

După 1989 puține noi monumente au fost ridicate. Cele mai numeroase sunt dedicate memoriei celor căzuți în timpul Revoluției din 1989. Din această categorie face

parte ansamblul format din mai multe cruci (unele dintre acestea provenind se pare din fostul Cimitir Delea Vechi, mutat de Ceaușescu, și au o vechime de aproape două secole!) amplasat în Piața Universității. De remarcat faptul că nu a fost amplasat pe locul rămas gol de aproape jumătate de veac, unde se afla cândva statuia lui I.C.Brătianu. Locul ales, apropiat de clădirea Universității, cu fațada acoperită de sloganuri din timpul demonstrațiilor din Iunie 1990, își revendică propria sa semnificație. El nu are menirea de a umple un loc rămas gol ci de a aduce o nouă semnificație spațiului.

Aria cu cea mai mare densitate de monumente nou amplasate este cea cuprinsă între actualul sediu al Senatului și biserica Crețulescu așezată în actuala Piață a Revoluției. Între acestea două se găsesc, plasate pe aceeași axă, patru monumente. În fața clădirii în care se găsește Senatul, și unde în trecut era sediul Comitetului Central al P.C.R., a fost ridicat după 1990 un monument închinat Eroilor Revoluției. De formă triunghiulară, având imaginea unei flăcări săpată în marmură, monumentul este însoțit de o placă comemorativă fixată pe peretele clădirii, în partea stângă, în apropierea intrării în Senat. Aceasta cuprinde următorul text: *"Din această clădire – fost sediu CC al PCR – în 22 Dec. 1989 ora 12, a fost izgonit dictatorul de către tinerii curajoși, care au redat demnitatea și libertatea poporului român"*. Sunt adăugate versurile: *"De aceea voi ce ați crezut în noi / în douăzeci și unu și douăzeci și doi / să nu uitați cît veți trăi / pe cei uciși și pe cei vii"*. Așadar, în acest caz, nu se dorește "ștergerea" amintirii vechiului regim (pe placa memorială se specifică clar ce funcție a avut clădirea înainte de 1989), ci imortalizarea evenimentelor petrecute în acea clădire și în jurul ei, la data de 22 Decembrie 1989. Amintirilor legate de conducerea de partid de dinainte de 1989 le sunt adăugate cele ale oamenilor uciși aici în 1989.

Nu departe de acest monument, în mijlocul spațiului verde dintre Calea Victoriei și clădirea Senatului, a fost amplasată de curând (la finele anului trecut - 30 decembrie 1998), statuia liderului țărănist Iuliu Maniu[31]. Realizată în bronz, într-un stil metaforic, de sculptorul Mircea Spătaru, ea îl înfățișează pe Iuliu Maniu stând pe un soclu de marmură neagră, cu fața orientată spre biserica Crețulescu. Satuia are torsul fisurat, făcând o apropiere între personalitatea marelui om politic și coloanele templelor antice care, deși supuse încercărilor timpului, ce a lăsat urme adânci întipărite pe ele, nu s-au dezintegrat. Marcat de evenimentele sociale și politice ale epocii sale, Maniu le-a înfruntat cu stoicism, până la capăt. În spatele statuii este plasat un gorun, paralelismul dintre acesta și statuie accentiând sensuri simbolice ale ansamblului. Deși are coroana tăiată, grunul are trunchiul viguros, iar rădăcinile sale sunt adânc înfipte într-un sol dur, printre dale de granit. Neterminat încă la momentul inaugurării, ansamblul se află în curs de definitivare.

În continuarea celor două monumente descrise mai sus, de partea cealaltă a Căii Victoriei, lângă Biserica Crețulescu, a fost amplasat, în 1996 bustul altui lider țărănist, Corneliu Coposu. Operă a sculptorului Mihai Buculei, aceasta este unica statuie a unui om politic contemporan înălțată după 1989. Situat pe un postament înalt și îngust, bustul liderului țărănist sugerează imaginea unei cruci, simbol al martiriului suferit de acesta în închisorile comuniste. Ca și în cazul denumirilor stradale, gestul înălțării acestui bust este compensatoriu, de recunoaștere și răsplătire a suferințelor îndurate în timpul regimului comunist. Textul de pe soclu, aproape invizibil, nu cuprinde decât numele celui reprezentat.

În spatele bustului, în mijlocul spațiului verde, mai departe de drum și mai aproape de zidul bisericii, se află o sculptură realizată de Ion Nicodim și închinată, după cum menționează inscripția de pe soclu, evenimentelor din Decembrie 1989. Așezată în acest loc la scurt timp de la revoluție (în anul 1992), realizată tot din bronz, statuia înfățișează o

înlănțuire de mai multe brațe întinse, cu pumnii încleștați, susținute de un trunchi aflat în genunchi.

Dintre toate monumentele ridicate după 1989, cel mai mare a fost plasat în centrul actualei Piețe Charles de Gaulle (fosta Piață a Aviatorilor), în anul 1996. Închinat de data aceasta "Martirilor Neamului", monumentul, operă a sculptorului Paul Neagu, are forma unei sfere turtite, în centrul căreia figurează o cruce realizată prin alăturarea mai multor deschizături prin care pătrunde lumina soarelui. El amintește astfel de crucea înscrisă într-un cerc, din arta creștină, simbol al martirilor.

În același scop comemorativ, au fost amplasate după 1989 diferite plăci memoriale pe pereții clădirilor în apropierea cărora au murit oameni în decembrie 1989. În completare, sau separat de ele, pe marginea drumului, pe lângă zidurile clădirilor, apar o serie de cruci, de dimensiuni și forme variate, confecționate din metal sau marmură. Realizate din inițiativa unor asociații sau chiar a unor persoane fizice, ele comemorează o singură persoană (caz în care îi menționează numele, data nașterii și a morții și eventual se adaugă și o fotografie a celui decedat), mai multe persoane (de regulă este precizat numărul lor și uneori numele fiecăruia) sau sunt închinate tuturor celor uciși în acele zile. Uneori confecționate din lemn, aceste cruci dobândesc aspectul unor troițe (ca în cazul celei din mijlocul Pieței Romane sau din curtea Televiziunii Române).

CONCLUZII

După cum se poate așadar vedea din exemplele de mai sus, *schimbareai reperelor* este întâlnită în toate cele trei perioade istorice observate. Deși aplicat în variate feluri, unele mai subtile, altele mai radicale, fenomenul cunoaște o răspândire mare atât în timp cât și în spațiu. Exemplele din rândurile de mai sus sunt din București – alegerea a fost făcută din rațiuni metodologice – dar la fel de ușor pot fi găsite exemple din întreaga țară sau din alte țări. Un editorial din ziarul *Cotidianul* sublinia, într-un stil ironic, caracterul universal al fenomenului dărâmării statuilor: *"Dărâmarea statuilor și a monumentelor în general n-a fost inventată de noi, românii. Prin 1990, când nu mai știai în ce parte să alergi pentru a nu scăpa spectacolul unei noi statui smulse cu macaraua de pe soclu, am crezut că ăsta e un nărav tipic dâmbovițean. Ulterior, plecând de la această naivitate, unii s-au grăbit chiar să deplângă anul respectiv. L-au poreclit anul nihilismului. În realitate, nu eram singurii porniți să dăm jos statuile. Întreaga Europă de Est se burzuluise împortiva personajelor turnate în bronz sau cioplite în piatră. La Varșovia, la Praga, la Sofia și la Tirana mulțimile, incitate de discursuri profetice, având în frunte fanatici arzători, rătăceau de-a lungul și de-a latul orașului căutând cu înverșunare statuile trecutului". "Distrugerea monumentelor e un semn al puterii acestora de a simboliza ceva. Dacă ar fi niște simple pietre, mai mult ca sigur nimeni nu s-ar atinge de ele. Ele sunt însă ridicate pentru a semnifica triumful unui regim asupra altuia. Ele sunt dărâmate tot pentru a semnifica prăbușirea regimului anterior și triumful unuia nou"*[32] (Cristoiu, 1989). Fenomenul nu depinde așadar de un anumit spațiu – el se regăsește la mai toate popoarele. Iar, deși a fost perceput într-un mod mai acut începând cu epoca modernă, el nu aparține doar acestui secol. Antichitatea și Evul Mediu oferă, după cum vom vedea în continuare, numeroase exemple de schimbare a reperelor memoriei colective.

Spre deosebire de epoca modernă ce nu a mai păstrat decât semnificația profană a uitării, a ștergerii din memorie a unei amintiri, antichitatea atribuia acesteia în primul rând o semnificație mistică. Uitarea era mai mult decât o "ștergere" din memoria colectivității, mai mult decât moartea, ea simboliza dispariția totală. Pentru a înțelege mai bine acest aspect, rândurile care urmează vor realiza o prezentare sumară a mitologiilor uitării.

Intuind importanța memoriei în desfășurarea vieții indivizilor precum și efectele devastatoare ale uitării, popoarele antice le-au acordat un spațiu amplu în mitologiile lor. Astfel, mitologia indiană identifică uitarea cu somnul sau cu pierderea de sine, cu dezorientarea și chiar cu orbirea (cf. Eliade, 1978, p.110). Se spunea că, atunci când memoria *"îi lasă în drum"* sau *"li se întunecă"*, zeii cad din cer. Dimpotrivă, zeii care nu uitau erau veșnici, imuabili și cu o fire care nu cunoștea schimbare (cf. Eliade, 1978, p.110). Însă exemplul cel mai elocvent în acest sens îl constituie, fără îndoială, *"divinizarea memoriei și elaborarea unei vaste mitologii a reminescențelor în Grecia arhaică"* (cf. Le Goff, 1988, p.124). Grecii au creat o zeiță a memoriei, numită Mnemosyna, sora lui Cronos și a lui Oceanos și mamă a celor nouă muze. Ea este atotștiutoare, știe *"tot ce a fost, tot ce este, tot ce va fi"* (cf. Eliade, 1978, p.113). Muzele descriau în cântecele lor începuturile lumii, geneza ei, a zeilor și oamenilor. Inspirat de muze, poetul avea astfel acces la realitățile originare ce constituiau fundamentul lumii. J.-P. Vernant compara *"inspirația poetului cu 'evocarea' unui mort din lumea infernului sau cu un descensus ad inferos intreprins de un om viu spre a afla ceea ce vrea să cunoască. Privilegiul pe care Mnemosyna îl conferă aedului este acela al unui contact cu lumea cealaltă, posibilitatea de a pătrunde într-însa și de a te întoarce nestingherit de acolo. Trecutul apare astfel ca o dimensiune a lumii de dincolo"* (cf. Eliade, 1978, p.114). Aceasta este cauza pentru care trecutul (istoric sau primordial) uitat este identificat cu moartea. Fântâna Lethe ce conține apa uitării se află în tărâmul morții iar defuncții sunt cei care și-au pierdut memoria. Memoria veșnică era considerată, ca și în mitologia hindusă, o sursă a nemuririi: *"Ca să-l facă nemuritor pe fiul său Ethalid, Hermes îi acordă 'o memorie inalterabilă'"* (cf. Eliade, 1978, p.114), el avea să păstreze întotdeauna amintirea celor văzute.

Din perspectiva acestor mituri, uitarea evenimentelor primordiale pe de o parte, sau a evenimentelor istorice sau personale pe de altă parte, era echivalentă cu moartea persoanei sau a zeului. Aceste evenimente trebuiau așadar reținute, în cadrul memoriei indivizilor, cu orice preț. Probabil aceste credințe reprezintă o primă cauză a apariției necesității creării reperelor scrise sau obiectuale. Herodot declara, în acest sens, că scopul pentru care a scris faimoasele sale *Istorii* era acela *"ca isprăvile oamenilor să nu fie date uitării de-a lungul veacurilor"* (cf. Eliade, 1978, p.127). El dorea *"să păstreze amintirea faptelor grecilor și ale barbarilor"* (cf. Eliade, 1978, p.127).

Această viziune asupra memoriei și uitării, în care *cel care uită este ca și mort*, se întâlnește însă cu o alta, complementară, ce consideră că *cel care este uitat este ca și mort*, și chiar mai mult decât atât. Aceasta din urmă este probabil legată de mitul nemuririi, spre care oamenii au tins din cele mai vechi timpuri. Neputând să dobândească nemurirea fizică, rezervată numai zeilor, oamenii au încercat să obțină un alt fel de nemurire, simbolică, aceea din memoria semenilor lor. Iar pentru a accede la aceasta, au recurs la crearea de repere, ce aveau să îi amintească pe ei sau faptele lor. Astfel, devenite în scurt timp un apanaj al claselor dominante ce dispuneau de mijloacele necesare realizării lor, reperele create special cu scopul *rămânerii în memorie* au ajuns o armă redutabilă în luptele pentru putere. Adeseori, acestea se soldau cu procese de condamnare a memoriei învinsului, ca un act de supremă nimicire.

Cea mai aspră pedeapsă din Roma antică, rezervată duşmanilor poporului, era *damnatio mamoriae*: *"Duşmanii învinşi, dintre care mulţi fuseseră mai înainte aliaţi, aveau soarta pe care societatea romană o rezerva îndeobşte acestor cazuri: erau loviţi de damnatio memoriae: amintirea lor era ştearsă. Ei nu erau pomeniţi nici măcar în darea de seamă finală a celor întâmplate - nu existau deci nici statui ale lor - pedeapsă mult mai cumplită decât condamnarea la moarte"* (Hannestad, 1989, vol.1, p.88). Mai mult decât simpla moarte fizică, ştergerea memoriei echivala cu o moarte totală şi eternă. Frecvent utilizată împotriva duşmanilor de război, această practică s-a extins treptat şi asupra imperatorilor căzuţi în dizgraţie, datorită măsurilor nepopulare luate de aceştia. Consideraţi şi ei duşmani ai poporului şi înlăturaţi de la putere, erau condamnaţi la aceeaşi "ştergere" a reperelor.

Primul împărat roman condamnat la *damnatio memoriae* a fost Nero: *"toate statuile sale au fost doborâte şi tot ce purta numele sau chipul său distrus"* (Hannestad, 1989, vol.1, p.219). Monedele au rămas *"singurul cuvânt în apărarea lui"* (Hannestad, 1989, vol.1, p.219), şi aceasta datorită caracterului utilitar al acestor obiect. Funcţia de reper al memoriei imperatorului fiind doar una auxiliară, ele au rezistat în timp acestei pedepse datorită funcţiei lor comerciale. De altfel, se pare că romanii au fost cei dintâi care au remarcat şi valorificat potenţialul propagandistic al monedelor. Domiţian a suferit şi el aceeaşi soartă, scoţându-i-se efigia de pe toate monumentele publice. La fel şi Geta[33] , fiul lui Septimius Severus a fost condamnat de fratele său Caracalla la ştergerea reperelor. Şi astăzi se mai poate vedea pata în locul căreia se afla portretul lui Geta, alături de părinţii şi fratele său, pe un medalion de lemn pictat (Antikenmuseum, Berlin): *"Din faţa celui din urmă n-a mai rămas decât urma murdară a îndepărtării culorii, ca urmare a ordinelor lui Caracala, după asasinarea lui Geta şi condamnarea memoriei sale"* (cf. Hannestad, 1989, vol.1, p.202).

La aceste modalităţi dure de înlăturare a memoriei, se alăturau însă şi altele mult mai subtile, de transformare a reperelor, nu doar de ştergere a lor. Aşa cum în anumite situaţii, tăcerea poate constitui un răspuns, şi un spaţiu gol poate aminti de ceva. În cazul reperelor adânc întipărite în memoria indivizilor, ştergerea acestora, fără acoperirea golului creat, putea continua să îndeplinească aceeaşi funcţie de reamintire, prin simpla absenţă. Din această cauză, transformarea reperelor şi schimbarea semnificaţiei lor, constituia o modalitate mult mai subtilă. Valorificându-se forţa evocatoare a monumentului iniţial, precum şi materia primă a acestuia, pierderile erau minime iar efectele obţinute, maxime.

Astfel, egiptenii recurgeau şi ei la aceeaşi pedeapsă, a ştergerii numelelui celui damnat la uitare, din toate textele ce îl aminteau dar, adesea, spaţiile goale astfel create erau umplute cu numele celui care îi succeda sau care luase această măsură: *"(...) regii egipteni se mulţumeau îndepărtând numele predecesorilor renegaţi de pe monumentele acestora şi înlocuindu-le cu cele proprii"* (Trigger, 1990, p.127). Deasemenea, *"la Roma şi mai târziu la Constantinopol, după moartea suveranului, statuile oficiale care-l reprezentau erau decapitate pentru a fi completate, în zilele ce urmau, cu capul noului imperator"* (Rheims, 1973, p.228). Uneori însă, aceste substituiri nu erau atât de subtile pe cât se dorise. O astfel de înlocuire nu prea reuşită se poate vedea pe *reliefurile Cancelariei*, două frize descoperite între 1937-1939, cu ocazia restaurării fundaţiilor palatului papal al Cancelariei apostolice, situat pe latura sudică a lui Corso Vittorio Emmanuele. O caracteristică deosebită a celei de a doua frize este înlocuirea capului lui Domiţian, care, după cum am mai amintit, fusese condamnat la *damnatio memoriae*, cu cel al lui Nerva[34] , succesorul lui. *"Cum s-a mai spus, Domiţian fusese lovit de damnatio memoriae, iar efigia sa nu mai putea rămâne pe nici un monument public. Substituirea portretistică nu s-*

a dovedit reușită, sculptorul renunțând a mai racorda perfect noua față foarte mică cu părul original" (Hannestad, 1989, vol.1, p.256). Reamplasarea statuilor era un procedeu mult mai puțin complicat decât cel cel presupus de schimbarea acestora. Astfel, Constantin a înfrumusețat Constantinopolul cu numeroase statui achiziționate în urma jefuirii centrelor culturale cucerite. În arcul construit de el, Constantin folosește numeroase astfel de "capturi", "reciclându-le": *"Totuși, Arcul lui Constantin nu folosea vechile sculpturi doar ca simple decorațiuni. Elementele reciclate susțin și completează pe cele târzii, astfel că sculpturile formează un tot"* (cf. Hannestad, 1989, vol.2, p.302).

Schimbarea semnificației reperelor a cunoscut punctul său culminant în epoca creștină când, noua religie preia o serie întreagă de repere păgâne, pe de o parte pentru a se legitima, pe de altă parte din neputința eliminării lor totale. Creștinismul a preluat astfel o serie de sărbători păgâne adânc înrădăcinate în obiceiurile populare, peste care a suprapus propria sa semnificație și interpretare dată evenimentului. Un exemplu semnificativ în acest sens îl constituie sărbătoarea Crăciunului, de pe 25 decembrie, cu ocazia căruia era sărbătorit inițial zeul Mitra (zeu iranian, acceptat ulterior și de Imperiul Roman), iar ulterior s-a suprapus nașterea lui Isus. La fel s-a procedat și cu o serie de alte numeroase sărbători și ceremonii păgâne. Deasemenea, creștinismul a preluat o serie de simboluri păgâne ("mâna", ce va deveni mâna întinsă de Dumnezeu; diverse animale, cum ar fi "leul" și "vulturul", cunoscute reprezentări ale zeilor păgâni, devin simbolurile evangheliștilor; "balanța" pe care se cântăresc păcatele la judecata individuală de după moarte, preluată din mitologia egipteană, etc.) și chiar icoanele și-au preluat autoritatea din cultul imperial, în care imaginea imperatorului era considerată echivalentă persoanei acestuia, fiind în consecință adorată în aceeași măsură. La fel, edificiile ce constituiau primele biserici creștine din Imperiul bizantin, bazilicile romane, aveau inițial o cu totul altă funcție decât cea religioasă conferită ulterior de creștini (vezi și Stahl, 1979). Ele erau săli de adunare, de judecată, în care se luau deciziile importante pentru cetate. Exemplele sunt mult prea numeroase pentru a fi enumerate în aceste rânduri, subiectul fiind deja dezbătut pe larg de teologi și de cercetători laici, aceasta fiind și cauza pentru care în continuare ne vom rezuma la a prezenta și câteva exemple de preluare a reperelor obiectuale păgâne de către creștinism. Un prim exemplu de acest fel este statuia ecvestră în bronz aurit a lui Marcus Aurelius, plasată în Piața Capitoliului din Roma. Fie că a reprezentat o greșeală de interpretare, fie că a fost voit considerată astfel, această statuie, important element aparținând cultului imperial, a fost considerată o bună bucată de timp ca reprezentându-l pe Constantin cel Mare, împăratul care a recunoscut în 313 e.n. creștinismul ca religie oficială în Imperiul Bizantin. Astfel, statuia a supraviețuit Evului Mediu, cu suspiciunile sale privind elementele păgâne. În jurul ei au fost create adevărate povești care argumentau viziunea creștină asupra lumii. *"Se spunea că atunci când statuia își va pierde și ultima porțiune din poleiala ei de aur, Roma și întreaga lume vor pieri. Smocul de păr încremenit în formă de flacără pe creștetul capului calului și pe care poporul îl denumea 'pasărea' se va înălța atunci la ceruri spre a vesti ziua Judecății de apoi"* (Hannestad, 1989, vol.2, p.119). La fel s-a procedat și în cazurile Coloanei lui Marcus Aurelius și a Coloanei lui Traian, de această dată cu bună știință plasându-se în capătul lor superior, în locul statuilor imperiale, statuile sfinților Pavel și respectiv Petru. În felul acesta a fost valorificată poziția excepțională oferită de aceste coloane ce asigura o vizibilitate maximă statuilor aflate în vârful lor.

BIBLIOGRAFIE

BARNER, ALEX 1997. *"Imaginea Bucureştilor în literatura germană contemporană"* în *Secolul 20*, Nr. 4-6, pp.240-250. Bucureşti: Romcartexim.

BELDIMAN, ALEXANDRU 1997. *"Refacerea țesutului urban"* în *Secolul 20*, Nr. 4-6, pp.279-280. Bucureşti: Romcartexim.

BOIA, LUCIAN 1997. *Istorie şi mit în conştiința românească*. Bucureşti: Humanitas.

BERINDEI, DAN şi BONIFACIU, SEBASTIAN 1978. *Bucureşti, ghid turistic*. Bucureşti: Editura Sport-Turism.

BORDUŞAN SORIN 1998. *Bucureşti. Ghidul străzilor*. Bucureşti: Editura Almatip.

GEORGESCU, FLORIAN, CERNOVODEANU, PAUL şi CEBUC, ALEXANDRU 1966. *Monumente din Bucureşti - ghid*. Bucureşti: Meridiane.

CHELCEA, SEPTIMIU 1996. *"Memoria socială - organizarea şi reorganizarea ei"* în *Psihologie socială. Aspecte contemporane*, Adrian Neculau (coord.), pp.109-119. Iaşi: Polirom.

CHELCEA, SEPTIMIU 1998. *"Memorie şi identitate, constructe sociale"* în *Memorie socială şi identitate națională*, Septimiu Chelcea (coord.), pp.5-22. Bucureşti: Editura I.N.I.

CONNERTON, PAUL 1989. *How Societies Remember*. Cambridge: Cambridge University Press.

GIURESCU, C.CONSTANTIN 1966. *Istoria Bucureştilor*. Bucureşti: Editura pentru Literatură.

CRISTOIU, ION 1998. *"Boala de a dărâma statuile"* în ziarul *Cotidianul*, sâmbătă 12, duminică 13 septembrie 1998.

DJUVARA, NEAGU 1997. *"Amintiri din anii '20, impresii din anii '90"* în *Secolul 20*, Nr. 4-6, pp.44-53. Bucureşti: Romcartexim.

ELIADE, MIRCEA 1978. *Aspecte ale mitului*. Bucureşti: Univers.

IONIȚĂ, IONEL C. şi ENE, CAMELIA 1999. *"Monumentele de la <kilometrul zero>"* în *Bucureşti. Materiale de istorie şi muzeografie*, tom 13, pp.176-1182. Bucureşti: Tipored S.R.L.

HANNESTAD, NIELS 1989. *Monumentele publice ale artei romane. Program iconografic şi mesaj*. Bucureşti: Editura Meridiane. Vol.1,2.

IONIȚĂ, IONEL C. 1999. *"Bucureştii şi statuile sale. Ion I.C.Brătianu de Ivan Mestrovici"* în *Bucureşti. Materiale de istorie şi muzeografie*, tom 13, pp.171-174. Bucureşti: Tipored S.R.L.

LE GOFF, JACQUES 1988. *Histoire et mémoire*. Éditions Gallimard.

LEAHU, GHEORGHE 1995. *Bucureştiul dispărut*. Bucureşti: Editura Arta Grafică.

SIMBOIEANU, ULISSE şi MOLDOVEANU, M.D. 1948 (?). *Noul ghid al Municipiului Bucureşti cu indicatorul alfabetic al străzilor*. Braşov: Editura Institutului Cartografic "Unirea".

MAUBOURGUET, PATRICE ed. 1993. *Le petit Larousse. Dictionnaire encyclopédique*. Paris: Laousse.

PREDESCU, LUCIAN 1999 (1940). *Enciclopedia României. Cugetarea. Material românesc. Oameni şi înfăptuiri*. Bucureşti: Editura Saeculum I.O. şi Editura Vestala.

RHEIMS, MAURICE 1973. *Viață de artist*. Bucureşti: Editura Meridiane.

STAHL, HENRI, PAUL 1979. *"Croyances communes des chrétiens et des musulmans balkaniques"* in *Buletinul Bibliotecii Române*, vol.VII (XI), serie nouă. Frieburg (Germania).

TRIGGER, BRUCE, G. 1990. *"Monumental architecture: a thermodynamic explanation of symbolic behaviour"*, în *World archeology*, Richard Bradley ed.. Volum 22. Nr.2.

TUCĂ, F., COCIU, M. 1983. *Monumente ale anilor de luptă şi jertfă*. Bucureşti: Editura Militară.

VASILESCU, GHEORGHE 1998. *"Construirea Catedralei Neamului în Bucureşti – un proiect vechi de peste un secol"* în *Anuar al Arhivelor Municipiului Bucureşti. Din trecutul istoric şi urbanistic al oraşului Bucureşti*, II, pp.160-169. Bucureşti: Editura Ministerului de Interne.

VELESCU, OLIVER 1999. *"Contribuţii la istoria nomenclaturii străzilor din Bucureşti (I)"* în *Bucureşti. Materiale de istorie şi muzeografie*, tom 13, pp.76-83. Bucureşti: Tipored S.R.L.

von GERKAN, MEINHARD, ZAIS, JOACHIM 1997. *"Proiect"* în *Secolul 20*, Nr. 4-6, pp.281-283. Bucureşti: Romcartexim.

*** 1938-1943. *Enciclopedia României*. Vol.I, *Statul*, 1938, Vol.II, *ţara Românească*, 1938, Vol.III, *Economia naţională*, 1939, Vol.IV, *Economia naţională*, 1943. Bucureşti: Imprimeria Naţională.

*** 1978. *Mic dicţionar enciclopedic*. Bucureşti: Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică.

*** 1982. *Bucureşti. Ghidul străzilor*. Bucureşti: Editura Sport-Turism.

*** 1962. *Bucureşti. Ghid*. [Bucureşti]: Editura Meridiane.

N O T E

Denumirea de *pod* era dată în trecut drumurilor ce străbăteau capitala prin asemănarea lor cu podurile propriu-zise. Datorită solului mlăştinos pe care era situat oraşul, circulaţia pe drumuri era extrem de anevoioasă. Prima măsură de amenajare a acestor drumuri a fost aceea a pavării lor cu trunchiuri de copaci, de unde şi denumirea lor.

[1] Brătianu, Ion C. (n.2 iun.1821, Piteşti – m.4 mai 1891, Florica, lângă Piteşti), om politic român. Participant lactiv la Revoluţia din 1848, ulterior membru al Divanului ad-hoc şi apoi deputat în Camera de la 1859, I.C.Brătianu are un rol important în unirea Principatelor sub Cuza. În numeroase rânduri ministru, sub Carol I, se retrage de la guvernare în martie 1888.

[2] Ionescu, Dumitru (Take) (1858-1922), om politic român, lider al Partidului Conservator-Democrat (1908), de mai multe ori ministru şi prim-ministru (1921-1922).

[3] Catargiu, Lascăr (1823-1899), om politic conservator român, şeful primului Guvern al Principatelor unite (ian.-iun.1862).

[4] Protopopescu-Pache, Emanoil (n.12 ian.1845, Bucureşti – m.28 apr.1893, Bucureşti), avocat, primar al Bucureştiului (25 apr. 1888 – 18 dec.1891). Fiu al protopopului Iancu de la biserica Sf. Gheorghe Nou, primeşte după obiceiul timpului numele de Protopopescu. Mai târziu, prin 1868, adaugă acestui nume şi porecla Pake (Pache) dată de colegii săi de şcoală, pentru a nu fi confundat cu alţii. În timpul celor trei ani în care a fost primar al Capitalei a iniţiat o serie de măsuri cu scopul dezvoltării şi înfrumuseţării acesteia (construc'ia de filtre şi uzine de apă, deschiderea de noi artere de circulaţie, lărgirea şi pavarea celor existente, canalizarea străzilor, introducerea iluminatului electric etc.). La 18 decembrie 1891 îşi dă demisia din funcţia de primar.

[5] 6 martie 1945 – formarea guvernului condus de dr. Petru Groza.

[6]Gheorghiu-Dej, Gheorghe (1901-1965), om politic român, secretar general (1945-1954) şi prim-secretar)1955-1965) al C.C. al P.C.R., ministru în diverse ministere între nov.1944-dec.1947, prim-vicepreşedinte al Consiliului de Miniştri (1948-1952), prim-ministru (1952-1955), preşedinte al Consiliului de Stat (1961-1965).

[7] Dimitrov, Mihailovici, Gheorghi (1882-1949), om politic bulgar, unul dintre fondatorii Partidului Socialist (devenit din 1919 Partidul Comunist Bulgar), ulterior preşedinte (1945-1948) şi secretar general al Partidului Comunist Bulgar (1948-1949), preşedinte al Consiliului de Miniştri al R.P.Bulgaria (1946-1949).

[8]23 August 1944 – începe la Bucureşti "insurecţia armată antifascistă, încununarea mişcării de rezistenţă antihitleristă din timpul războiului, organizată şi înfăptuită pe baza unei largi coaliţii de forţe democratice şi patriotice sub conducerea P.C.R.".

[9] Tito, Iosip, Brozo (1892-1980), mareşal şi om politic iugoslav, preşedinte din 1966 al Uniunii Comuniştilor din Iugoslavia, preşedintele R.S.F.Iugoslavia din 1953.

[11] Brainer, Bela (1896-1940), militant comunist român, membru al Secretariatului C.C. al P.C.R. în ultima perioadă a vieţii, întemniţat şi judecat în mai multe rânduri.

[12] Roaită, Vasile (1914-1933), erou utecist român, ucis în 1933 de către jandarmi în timpul luptelor de la Atelierele C.F.R. "Griviţa" din Bucureşti.

[13] Pintilie, Ilie (1903-1940), om politic român, membru al C.C. al P.C.R. din 1936, secretar al Uniunii Sindicatelor C.F.R., a fost arestat în 1939 şi a murit în 1949 sub zidurile prăbuşite ale Doftanei, în urma cutremurului din acel an.

[14] Sârbu, Filimon (1916-1941), militant comunist român, a activat în rândurile U.T.C.-ului, arestat şi condamnat pentru activitate antirăzboinică, a fost executat în închisoarea Jilava

[15] David, Constantin (1908-1941), militant comunist român, membru al Comitetului P.C.R. Bucureşti (1937-1940), a fost asasinat de legionari.

[16] Bancic, Olga (1912-1944), militantă comunistă română, luptătoare în Rezistenţa franceză, arestată în nov. 1943 de Gestapo şi ulterior executată.

[17] Bodnăraş, Emil (1904-1976), militant comunist român, membru al P.C.R. din 1934, membru al grupului de conducere operativă a P.C.R, care a organizat insurecţia armată din august 1944, membru al C.C. al P.C.R. (1945-1976), membru al Biroului Politic (1948-1965), al Comitetului Executiv, membru al Prezidiului Permanent(1965-1974) şi al Comitetului Politic Executiv al C.C. al P.C.R. (1974-1976), ministru al Forţelor Armate (1947-1956), vicepreşedinte (1954-1965) şi prim-vicepreşedinte (1965-1967) al Consiliului de Miniştri şi Vicepreşedinte al Consiliului de Stat (1967-1976).

[18] Constantinescu, Miron (1917-1974), sociolog şi istoric român, militant comunist, membru al U.T.C. şi P.C.R. din 1933.

[19] Moghioroş, Alexandru (1911-1969), militant comunist român, membru U.T.C şi P.C.R. din 1929, membru al Biroului Politic (1948-1965) şi al Comitetului Executiv (1965-1968) al C.C. al P.C.R, secretar al C.C. al P.C.R. (1948-1954, 1965-1968), prim-vicepreşedinte (1954-1956) al Consiliului de Miniştri.

[21] Beloiannis, Nikos (1915-1952), militant comunist grec, participant la luptele de partizani împotriva ocupaţiei hitleriste (1943-1944), comisar al Armatei democrate în timpul războiului civil (1946-1949), condamnat la moarte şi executat.

[22] Ho Şi Min (1890-1969), om politic vietnamez, preşedinte al C.C. al Partidului Celor ce Muncesc din Vietnam (1951-1969), preşedintele R.D.Vietnam (1946-1969).

[23] Kalinin, Mihail, Ivanovici, K. (1875-1946), om politic sovietic, membru al Biroului Politic al C.C. al P.C. al U.R.S.S. (1926-1946), preşedinte al Comitetului Executiv Central al Sovietelor (şeful statului) din Rusia (1919-1922) şi din U.R.S.S. (1938-1946), preşedinte al Prezidiului Sovietic Suprem al U.R.S.S. (1938-1946).

[24] Fucik, Julius (1903-1943), scriitor şi publicist ceh, erou naţional în fosta Cehoslovaciei, executat de nazişti.

[25] Miciurin, Ivan, Vladimirovici (1855-1935), selecționator darvinist aovietic, creator a peste 300 de soiuri noi de plante pomihorticole, în special pomi fructiferi.

[26] Sahia, Alexandru (1908-1937), scriitor și publicist român ce a editat sub îndrumarea P.C.R. mai multe publicații.

[27] Groza, Petru (1884-1958), om politic român, de mai multe ori deputat în Parlament (1919-1927), ministru în guvernele prezidate de generalul Al.Averescu (1920-1921; 1926-1927), vicepreședinte al Consiliului de Miniștri (nov.1944-febr.1945), președinte al primului guvern revoluționar-democratic al României (6 mart.1945-2 iun.1953), președinte al Prezidiului Marii Adunări Naționale (șeful statului - 2 iun.1952-7 ian.1958).

[29] Parhon, Constantin, I. (1874-1969), endocrinolog român, președintele primului Parlament comunist al României (1946), primul președinte (1947-1952) al Prezidiului Marii Adunări Naționale a Republicii Populare România (șeful statului).

[30] Datele referitoare la plăcile memoriale au fost preluate din F.Tucă, M.Cociu *Monumente ale anilor de luptă și jertfă*, Ed.Militară, București, 1983

[31] Brătianu, Ion I.C. (n.20 aug.1864, Florica – m.1927), om politic, fiul cel mai mare al lui Ion C.Brătianu. Ministru în repetate rânduri, președinte al consiliului de miniștri (din 27 dec. 1908), președinte al Partidului Național-Liberal (1909-1927), a avut un rol important în timpul desfășurarării Primului Război Mondial. La încheierea acestuia, este prim-delegat al României la Conferința de pace, unde luptă cu înverșunare pentru îndeplinirea promisiunilor făcute României la intrarea în război. După formarea unui nou guvern, în 1922, obține un neașteptat succes electoral. În 1923 va iniția modificarea Constituției (1923) și desăvârșirea a diferite reforme.

[32] Maniu, Iuliu (n.1873, Șimlăul-Silvaniei – m.8 ian.1953, București), om de stat. Apărător al drepturilor românilor din Ardeal, este președinte al Partidului Național din Ardeal care, în urma fuzionării ulterioare cu Partidul Democrat al lui Take Ionescu (februarie 1923), apoi cu cel Naționalist al lui Nicolae Iorga (ianuarie 1925) și cu cel țărănesc, condus de Ion Mihalache (toamna 1926), va forma Partidul Național-țărănesc. Este prim-ministru în trei rânduri (16 noiembrie 1928 – 7 iunie 1930; 13 iunie – 10 octombrie 1930; 20 octombrie 1932 – 14 ianuarie 1933). La 11 noiembrie 1947 este condamnat la 10 ani de închisoare, sub acuzația de crimă de complot în scop de trădare și insurecție armată.

[33] Cristoiu, Ion, *Boala de a dărâma statuile*, în *Cotidianul*, sâmbătă, 12, duminică 13 septembrie 1998. Articolul face parte din volumul de eseuri, aflat sub tipar la data publicării articolului, intitulat *Un pesimist la sfârșit de mileniu.*

[34] Publius Septimius Geta, imperator roman între 211-212 e.n., a trăit între anii 189-121 e.n.

[35] Marcus Cocceius Nerva, imperator roman între 96-98 e.n., a trăit între anii 30-98 e.n.

In centrul orașului (odinioară Piața Brătianu, astăzi Piața Universității)
a fost așezată în 1903 statuia lui Ion I. C. Brătianu; dărâmată sub regimul
comunist, este înlocuită după 1989 cu monumentul Eroilor Revoluției

Biserica Sfântul Ioan cel Nou,
deplasată în 1986 și mascată de blocuri.

Statuia lui V. I. Lenin, amplasată în 1960 pe un soclu de marmură roșie în fața Casei Scânteii (devenită Casa presei libere), a fost deplasată și depozitată în 1989 în spatele unei vechi biserici de la Mogoșoaia.

COLONIZĂRILE PĂSTORILOR MOLDOVENI LA NORD DE CARPAȚI
Din istoria cercetărilor poloneze

Krzysztof Wolski

Granița istorică dintre popoarele român și polonez și apoi granița Poloniei până la împărțirea acesteia între marile puteri ale Europei centrale și răsăritene, se întindea pe o distanță de sute de kilometri începând de la Carpați, prin Pocuția și de-a lungul Nistrului; această situație a făcut ca Polonia să se învecineze cu Moldova timp de aproape cinci veacuri. Dependența feudală, alianțele și luptele, apropiau între ele cele două popoare, punând baza alianțelor de mai târziu și prieteniei tradiționale.

Alături și în pas cu legăturile politice au mers contactele culturale trainice. Polonia a dat României de nord stilul gotic și baroc, iar România și cultura acesteia, au adus Poloniei de sud organizarea păstoritului și a coloniilor păstorești.

Cunoaștem extensibilitatea păstoritului român, care a atins în raza sa chiar și Caucazul, și i-a mânat pe moldoveni cu turmele lor de oi și capre încă din secolul XIV spre Carpații mijlocii (în vecinătatea Zmogord-ului), pe dealurile din împrejurimile localităților Prsemysl și Rzeszow (Hadle 1378) și spre terenurile de șes ale văii subcarpatice, spre pădurile din pusta Sandomievz.

Ca urmare a turburărilor cauzate de invazia turcilor în Peninsula Balcanică, diferite elemente păstorești de o compoziție etnică eterogenă (români, aromâni, albanezi, greci, bulgari, sârbi și ucrainieni) migrau spre apus. Comune pentru toate aceste grupuri era gospodăria păstorească migratoare și religia creștină de rit oriental. In cadrul acestui ritual religios comun a avut loc un proces de dispariție a elementelor etnice străine, renunțarea la naționalitate în favoarea maselor polono-ucrainiene cu care au venit în contact.

Analiza amănunțită a denumirilor locale din Carpați efectuată de către K. Dobrowolski [1] a permis să se descopere unele deosebiri etnice între factorii care formau valul se colonizare moldovenească ce s'a revărsat peste pământurile din sudul Poloniei în perioada dintre secolele XIV-XVI. Cu siguranță că și mai devreme de această dată au apărut grupuri disparate de păstori pe teritoriul polonez.

In secolul XIX, darorită curentului general ivit în mijlocul societății poloneze, de intensificare a interesului pentru istoria națională, privirile s'au întors spre operele cronicarului Jan Dlugosz. In ele s'au aflat însemnări despre existența unui mare teritoriu ocupat spre sfârșitul epocii medievale de către coloniștii moldoveni. Acest teritoriu era localizat la răsărit de orașul Stryzi, pe dealurile subcarpatice. In lucrarea sa "Liber beneficiorum" [2] el a lăsat o serie de informații asupra coloniștilor moldoveni.

In cadrul studiilor asupra istoriei Poloiniei s'au început diferite cercetări arhivale pe care și-au fundamentat lucrările istoricii polonezi. Unul dintre primii oameni de știință care s'au ocupat de problema istoriei coloniilor întemeiate pe pământurile poloneze, organizate după legea moldovenească, a fost Alexander Stadnicki.

Chiar mai înainte de acesta, renumitul istoric al Poloniei din a doua jumătate a secolului al XVIII-lea, Adam Naruszewicz (1733-1796) a lăsat în materialele sale date referitoare la colonizarea moldovenească pe teritoriul Poloniei de sud și la activitatea juridico-ipotecară a Guberniei austriece la Lwow, care au atras și mai mult atenția

galițienilor asupra particularităților de organizare a unor sate instalate pe dealurile subcarpatice.

Intr'o oarecare măsură s'au ocupat de această problemă Tadeusz Czacki (1765-1813), autorul operei monumentale "Despre legile lituaniene și poloneze" [3] și Josef Maxymilian Ossolinski (1748-1826) întemeietorul editurii și Institutului Ossolineum, colecționar de materiale referitoare la istoria Poloniei și autorul "Inormațiilor critico-istorice".

Acțiunea întreprinsă de Gubernie consta în adunarea actelor de posesiune ale bunurilor existente în Galiția și aceasta i-a obligat pe toți deținătorii fostelor proprietăți regale și pe proprietarii particulari să caute prin arhive documentele de așezare a satelor sau alte acte cu care să dovedească legalitatea posesiunii.

Din documentele adunate reiese clar că în unele sate există relicve ale unei organizări inițiale cu totul diferită. Puterea austriacă a mai întreprins deasemenea și o altă acțiune care a facilitat indirect primele cercetări asupra colonizării moldovenești în Polonia. Astfel, în anii 80 ai secolului XVIII, forurile austriece au adunat la Lwow toate arhivele vechi orășenești și moșierești de pe teritoriul Galiției răsăritene de atunci. In așa numita arhivă bernardină din Lwow (la mănăstirea bernardinilor) au fost găsite vechile codice ale ținuturilor Sanok, Przenpl, Lwow și Halicz și câteva din Belz, care constituie un minunat material pentru cercetările istorice în acest domeniu.

II. Cercetările istorico-politice.

Alexander Stadnicki (1806-1861), cel mai cunoscut și unul dintre cei mai serioși până în zilele noastre cercetători ai colonizării în baza legii moldovenești, s'a aflat sub influența directă a mediilor organizatorico-juridice ale lui Tadeusz Czacki și încă de la începutul lucrării sale "Despre satele moldovenești..." face referire la studiile lui Czacki și amintește (citând după Czacki) documentele; privilegiul lui Wladyslaw Opolczyk către Wladmir Woloch pentru așezarea satului Hadel pe râul Târnava în anul 1378 și cel al ui Ziemowit, prinț de Masovia, pentru satul Lubyczy Krolewskiej (ad Belz) în anul 1420. Prin cercetările sale, Stradnicki a pus bazele viitoarelor studii referitoare la colonizarea moldovenească în munții Beskizi, pe teritoriile consiliului regal (Krosno, Sanck și Posenysl) și în satele țărănești din Wisnicza. O valoare deosebită o prezintă citarea în întregime a privilegiilor acordate la înființarea satelor moldovenești.

In cele două lucrări amintite privind domeniul colonizării moldovenești, tipărite la Lwow la jumătatea secolului al XIX-lea [4], acest renumit, pătrunzător și emerit cercetător, a tras concluzii care în majoritatea lor rămân în vigoare până stăzi. Exprimate în ambele lucrări, concepțiile lui Stadnicki în problema colonizării moldovenești în Polonia au fost reluate și confirmate de cercetătorii de mai târziu, care numai marginal s'au ocupat de această problemă, cupm ar fi de ex. Ksawery Liske (1838-1891), în observațiile sale din introducerea la documentele arhivei bernardine din Lwow [5] și Antoni Prochaska (1853-1930) [6].

In lucrarea despre satul episcopal din Jaslo [7], Prochaska a arătat situația satelor de după luptele polono-ungare din anii 70 ai secolului XV, așezate în locul satelor distruse și despopulate, organizate anterior în baza legii moldovenești. El a publicat deasemeni actul de așezare al satului Trzcianki (actualmente Zawadka) din anul 1487. Tot el a atras atenția asupra împărțirii interesante a bunurilor comunei în cinci "patok"-uri (pârâuri). Hotarnicul era conducătorul "suprem al pârâului".

In anii 80 ai secolului al XIX-lea însă, istoricii nu-și dădeau încă seama că legea moldovenească este o trăsătură caracteritică a organizării așezărilor păstorești și agro-

păstorești din Polonia de sud. Se făceau eforturi pentru a se limita această problemă numai la mici teritorii și la cele câteva sate ale căror privilegii de înființare le citase Stadnicki în lucrările sale. De această părere a fost Edmund Krainski [8] care consideră că satele de pe dealurile Sanok n'ar fi putut fi colonizate cu elemente etnice ormânești deoarece în aceste locuri n'au rămas urme de prezența românilor. Krainski însă n'a făcut studii toponomastice în regiune ci s'a pronunțat doar ca un diletant. El considera că ținutul Tyrawa Woloska n'a avut în perioada istorică sate cu lege moldovenească și că Ustrzyki Dolne se găsesc la granița teritoriului pe care au existat așezări de această factură, deși aici se afla centrul coloniilor de păstori. In apărarea afirmațiilor sale, Krainski citează faptul că încă din secolul XIX, slavii care se ocupau cu creșterea oilor și păstoritul pe culmile sudice ale Carpaților erau și ei numiți valahi.

De coloniile moldovenești pe pământurile poloneze s'a interesat deasemenea și cunoscutul cercetător al istoriei economice, J. Tadeusz Lubomirski (1826-1908) care a publicat părerile sale în această problemă în Biblioteca varșoviană în anul 1855 [9].

Un caracter cu totul deosebit prezintă studiile istorico-organizatorice și economice totodată, ale cunoscutului cercetător al istoriei Poloniei de sud-est, Aleksandar Jablonowski 1829-1913) expuse în monumentala sa lucrare "Zrodva dziejowe" - izvoare istorice [10], în care autorul consideră că populația din satele moldovenești era o populație păstorească și ia în discuție separat poziția pârcălabilor în calitatea lor de conducători ai satelor înființate pe baza legii moldovenești. Și Jablonowski s'a bazat pe rezultatul cercetărilor lui Stadnicki.

Un număr considerabil de materiale referitoare la așezările moldovenești în Carpații mijlocii a fost strâns de preotul Wladyslaw Sarna în două lucrări [11]. De istoricul legii moldovenești de organizare pe teritoriile voivodatului Ruski s'a ocupat deasemenea și M. Bernhaut, profesor la liceul din Brodach [12]. In cadrul cercetărilor juridico-istorice privitoare la colonizarea moldovenescă trebuie să cităm și studiile asupra satelor păstorești ale lui Josef Rafacz (1890-1944) închinate în primul rând ținutului Podhale [13].

Parțial s'a ocupat de coloniile moldovenești J. Lebkowski într'o lucrare închinată ținutului Sadecki [14]. Leon Bialkowski [15] s'a pronunțat foarte pe ocolite asupra componenței etnice a populației din Sanok, afirmând că izvoarele istorice locale sunt prea laconice și nu permit formularea unei păreri precise.

Deși Michal Hruszenski (1866-1934) nu face parte dintre cercetătorii polonezi, totuși trebuie amintit; prin acțiunea lui largă de tipărire a izvoarelor istorice ale orașelor și satelor din voivodatele Lwow, Halicz, Samborsk, Belz, Prsemysl și Sanok, el a pus la dispoziția cercetătorilor materiale istorice interesante[16]. Deasemenea tipărirea materialelor adunate de forurile austriace ne-a pus la îndemână izvoare importante din sec. XVI referitoare mai ales la coloniile cu drept moldovenesc din voivodatele Sanok și Prsemysl [17].

Lucrări serioase (nefiind poloneze sunt citate la urmă) sunt cele ale lui K. Kadlec [18] și R. Kaindl [19] care au exercitat o puternică influență asupra cercetărilor poloneze.

III. Studiile istorico-economice.

Legăturile cu românii din punct de vedere politic al colonizării și al numeroaselor contacte economice cu Moldova au fost studiate de cunoscutul istoric al Poloniei de sud-est, Alexander Czolowski (1865-1944); arhivar al orașului Lwow, el a avut posibilitatea să cerceteze multe documente care i-au permis mai mult decât altora să aprofundeze aceste probleme [20]. El s'a ocupat deasemenea de istoria războaielor polono-moldovene și de forțele armate ale celor două popoare învecinate.

Din cu totul alt punct de vedere a tratat legăturile polono-moldovene Franciszek Persowski (n. 1895) în studiul său referitor la colonizarea pământurilor lwowiene [21]. El și-a bazat studiile pe analiza teritoriului sătesc, pe forma economică și pe repartizarea terenurilor agricole.Dacă cercetările lui au avut un caracter analitic, profesorul istoriei legislației de la Universitatea din Lwow, Posemplw Dobkowski (1877-1957) a urmărit să dea în lucrările sale o sinteză a colonizării moldovenești. In urma unor ucrări de analiză publicate în diferie publicații din Lwow și Prsemysl, Dobkowski a sintetizat în 1938 rezultatele cercetărilor sale în lucrarea intitulată "Moldovenii și legea moldovenească în Polonia veche". Din păcate, această lucrare face doar o trecere în revistă fugitivă a problemei, nu realizează dorința autorului și nu oferă o sinteză precisă. [22]

Cel mai mare cercetător polonez al relațiilor păstorești și de creștere a animalelor în sensul larg al cuvântului din coloniile moldovenești, este Kazimierz Dobrowolski (născut în 1894). In numeroase lucrări din domeniul colonizării păstdorești, toponomasticii, arhitecturii în lemn, împărțirii suprafeței gospodăriei țărănești moldovene, Dobrowolski a dat cunoscutele sale teorii aspra migrației moldovenenilor, desfășurării și rezultatelor acesteia.[23] El a afirmat că printre păstorii moldoveni se găseau deasemenea aromâni, slavi de sud (bulgari și sârbi), albanezi și chiar un anumit procent de populație ucrainiană din Zakopane. Dobrowolski stabilește începuturile colonizării moldovenești pe versantul nordic al Carpaților în a doua jumătate a secolului al XIV-lea, deși izvoarele istorice citează apariția moldovenilor în Beskizi abia în sec. XV.

In mod independent și uneori împreună cu Dobrowolski s'a ocupat de cercetările asupra colonizării moldovenești în Carpați Edmund Dlugopolski (1879-1947).[24] O oarecare atenție a acordat acelorași probleme și I. Baranowski în studiul său asupra ținutului Babia Gora.[25]

Un alt istoric al colonizării a fost Karol Potkaniski (1862-1907); în lucrările sale despre colonizarea din Podhale el a bagatelizat rolul coloniilor păstorești moldovene, subliniind din contră rolul păstoritului montan german. [26] Tot colateral s' aocupat de colonizarea moldovenească Wladislaw Semkowicz (1878-1949) pe marginea studiilor sale în domeniul colonizării în Zywieczyzna și Orawa.[27] Valoarea pe care o prezintă materialele istorice publicate de către Semkowicz pentru cercetarea colonizării a fost subliniată de autor în introducerea la volumul II al "Materialelor", scriind că ele vor fi folosite "de cercetătorul colonizării slovace, moldovenești sau ucrainiene".[28]

O mare atenție a acordat așezărilor moldovenești pe pământul polonez Stanislaw Lukasik în studiul său despre relațiile și influențele recproce ale Poloniei și României.[29] Mult mai amănunțit și mai aprofundat a cercetat colonizarea moldovenească și schimbările survenite sub influența ei în ținutul Zywiiec, istoricul polonez decedat nu de mult, Stanislaw Szcztoka (1912-1954).[30]

Tot de aspectul istorico-economic al colonizării moldovenești în Carpați s'a ocupar și profesorul Viktor Schramm (1885-1957)[31], acordând cea mai mare atenție structurii agrare a satelor din Carpații mijlocii; el a fost preocupat numai de istoria colonizării în teritoriile muntoase din bazinul râului Sad. Spre deosebire de acesta, Franciszsek Popiolek, în lucrarea sa închinată istoriei colonizării în Beskizii silezieni, a cercetat trecutul Carpaților moldoveni.[32]

Din materialelel citate mai sus, primul loc trebuie recunoscut lucrărilor lui Dobrowolski; îin ce priuvește structura etnică a coloniilor fundate după legea moldovenească, acesta a emis ipoteza că odată cu această colonizare a venit aici o populație românească ce provenea nu numai din Carpații răsăriteni ci și din munții Bihor, care populație aducea cu sine numeroase elemente provenite din îndepărtata peninsulă balcanică și chiar de la hotarele Albaniei și Macedoniei. Ajunsă pe teritoriul Poloniei, a

avut loc o asimilare lingvistică. Colonizarea moldovenească a cuprins în valul său și un număr foarte mare de elemente etnice ucrainiene, fapt care a făcut ca până în Beskizii apuseni acest val să ajungă aproape în întregime ucrainizat, cu mici urme românești.

Concluziile generale pe care Dobrowolski le-a tras din anumite fapte toponomastice, susținând că colonizarea moldovenească își trage rădăcinile din munții Dinarici, Rodopi, de la poalele Pindului și Olimpului, au fost combătute cu vehemență de Kasipierz Moszinski (1887-1959) în lucarea sa intitulată "Kultura Ludowa Slovian" - cultura populară a slavilor; el combate în primul rând acele argumente lingvistice ale lui Dobrowolski puțin întemeiate (în cel de al doilea volum). Colonizarea moldavo-ucrainiană în munții polonezi a fost studiată de asemenea și de T. E. Modelski.[33]

Unele contribuții prețioase a adus în mod indirect la studierea coloniilor moldovenești la nord de Carpați și în Ucraina subcarpatică lucrarea lui Ludwik Wyroztek.[34] In această interesantă lucrare genealogică-heraldică ce se referă la începuturile istorice ale familiilor cu blazonul Sas (Saxon) autorul aduce mult material inedit în știința poloneză, referitor la colonizarea moldovenească pe ambele versante ale Carpaților. Materialele cuprinse în lucrarea lui Wyroztek permit să se tragă concluzia că așezările moldovenești din bazinul Sanului au luat ființă încă din prima jumătate a secolului al XIV-lea.

Cercetările în domeniul colonizării moldovenești din ținutul Sanokului (care au fost și sunt în continuare conduse de Adam Fastnacht)[35] țin în mare măsură de caracterul păstoresc și agro-pastoral al acestor colonii.

Un alt istoric ce aduce multe date interesante privitoare la problema moldovenească în Polonia a fost Algiera Gorka (1887-1955) [36]; el a publicat o descriere necunoscută a Europei răsăritene datând de la începutul secolului XIV,m în care găsește o informație prețioasă dovedind că la începuul sec. X IV Macedonia de sud era locuită de o numeroasă populație păstorească numită "Blazi" care, după legendă, pe vremea romanilor și-ar fi păscut turmele în Panonia și care apoi din cauza năvăirilor s'ar fi mutat spre sud.

Fryderik Papée [37] a făcut studii în domeniul colonizării moldovnețti în Carpații răsăriteni.

In ultimul timp probemele legate de colonizare și de dezvoltarea așezărilor organizate după legea moldovenească în bazinul râului Wiaru au fost studiate de Krysztof Wolski[38]. In materialele publicate autorul a atras atenția asupra existenței unui număr mult mai mare de sate fundate în baza legii moldovenești decât se recunoștea până acum în studiile istorice. El a fost de asemenea preocupat de modul inițial de gospodărie păstorească din aceste colonii.

Se cuvine să amintim la acest capitol numele lui Alojzy Winiarz[39], Adam Wojcik[40] și Wladyslaw Kucharski[41] care în lucrările lor au dat unele date asupra coloniilor moldovenești.

IV. Cercetările etnografice, antropologice și lingvistice.

Etnografii Jan Falkowski[42] și Roman Reinfuss[43] au fost preocupați parțial în studiul lor asupra ținutului Semki și de problema colonizării moldovenești. In lucrările lor au dat mult material etnografic contemporan, ce poate constitui o bază pentru viitoare studii comparative. O activitate asemănătoare au avut Tadeusz Zulinski[44] și Wl. Szuchiewicz[45] care timp de 50 de ani a cercectat ținutul Huțulilor.

Bronislawa Jaworska-Kopczinska a făcut cercetări în domeniul pstoritului montan și a dat o intersantă trecere în revistă a literaturii direct sau indirect legate de păstoritul

montan şi geneza lui în Podhale şi Beskizi.[46] Cu o minuţiozitate remarcabilă a adunat mult material acordând mai puţină atenţie interpretării. De păstoritul în Carpaţi s'a intersat de asemenea cunoscutul arheolog şi etnograf Wlodzimierz Antoniewicz. Stanislas Szczotka, citat mai sus, s'a ocupat într'o anumită măsură de păstoritul montan şi de probemele colonizării moldoveneşti.

Renumitul antropolog polonez Jan Czekanowski, în consideraţiile sale antropologice, s'a referit la chestiunea colonizării moldoveneşti punându-şi marginal problema populaţiei din bazinul Sanului[47], iar R. Falkowski[48] a făcut cercetări antropologice speciale în acest raion.

Antropologii polonezi care au făcut cercetări în Carpaţi au acordat multă atenţie elementelor româneşti şi balcanice care se ivesc în componenţa populaţiei din ţinuturile mutoase. Cercetările antropologice au fost începute în cea de a doua jumătate a sec. XIX de părinţii acestei discipline în Polonia, Jozef Majer (1808-1899)[49] şi Isidor Kopernicki (1825-1891)[50]. Un grup numeoros de continuatori şi-a îndreptat atenţia spre studierea populaţiei păstoreşti şi de provenienţă păstorească de pe versantul nordic al Carpaţilor; în acest domeniu au publicat lucrări Adam Wrzoseki şi Maria Wrzoskowa.[51]

Din punct de vedere antropologic, populaţia Carpaţilor a fost studiată de J. Talko-Hryncewicz[52], F. Karpinski[53], J. Mydlarski[54], M. Movogradzka[55] şi F. Wokroj[56] care a observat un remarcabil procent de factori armenoidali şi mediteranieni în componenţa populaţiei din ţinutul Krynica, ceeace confirmă provenienţa ei sud-estică şi estică (de stepă).

Influenţele româneşti oglindite în toponomastica munţilor Carpaţi au fost cercetate de lingvişti polonezi de frunte, ca L. Malinowski[57] care a studiat ţinutul Podhale, Beskizii silezieni şi Carpaţii ucrainieni, St. Wedkiewicz[58], Jan Rozwadowski[59], Jan Janow[60] şi Stanislaw Lukasik[61]. In ultimul timp Zdzislav Stieber[62] a efectuat cercetări amănunţite asupra toponomsticii ţinutului Lemkow (nume de localităţi, nume contemporane şi istorice de terenuri, după ce mai înainte cercetse Beskizii apuseni.

In voivodatul învecinat, Boikow (între Sanul superior, Strwiaz şi Nistru) a efectuat cercetări lingvistice E. Rabiejowna[63]. In Carpaţii răsăriteni cercetările lingvistice au fost făcute în primul rând de lingviştii ucrainieni.

Trebuie să amintim şi că problema asemănării dintre arta populară şi decorativă a muntenilor silezieni şi arta decorativă populară românească a constituit o preocupare. Pe baza unor observaţii proprii, Tadeusz Dobrowolski semnalează o serie de asemănări.[64]

Completând informaţiile despre cercetările etnografice, trebuie amintite lucrările muzicologilor referitoare la muzica populară din raioanele carpatice. Aceştia au afirmat manifestarea puternică a elementelor aduse de către migraţiile păstoreşti din sud-est. Intr'una una din lucrările sale[65] Adolf Chybinski a făcut o trecere în revistă a cercetărilor din acest domeniu, iar J Kantor a închinat un studiu special cântecelor populare din Podhale.[66]

V. Studiile geografice.

Studiile geografice privitoare la păstorit şi la colonizarea moldovenescă semnalează anumite analogii privitoare la gospodăria păstorească.

Dinte cei care s'au interesat în trecut de problema collonizării moldoveneşti în Carpaţii polonezi făcea parte şi pionierul geografiei poloneze, poetul Wincenty Pol[67]. Este adevărat că personal n'a efectuat cercetări speciale, dar a fost în permanent contact cu Aleksander Stadnicki şi, locuind în ţinutul Sanok, a avut posibilitatea să confirme anumite trăsături caracteristice la urmaşii vechilor păstori moldoveni.

Sub influența cunoscutelor studii istorice în domeniul colonizării ale lui Karol Potkanskiego, și-a început cercetările aspra păstoritului montan antropogeograful Ludomir Savicki (1884-1928)[68]. Pe urmele acestuia au continuat cercetările Wlodimierz Kubijowicz și Zofia Holub-Pacewiczova. Au fost cercetate teritoriile Carpaților nordici, ale munților Tatra slovaci, Woloszczyune moraviană și Beskizii silezieni.

---

[1]) K. Dobrowolski - "Dwa studia nad powstaniem kulturu ludowei w Karpatach zachodnich". Studia Hist. Kuozi Stanislawa Kutrzeby, vol. II, Krakow, 1938.

[2]) Jan Dlugosz, ediția Przezdzieckiego.

[3]) 2 vol., Varsovia, 1801.

[4]) A. Stadnicki - O wsiaach tzw. Wotoskich na podnocnym otoku Karpat; Lwow, 1848: și O kniaztwach we wsiach woloskich z pogladem na wöjtostwa we wsich...; Lwow, 1853.

[5]) Introducerea la vol. XI, "Akta Groidzkie i Ziemskie"; Lwow, 1886; și Introducerea la vol. XII din aceiași colecție, Lwow, 1887.

[6]) Introducerile la volumele XVI, XVIII și XIX din "Akta Grodzkie i Ziemskie"; Lwow, 1894-1906.

[7]) "Jasliska, miasteczko iklucz biskupow posemyskich", publicat în Posewadnik naukowo-literacki; Lwow, 1889.

[8]) "W sprawil geografii Krajowej"; Posewodnik naukowo-literacki, Lwow, 1880, pp. 568-576.

[9]) Podnocno-wschodnie woloskie osady; Biblioteka Warszawska, vol. IV, pp. 1-5; Varșovia, 1855.

[10]) Vol. XVIII, partea II-a - Polonia secolului al XVI-lea; Varșovia, 1903, pp. 126-127 și 174-175.

[11]) Opis powiatu Krosnienskiego...; Przemysl, 1898; și Opis powiatu jasielskiego; Jaslo, 1908.

[12]) Prsyczynki de historii prawa nismieckiego i woloskiego w wojewodztwie ruskim; XXXV, Sprow, Dyv. C. K. Gimn, w Brodach, anul școlar 1912-1913.

[13]) Dzieje i ustroj. Podhala Nowotavskiego za czasow dawnej Rzeczypospolitei; Varșovia, 1935/ și Ustroj wsi samovzadowe, madopolskiej w XVIII wiekm; Lublin, 1922: și Dzierzawa rzaflavsko novdarska, M. Hdulta, Zakopane, 1914-1921, Rocz Podh.

[14]) Rus sadecka niegdys Biskupszyzna; supliment duminical la "Gazeta Lwowska", Lwow, 1855.

[15]) "Ziemice sadecka." Przeglad Historyczny, vol. XII.

[16]) Materialy do historii ruspilno-politycznych i ekonomicznych vidnosyny; Zah. Ukraini, 1906.

[17]) Fontes historiae Ukraine-Russicae, vol. II, Lwow, 1897; vol. III, Lwow, 1900; vol. VII, Lwow, 1903. - Materiale de la sfârșitul sec. XV se aflăîn "Opisi Peremislkoho strostva, 1496-7", Zap. Nauk. Tow. im. Szewczenia; Lwow, 1897, vol. XIX, pp. 1-24. In explicațiile date Krișewski manifestă tendențiozitate, deoarece fără studii amănunțite scrise în satele înființate ê baza legei moldovenești, populația era de origine etnică ucrainiană și se dosebea numai prin organizarea gospodărioloir (ontes..., vol. II, p. 24). Nu cred că putem fi de acord întru totul cu această părere, deoarece numele ucainiene și apartenența la bisrica ortodoxă nu se identifică cu situația etnică. Nu era neapărat nevoie ca toți moldovenii depți ai ortodoxiei să folosească limba urcainiană.

[18]) Valasi a valaskie pravo w zenich slovenskych a uhersky suwodem, padowajicim prehled teorii o vznk, rumunskeho narodu; Praga, 1916.

[19]) Jus Valahicum; Zap. N. Tow. Im. Szewczenka, vol. 138-140; Lwow, 1925.

[20])Bitwa pad Obertanem, w.r. 1531; și Poczatki Moldaii i wyprawa Kazimierza Wielkiego w.r 1359, Kwart. Hist., 1890; și Sprawy woioskie w Polsce do r. 1412.

[21]) Oady na prowie ruskim i woloski w Ziemi Lwowskiej, Badanwa z dziejow spodeosnych i gospodarczych, vol. III, Lwow, 1927.

[22]) Ziemia sanocka w XCV stulecin; partea I si II; Lwow, 1931: și Podziad admoinistrocyinn woj rskiego i belrkiego,w. XV w.; Lwow, 1939: și Polskie prowo prywatne; Lwow, 1910-1911; a Srskice sredniowezne, Lwo, 1929; și Wodosi pravo, woloskje w dawnej Polsce; Krakow, 1938, vol. I.

[23]) Migrace woloskie na ziewach opolskich; Pamiatnik, V, Zjozdu Hisdt. Pol. Vol. I, Lwow, 1930; şi Najodoreze osadnictwo Podhala, Lwo, 1935; şi Zwiazki i tradyje rodowe na Podhalu, Spiszu i Orawie, Spra, P.A.N., 1923: şi Dzije wsi Niedzwiedzia w powiecie Simanowskim do scluydku dawnej Rzeczypospolitej". Studia ku czi Franciszka Bujaka, Lwow, 1931: şi "Dwa studia nad powstaniem kultury ludowej w Karpataach Zachodnich - Studia ku czi St. Kutrsely, vol. II, krakow, 1938, pp. 181-246: şi Studia nad nazwani wiejscowny Karpa polskich; Sprow, P.A.U., Krakow, 1930. Vezi şi E. Dingopolski - Pryvileje sodtysow podhalniskich, Krakow, vol. XXXVIII, Lwo, 1924; a Badania naar ugrupowani ami etnografczny miu w Karpatach zachodnich, p. 8; Spraw P.A.U., vol. XLIII nr.5, Krakow, 1938; şi Elemente româno-balcanice în cultura popularà a Carpaţilor polonezi; contr. II închinat Carpaţilor mijlocii şi ràsàriteni, Varşovia, 1938; şi "Zderzenia Kultur, Streszczenie",Lud, XVI, pp. 101-109, Krakow, 1951.
[24]) Prsyczynki do osadnictwa woloskiego w Karpatach; Krakow, 1916.
[25]) U stop Babiej Gory. Przeglad Historyorum; vol. XX, p. 7-93, Varşovia, 1916.
[26]) Pisma posmiertus, vol. I, II, Krakow, 1922-1923. In cecetàrile sale toponomastice, Potkaniski s'a condus dupà numele poienilor şi ţinuturilor cu pàduri tàiate, care aràtau provenienţa geranà şi pe acestà bazà a tras concluzia cà primii pàstori în Podhdale au fost germani şi cà ei au servit de exemplu polonezilor.
[27]) Kiedy i skagd Polacy posyrzli na Orawe, Ziemia 1931; şi Rola Zywieczny w osadnictwie Gornje, Orawy, partea I-a, Documenty wy,d. Muz. Tatrz. Zakopane, 1933.
[28]) Materialy zrodlowe do dsiejow osodnictwo Gornej, Orawy, partea I-a, Zakopane, 1939, p. XIII.
[29]) Pologne et Roumanie aux confins de deux peuples et de deux langues; Paris, 1938.
[30])" Studia z djezow praw wdoskiego w Polsca", Czasop. Prawno. Hist;, vol. II, Poznan, 1949, pp. 335-418: şi Studia z dzejow prawa woloskiego w Polsce z dziejow chlopow polskich; Varşovia, 1951.
[31]) Formy osadnictwo wiejskiego w eradkowych Karpatach natha rozwoju historycznogo i warunkow fizjogaficzno-gospodarczych; Sprow, P.A.U., vol. LII, 8, Krakow, 1951.
[32]) Historia osadnictwo w Beskidzie Slaskim; Katowice, 1939.
[33]) Kolonizacia wolosko-ruska na polskim Pogorzu i Podhalu; Spr. Tow. Nauk., vol. VI, pp. 24-26; Lwow, 1924.
[34]) Rod Dragow - Sasow na Wegrzech i Rusi Halickiej Recnik. Pol. Tow. Heraldycznego, vol. XI, 1932.
[35]) Osadnictwo w Ziemi Sanockiej w latach 1340-1650; Spr. Tov. Nauk. We Lwowie Rocznik XVIII; Lwow, 1938.
[36]) Pamiatnik IV. Zjazdu Historikow Polskich w Poznanju; Lwow, 1925, tenze. Kronika czasow Stefana Wielkiego Moldawskiego (1457-1499).; Krakow, 1931. P.A.U., Arch. Kom. Hist., tenze. Anonymi Desscriptio Europae Orientalis... Anno MCCCVIII Exarata...; edit. par Gorka; Krakow, 1916.
[37]) Skole i Tucholazczyzna; Lwow, 1891.
[38])Osadnictwo dorzecza gornego Wiaru w XV w. Annales U.M.C.S. na prawie woloskim w starostwach przemyskim. Kwartalnik Historii Kultury Materialnej, r. VI, Warszawa, 1958.
[39]) Ziemia sanocka w latach 1463-1552. Kartalnik Historyczny, r.X, 1896.
[40]) Gladisze pionerzy osadnictwa na Pogorzu; Gorlice, 1948.
[41]) Sanok i Sanocka iemia w dobie Piastow i Jagiellonow. Sanok, 1906.
[42]) Etnografia gorali srodkowych iwschodnik Karpat Polskich (s.13 - 1 mapa). Drugi Zjazd spr. Nauk. Posc. Cr. Iwsch Karpazom Polskim w Krakowie 1938; Warszaw, 1938. Tenze, i Ptasznycki Bazyli. Na prograczu Lemkowsko-Bojkowskim, Zarys etnograficzny; Lwow, 1935. - P.T.L. (s. 128), tenze, Podnocno wschodnie progranicze Huculaszczyzny; Lwow, 1937, s. 170.
[43]) Budownictwo ludowe na zachodniej Lemkowszczyznie; Lwow 1936., tenze Ze studiow nad kultura materialna BojkowW-xa 1939, s. 44., tenze, Etnograficzne granice Lemkowszczyzny Ziemia, 1936. Idem, Rue Szlachtowska, Lud, t. XXXVII, Lublin, 1947; idem, Problema wschodniego zasiegu etnograficznego Lemkow-szczyzny. II Zjazd spraw. Nauk. Pos. Karpatom wschodnim i erodkowym

w Krakowie. Warszawa 1938; idem Lemkovie jako grupa etnograficzna, Pr. l Mat. Etn; t.7, s.77-210; Lublin 1948-1989.
[44])Kilka slow do etnografii Tucholcow i mieszkancov wsi woloskich w ziemi sanockiej na porgorzu karpackim. Zbior wiadomosci do antropologii krajowej, t. L
[45]) Huculszczyzna, t. L-IV; Krakow, 1902-1908.
[46])Gospodarska pasterska w beskidach Slaskich. Pace i materily etnogrf., t. VIII-IX, Lodz-Lublin, 1950-1951.
[47]) "Konsekwencije slowianoznawcze syntezy antropologicznej". Lud,XLII, s. 465-521.
[48]) Struktura antropologiczna ludnosci powiatu leskiego; Warszawa, 1938; idem, Ludnosc powiatu Lesko pod waglendem antropologicznyn. Przegl. Antropoogiczny, t. XIV, Poznan, 1947.
[49]) Charakter ytyka fizyczna ludnosci galicyjskiej. Zbior Wiadomosci do Antropologii Krakowej, t. I, Krakow, 1877.
[50]) Charakterystyka Gorali ruskich na podstawie wdanuch spostrzezen na osobach zywych. Zbior Wiadomosci do antropologii Krajowej. Dz. II, t. XIII, Ak.um.Krakow 1889; idem O gorach ruskich w Galicji. Sprawozdania Komisji Antropologicznej Ak.Um.t.XII, Krakow, 1899.
[51]) Materialy do charakterystiki fizycznej ludnosci wiejskiej na pograniczu powiatow nowosadeckiego i limanewskiego. Maeerialy Antropologiczno-Archeologiczne i Etnologiczne. Ak.Um. t.XIV, Krakow, 1914.
[52]) Materialy do antropologii Gorali polskih. Prace Komisji Antropologii i Prehistorii, nr. 5, Krakow, 1934.
[53]) Lemki z Wierchomli pod wzgledem antropologiczmym. Przeglad antropologiczny, t. XIII, Poznan, 1939.
[54]) Etude anthropologiqe de la population des Karpathes Orientales. Przeglad antropologiczny, t.XII, Poznan, 1938; idem, Mapa antropologiczna ludnosci Karpat. Annales U.M.C.S., sec. C.kl. II, 8, Lublin, 1947.
[55]) Przyczynek do badan antropologicznych na Huculszczynie. Przeglad antropologiczny, t. XV, Poznan, 1948.
[56]) Sklad antropologiczny Lemkow sadeckich z okolic Krynicy Spraw. P.A.U. t.L. nr. 10, Krakow, 1949. Idem, Sklad antropologiczny ludnosci powiatu nowosadeckiego; Sprav- P.A.U., i. LI, nr.3, Krakow, 1950; idem, Antropologiczna charakteristika ludnosci z okolic Krynicy. Prezgl. Antrhologiczny, t. XVIII, Poznan, 1952.
[57]) O miektorych ludowach wycazach polskich, Rozpr. Wxdz, Fil.Ac.Um. Krakow, 1892.
[58]) Dialekt rumunski uzywany na ziemiach polskich; Encycl. Polska, t.II, dz.3, cz.3, Krakow, 1915.
[59]) O nazwach geograficznych Podhala. Pam.Tow.Tatrz. 1914; idem, Nazwy geogrficzne, karpaty, Beskidy. Jezik Polski, t.II, 1914.
[60]) Z fonetkyki gwar huculskih; Krakow, 1927.
[61]) Obustronne stosunki jezykove rumunsko-polskie w slownictwie, tponomastyce i onomastyce. Sprawozdania P.A.U., Krakow, 1939, nr.9.
[62])Nazwy miejscowe pasma Gorcov w Beskidzie Zachodnim Lud Slowianski, t.III (213-265), Krakow, 1934; idem, ierotne osadnictwo Lemkowaszczany wswietle gwar miejscowych. Biuletyn Pol. Tow. Jezykoznawczego V, 1936; idem, Toponomastika Lemkowszczyzny czesc II. Nazwy terenove, Lodz, 1949.
[63]) Dialekt Boikow. Prawozdnia P.A.U., t. XXXVII, Krakow, 1932.
[64]) Tradycie woloskie w kulturze aretistyczney gorali slaskich. Zaranie Slaskie r.VII, s. 36-114.
[65]) O muzyce gorali podhalanskich. Wydanie dla uczestinok II. Zjazdu Slowianskich Geografow Etnografow w Polsce, Wyd. Muzeum Tatrza,skiego w Zakopanem.
[66]) Piesn ludowa Podhala Rocznik Podhlanski. Zakopane-Krakow, 1914-1921.
[67]) Rzut oka polnocne stoki Karpat; Krakow, 1851.
[68]) Salcnictwo na Woloszczyznie Morawskiej. MAAE Krakow, 1919; idem, Wedrowkipasterskie w Karpatach. I. Spraw.Tow.Nauk. Warez. Wyzd. II 1911 r. Zesz.VI; idem, Szalasnictwo na Zywieczyznie, MAAE t.XV; idem, Szalasnictwo na Slasku Cieszynskim. MAAE t.XIV, Krakow, 1919; idem, Rozmieszczenie ludnosci w Karpatach Zach., Krakow, 1910.

CASELE OTETELEȘANU

Lelia Zamani

Palatul Telefoanelor este una din clădirile cele mai cunoscute bucureștenilor; dar, întrebați fiind, câți dintre aceștia știu ce a fost aici înainte de construirea lui!?

La mijlocul secolului trecut pe acest loc se înàlțau casele vornicului Ioan Șerban Oteteleșanu, care locuia aici in tihnà cu sotia sa Safta, nàscutà Câmpineanu. (1). Foarte boogat, conu Iancu - cum îi spuneau cunoscuții - avea se pare originea in Oltenia, bunicul lui fiind dintr-o localitate de acolo de la care familia își trage și numele de Oteteleșanu. (2)

Alaturi, unde astazi este astàzi Teatrul de revistà Constrantin Tànase, se afla o altà casà a sa devenità Hotel Oteteleșanu. In curtea acestui hotel, într-o casà mai micà, era birtul vestitului bucàtar francez Gillet, care avusese întâi localul peste drum, sub firma Frascatti.(3)

După câțiva ani de la nimicitorul incendiu de care fusese cuprins printr-o neglijență in 1875, hotelul a fost cumpărat de "papa" Gillet, cum îl răsfățau clienții, care, după ce îl înalță cu un etaj și îl renovează, deschide acolo un restaurant de renume. Și hotelul și restaurantul și-au schimbat numele in Frascatti.(4)

In 1860, Iancu Oteteleșanu, trecut binișor de vâîrsta de 60 de ani, se indrăgostește fulgerător de tânăra Elena Filipescu, pe care o cunoștea de când era mică. Timpul și eforturile soției sale nu reușesc să-i stingă patima, așa încât, un an mai târziu se desparte de Safta și își trece peste prag noua mireasă.

Cum Safta nu-și poate părăsi bărbatul cu care împărțise atâția ani din viață, rămâne să trăiască alături de el, într-o casă mai mică aflată în curtea hotelului Oteteleșanu, vizitându-l zilnic și având grijă de el la fel ca odinioară. Mai mult, se impacă cu Elena la Mănăstirea Sărindar în fața icoanei Maicii Domnului. (5)

Odată cu noua stăpână, casa Oteteleșanu devine locul de întâlnire al lumii alese bucureștene, rivalizând doar cu palatul Șuțu. In această casă au fost date cele mai strălucitoare baluri, serate și recepții din capitală și nu putea fi considerat ca făcând parte din lumea bună cel ce nu fusese cel puțin o dată invitat aici. (6) Gazdă primitoare, Iancu Oteteleșanu își primea oaspeții in pragul casei, zâmbitor, iar soția sa, întinsă pe canapeaua salonașului galben, întindea barbaților mâna spre a-i fi sărutată, așa cum cereau canoanele vremii.(7) In salonul de dans, Ludovic Wiest, artist de mare virtuozitate, încânta perechile de dansatori cu vioara sa.

Elena Oteteleșanu a continuat să primească musafiri în saloanele sale încă mult timp după moartea vornicului petrecută în anul 1876. In 1888 se stinge și ea, iar casa rămasă moștenire lui Ioan Kalinderu, membru al Academiei Romane, a adăpostit un timp Cercul Regal, apoi Clubul Regal. (8 Donată Academiei de către Kalinderu, clădirea este apoi vândută Societății de Asigurare Dacia-Romania, care o inchiriază la diferiti antreprenori Primul dintre aceștia, Mihai Stere, deschide aici Terasa Oteteleșanu, local având cafenea, restaurant și berărie, devenit un celebru loc de intâlnire al scriitorilor, poeților și artiștilor vremii.

La cafenea, o incăpere pe dreapta unde se găseau două - trei mese de patru persoane și alte două mese lungi, alături de o pianolă zgomotoasă, puteau fi adesea vazuți poetii și scriitori ca Ion Minulescu , Tudor Arghezi, dar si George Coșuc (chiar dacă acesta

venea mai rar), Victor Eftimiu; pictorii Szathmari și Iser; compozitorul Castaldi și mulți alții.(9)

Figura cea mai reprezentativă a Terasei, fiindcă stătea mai mult decât alții a fost Emil Gârleanu, cu zâmbet blând și ochi visători, prieten cald, iubit de toți, vesnic strâmtorat, trimițând bilete directorilor de ziare sau de teatru, prietenilor mai instăriți, vreunui puternic al zilei, toți îl serveau căci toți iî iubeau. Mânca la cafenea si scria acolo la un colt de masaî. (10)

Terasa și-a avut gloria doar câțiva ani, dar după dispariția ei, toți acei ce s'au slujit de condei și i-au trecut pragul, au evocat-o adesea in scrierile lor.

In timpul in care casa Oteteleșanu era dată lui Stere, vechea grădină din spatele ei , de o deosebită frumusețe impunând prin platanii, teii și castanii ei, era inchiriată lui Grigoriu, care deschide in acest loc un teatru de vară ce s-a dovedit foarte apreciat de bucureșteni. La sfârșitul primului război mondial, trupa lui Grigoriu era deja destrămată, iar teatrul și parcul rămân pustii.(11)

In 1930, bătrânii copaci ai soților Oteteleșanu sunt tăiați și pe locul lor a fost deschis un restaurant unguresc in care aveau loc veșnice scandaluri. Mai rămăsese și un loc viran care iarna devenea patinuar.

In 1933 se înființeaza iarași un teatru de vară și apoi cinematograf (12).

Ultimul antreprenor căruia i-a fost încredințată Terasa a fost David Russo. In 1930 aceasta este vândută de caăre Societatea Generală de Asigurare Dacia Romania, Societății Anonime Romaîne de Telefoane cu prețul de 33.500.000 lei plătibili odată cu dărâmarea completă a claădirii.(13)

In decembrie 1930, Societatea de telefoane depune o cerere la Primăria de Galben pentru a primi autorizația de construcție pentru actualul Palat al Telefoanelor. La cerere a fost anexat și planul întocmit în America de concernul I.T.T. (14)

Considerând-o o clădire oribilă, lipsită de orice estetică și care încălca toate, dar absolut toate prevederile regulamentelor de construcție în vigoare, Comisia specială de pe lângă Primăria Municipiului București dă aviz nefavorabil acestei cereri. (15) După 8 luni de insistențe, in urma acordului verbal dat de ministrul Constantin Argetoianu, este eliberată autorizația de construcție, in ciuda protestelor specialiștilor și a mass-mediei.

Presa scria că în alte timpuri edilii cărora li s-ar fi poruncit executarea unui ordin nelegal, ar fi demisionat cu zgomot, avand satisfacția de a pleca in mod demn, pe o chestiune frumoasă.(16)

Cu toate disputele, locul Terasei a fost luat de Palatul Telefoanelor, o clădire având două subsoluri, parter și zece etaje. Mai târziu, în 1945 și terenul pe care fusese Parcul Oteteleșanu este cumpărat de Societatea de telefoane .(17)

Intrată in proprietatea lui N.G.Cantacuzino, clădirea care adăpostea hotelul Frascatti, cu parter, 5 etaje și 159 de apartamente, este vândută în 1922 firmei Nacht.(18) Firma avea trei asociați :Jonas, Osias și Josef Nacht, și comercializa produse metalice și de fierărie și era destul de prosperă, căci își deschisese filiale la Arad și la Cluj.(19)

Cu timpul, lucrurile se înrăutățesc și în 1932 societatea se găsea în stare de lichidare, dar reușește totusi sa supraviețuiască. Mai mult, aici se deschide Sala Savoy, o sală de spectacole de revistă unde se vizionau și filme. In timpul celui de al doilea război mondial sala și hotelul sunt bombardate, suferind grave avarii. Incepând din 26 octombrie

1945, sala este închiriată pe 10 ani Societății în nume colectiv Ion Golea și George Val cu emblema Succes, care se obliga să repare stricăciunile și să dea sălii destinația dinainte. (20)

Acum, acolo se afla Teatrul de Revistă Constantin Tanase situat la mică distanță de Palatul Telefoanelor, iar vechile case Oteteleșanu au rămas doar amintiri.

NOTE:

1) Gh. Crutzescu - Podul Mogoșoaiei; Editura Meridiane, București, 1987, p. 175.
2) Colonel Popescu Lumină - Bucureștii de ieri și de azi; București, 1935, p.474.
3) Gh. Crutzescu, op.cit., p.174
4) Constantin Bacalbașa - Bucureștii de altădată; Editura Eminescu, București, 1987, p.52.
5) Gh. Crutzescu, op.cit., p.176.
6) Ibidem.
7) Ibidem.
8) Ibidem.
9) Victor Eftimiu - Portrete și amintiri; Editura pentru literatură, 1965, București, p.11.
10) Idem, p. 9.
11) Gh. Crutzescu, op.cit.
12) Colonel Popescu Lumină, op.cit.
13) Arhivele Națonale. Direcția Municipiului București, Fond Cartea Funciară, Dosar 6228/1940.
14) Cum a obținut Societatea de telefoane autorizație pentru construirea palatului său, în Gazeta municipală, anul I, nr.2, 24 ian.1932, p.4.
15) Ibidem
16) Cine a intervenit pentru S.A.R.T.?, în ìGazeta Municipală, anul I, nr. 3, 31 Ianuarie 1932, p.4.
17) Arhivele Naționale, Direcția Municipiului București, Fond Cartea Funciară, Dosar 6229/1940.
17) Idem, Dosar 6225/1940, f.11.
18) Idem,Dosar 6225/1940, f. 11.
19) Ibidem, f.12.
20) Idem, Dosar 6227/1940, f.8.

